

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

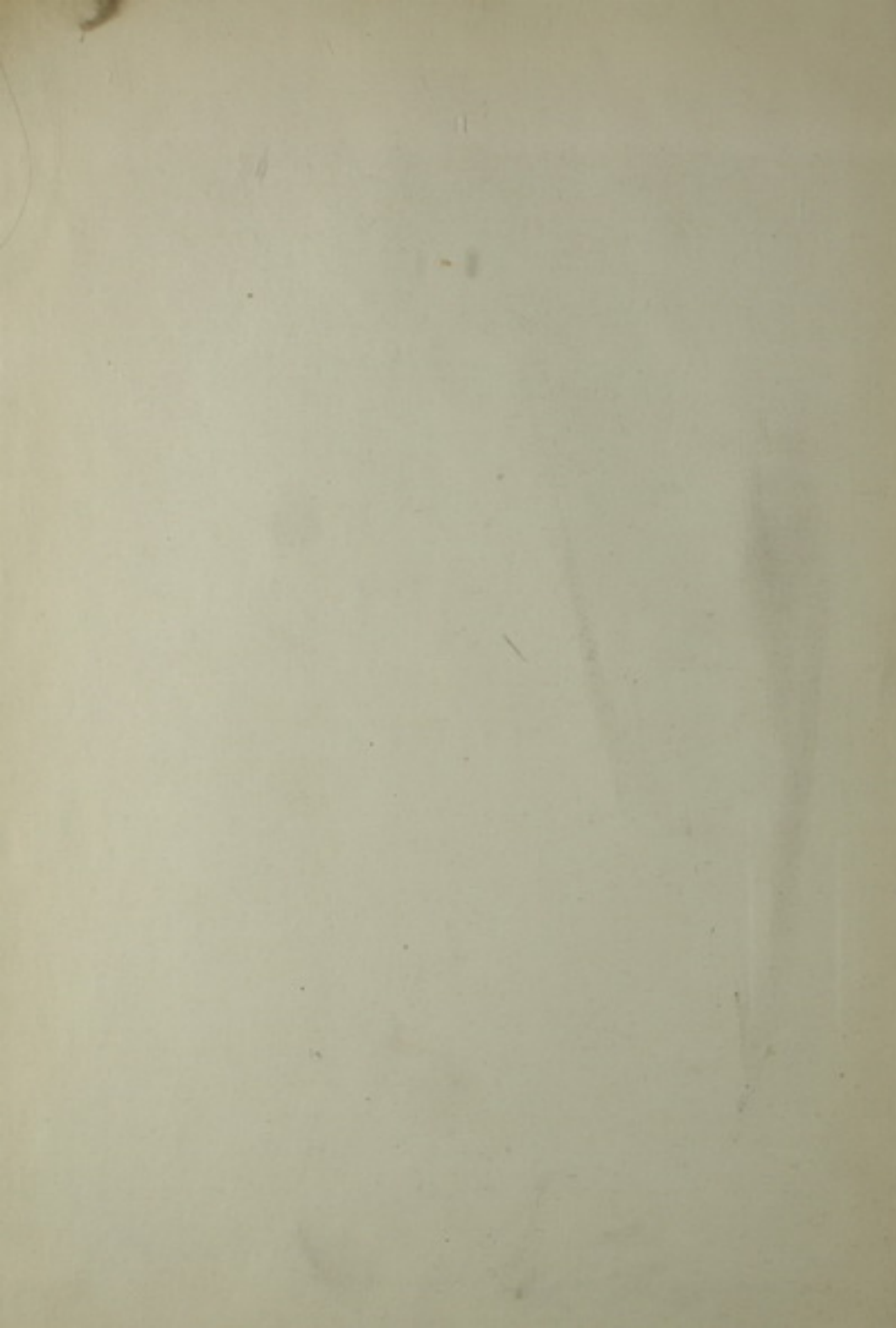
սկստնենել և տարածել նյութը ցանկացած մեալափով կամ կրիլով
մեալոիլել կամ օգտագործել աոկա նյութը աոեղծելու համար ոորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

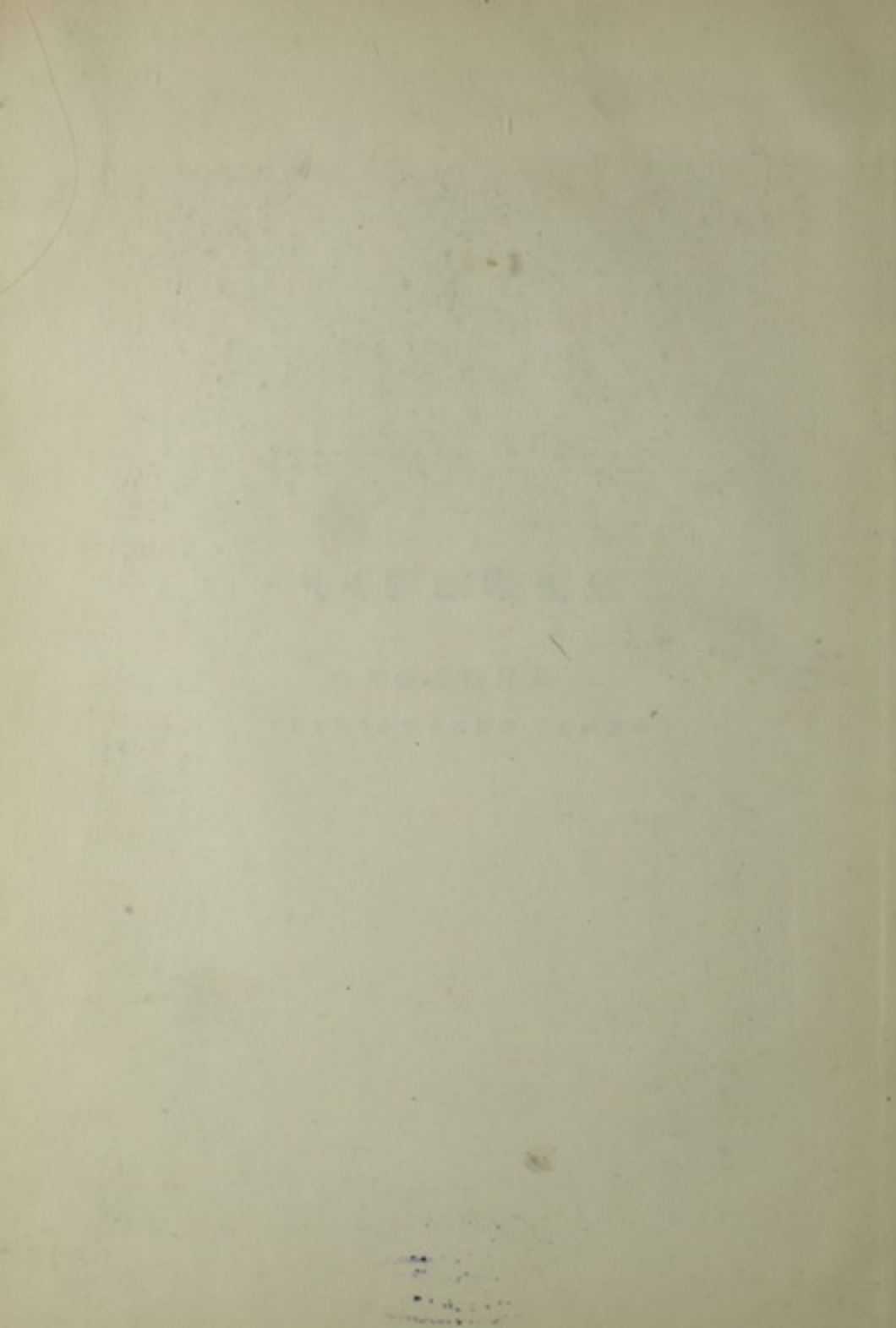
Refugee

ՀԵՔԱՊԻՐ

ՀԱՐԱԷՏ

ԲԱՆԱԿԱՆ ԳԵՆԵՐԱԼԻՏԵՏ

A^{II}
99655

82
7

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ՀԱՄԼԵՏ

ԻՇԽԱՆ ԴԼԻՔԻՆԻՔԻՆ

ՈՐԵՐԳԱՆԻՅԱՆ ՀԻՆԻ ԼՐԱԲԵՐՈՒՄ

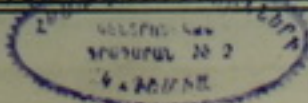
ՔԱՐԴԻՆԱՆԵՑ

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՄԱՍԻՆԵՆ

ՅԵ

ՎԻՆՆԵ, ՄԻՒՔԱՐԵՆԵՆ ՑՊԵՐԵՆ

1921

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

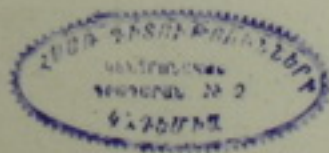
Աւելի քան քառորդ դար է անցել այն օրից, երբ մենք տառջին անգամ փորձեցինք «Համէկտի», հայերէն թարգմանութիւնը տալ: Այդ նախափորձը, չը նայելով իր մեծ թերութիւններին, այնքան խրախոսիչ ընդունելութիւն գտաւ Հայ գրագէտների և բեմի կողմից, որ դա մեզ քաջալերեց աւելի շուրջ կերպով գրադնելու Եկրպիրի թարգմանութեան գործով. և տարիների ընթացքում՝ հետզհետեւ թարգմանեցինք տասներկու յուսդ, որոնք այժմ պատրաստ են տպագրութեան համար:

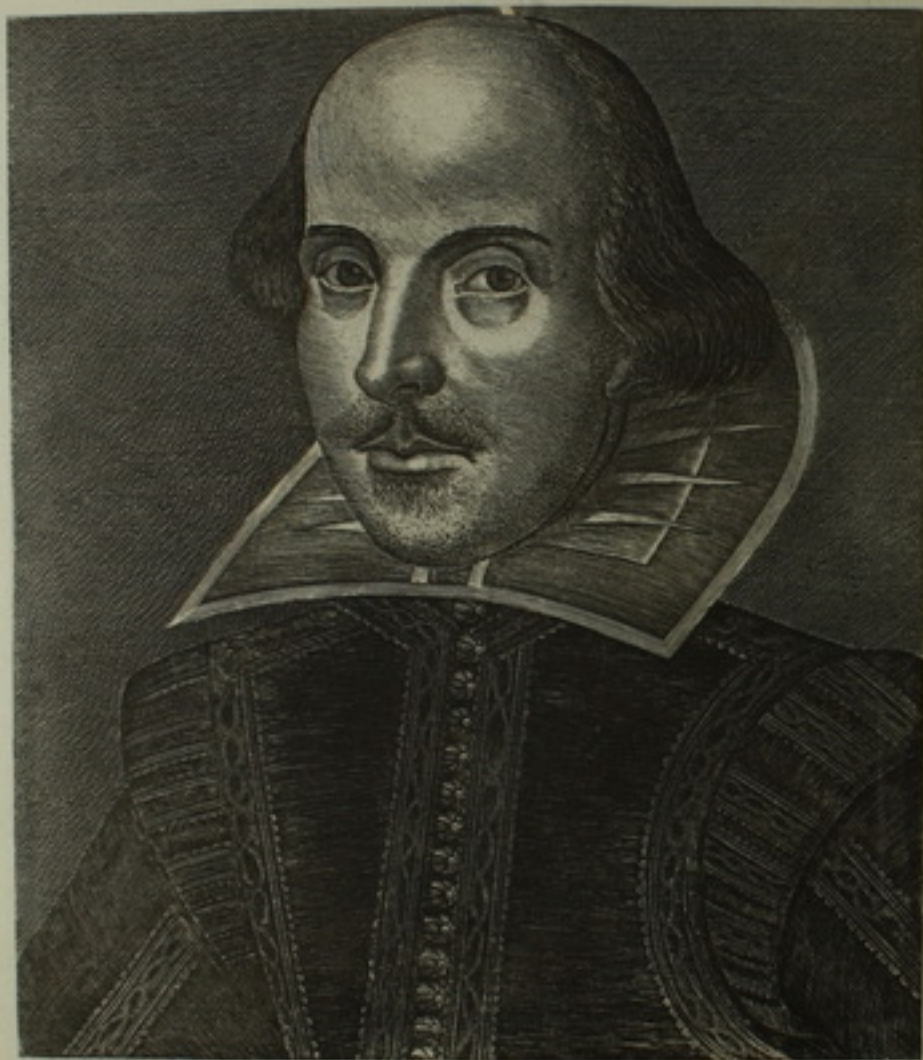
Մեր նախկին թարգմանութիւնները հարկ համարեցինք ոչ թէ չոյ վերաբնանել, այլ այնքան հիմնական փոփոխութեան ենթարկել, որ կարելի է ասել թէ նոր թարգմանութիւն է կատարուած. որովհետեւ վերջին երեսուն տարւայ ընթացքում ոչ միայն Եկրպիրեան գրականութիւնը զանազան շեղումների մէջ անագին շարժով զարգացել է, և մենք արիթմիկ ենք ունեցել ժամօթմանաւ այդ երկերի հետ, այլ և մեր անձնական հայեացքները թարգմանութեան նշանակի մասին որոշ շարժով փոխուած են: Մեր տառջին թարգմանութիւնները կատարուած էին Վիկտոր Հիւգոյի ազդեցութեան տակ, որ սրբապղծութիւն էր համարում որ և իցէ խոտորում Եկրպիրեան «Սուրբ Գրքի» բնագրի բառից և տառից: Բայց երբ մենք ժամօթացանք աւելի յաջող թարգմանութիւնների հետ, ի միջի այլոց, Ելեգիի Գերմանական թարգմանութեան հետ, տեսանք որ շատ թարգմանիչները դեկլարուել են բոլորովին ուրիշ սկզբունքով, և իրաւամբ մտածել են որ գեղարուեստական թարգմանութիւնը շատ անգամ պահանջում է որոշ խոտորում բնագրի բառական հանդերձից՝

ոգին և խմատուն առելի հարազատորեն տալու համար: Այս տեսակետից Մեռնրիին այնքան հեռու է գնում, որ Եկրպիրի անարագութիւնները բաղդատում է բնութեան մի տեսարանի, ծովի, մայրամուտի, կամ մի դաշտանկարի հետ, որի առաջ ամեն մի հանդիսատես իր սեփական տպաւորութիւնն է տեսնում. և ամեն արտիստ կարող է իր ունեցած սուղ միջոցներով միայն իր տպաւորութիւնը վերարտադրել: Եւ իրան, որքան յաճախ Եկրպիրի թարգմանիչը ստիպւած է մարտնչել անյաղթելի դժարութիւնների դէմ, ճանաչել իր գրչի անգորութիւնը և իր միջոցների տրութիւնը Եկրպիրեան մտածութիւնը փոխադրելու համար, ծիշդ ինչպէս անարիչը մնում է հիացած բայց յուսահատ՝ բնութեան մի փառանկ տեսարան իր կտաւի վրայ վերարտադրելու: Իդէալ թարգմանութիւնը կը լինէր, ուրեմն, որքան կարելի է քիչ հեռանալ բնագրի բառացի արտարայտութիւնից, առանց ոգին և խմատը զոհելու: Այսպիսի թարգմանութիւն դառնում է մի երկրորդ տեղեւագործութիւն, և խիստ պատասխանատու ձեռնարկ:

Ծոյնպէս հարկ ենք համարել որոշ փոփոխութիւններ մտցնել տողերի դասաւորութեան մէջ: Մեր նախկին թարգմանութեան մէջ գործածել ենք 10—12 վանկանոց տողեր, հետեւելով անգլիական տողին, որ 10—11 վանկ ունի. բայց հայերէն բառերը բնդհանրապէս առելի երկար լինելով քան անգլիական բառերը՝ ստիպւած էինք մէկ տողի պարունակութիւնը տեղաւորել մէկ ու կէս տողի կամ երկու տողի մէջ նախադասութիւնը տողերի վրայ բաժանելով: Այդ բանը որոշ անարմարութիւն ունի զարդալու համար, այսպէս ասենք, աչքի տեսակէտից: Մենք այժմ աշխատել ենք բնագրի ամեն մի տողը հայերէն մէկ տողով տալ, այսինքն, երկու կամ երեք հատուած տեղաւորել մէկ տողի մէջ. հետեւանքն այն է եղել որ անրկայ ձեռի մէջ կան երկար (15 վանկանոց) և կարճ (10 վանկանոց) տողեր, ինչ որ մեծ անարմարութիւն չէ, քանի որ բնագրի մէջ էլ կան երկար ու կարճ տողեր: Այդ փոփոխութիւնը մեր կարծիքով որոշ բնականութիւն է տեղեղծել խմատի և տողերի բաժանման մէջ:

Մենք ամենեւին յառաւելութիւն չունինք Եւրոպիոյ թարգմանութեան դժուարին եւ պատասխանատու գործն արժանապէս կատարած լինելու. բայց եթէ այս աշխատութիւնը կարող կը լինի իբրեւ երկր ծառայել, որի վրայ արագայ աւելի բնդռանակ թարգմանիչներ աւելի հարազատորէն կը կառուցանեն Եւրոպիան մտածութեան հայացքած շէնքը՝ մեր ամենազերմ խորը կատարած պիտի համարենք:

Շ Է Ք Ս Պ Ի Ր

Այս պատկերը տպւած է իր գործերի առաջին լիակատար հրատարակութեան ժամանակ.
(1623 թ.)

Եւ չէ պատկանում մէկ դարի, այլ բոլոր ժամանակներին:

Բէն Զոնսոն:

“ՆԱՄԼԷՏԻ, ԱՂԲԻՒՐՆԵՐԸ

Մօտաւորապէս 1387 զարի սկիզբներում Դանիալի մի հեղինակ, Սաքսո Կրամատիկոս (Բերականը) իր Վաշէպոյց Պատմութիւն կոչւած Գրքի մէջ պատմում է Ամէլթոսի պատմութիւնը, լատիներէն լեզուով։ Սաքսո այդ Սկանդինավեան լեզէնգան աւելի հետաքրքիր զարմանալու համար՝ Հռովմայեցի Լուցիոս Եռնիոս Բրուտոսի պատմութիւնից, որ երկար ժամանակ խնդրութիւն էր կեղծում իր նպատակը զործադրելու համար, կտորներ է փոխ առել եւ խառնել Ամէլթոսի պատմութեան հետ։ Դանեմարքայի Թագաւոր Րոբիկի իշխանութեան ժամանակ Հորվէնդիլ եւ իր եղբայրը Փէնզ կառավարում են եղել Ուտլանդը։ Հորվէնդիլ սպանում է Նորվէգիայի Թագաւոր Բոլին, եւ կնութեան է աւնում Րոբիկ Թագաւորի դուստր Դերուլթային, որից ունենում է մի զաւակ Ամէլթ անունով։ Փէնզ, նախանձելով իր եղբորը՝ դաւով սպանում է նրան եւ ամուսնանում է նրա կնոջ, Դերուլթայի հետ։ Ամէլթ վճռում է իր հօր վրէժը հանել, բայց միջոց չունենալով անմիջապէս իր նպատակը զործադրելու եւ վախճանալով իր հօրեղբոր թշնամութիւնից խնդրութիւն է ձեւացնում եւ անառնական յիմարութիւններ է անում։ Պաշտպաններին ծաղրում է առեղծաւածական խօսքերով, որոնք նրանց համար անիմաստ են, բայց թաղուն նշանակութիւն ունենին։ Թագաւորի կուսակիցները փորձում են հնարքով հասկանալ թէ արգեօք իսկապէս Ամէլթը խնդր է, թէ միայն կեղծում է. նրա խորթ քրոջը համոզում են, որ առանձին տեսակցութիւն ունենայ Ամէլթի հետ եւ աշխատեղադրանքը հասկանալ։ Ամէլթի խորթ եղբայրը գաղտնապէս այս մասին նրան լուր է տալիս, եւ այդ կերպով զաւաղրութիւնը ջուրն է ընկնում։ Փէնզի բարեկամներից մէկը վճռում է զաղտնի ախանջ

գնել Ամէլթի տեսակցութեանն իր մօր հետ: Ամէլթ, այբորի պէս փանչելով եւ իր բազուկները թեւերի պէս թափ տալով՝ թռչկոտում է այտետեղ այնտեղ, եւ ի վերջոյ գտնում է դարմանի տակ ծածկւած լոտեսին եւ սպանում: Յետոյ նրա մարմինը յօշոտում է եւ եռցներով թափում է խոզերի առաջ: Ամէլթ այդ տեսակցութեան մէջ իր մօրը յայտնում է թէ իր խնեթութիւնը կեղծւած բան է, եւ թէ ինքը վճռել է իր հօր վրէժը հանել, եւ յաջողում է իր մօրն էլ իր հետ համամիտ անել: Փէնդ Ամէլթին ուղարկում է Բրիտանիա իր երկու ընկերների հետ, տալով նրանց մի զաղտնի նամակ ուղղւած Բրիտանիայի Թագաւորին, որով խնդրում է նրանից Ամէլթին սպանել: Ամէլթ նամակի պարունակութիւնը փոխում է, եւ իր անունի տեղ գնում է իր ընկերների անունները: Նրբ նրանք հասնում են Բրիտանիա, Թագաւորը նրանց սպանել է տալիս: Բրիտանիայում նա յաջողում է ամուսնանալ Թագաւորի աղջկայ հետ, եւ զանազան արկածներ է ունենում, որ աւելորդ ենք համարում այտետեղ յիշատակել, քանի որ կապ չունին Շէքսպիրի «Համլէտի» հետ: Վերադառնալով Դանեմարքա, Ամէլթ գինովցնում է պալատականներին, նրանց շրջապատում է իր մօր գործած ցանցերով, հրդեհ է ձգում պալատի մէջ եւ իր սրով հօրեղբօրն սպանում է: Ապա ժողովուրդին դիմելով իր հօրեղբօր արածները պատմում է, որից յետոյ ժողովուրդը նրան կեցցէներով թագաւոր է հրատարակում: Ուրիշ շատ արկածներից յետոյ, որոնց ընթացքում Ամէլթ մեծ խորամանկութիւն եւ քաջասրտութիւն է ցոյց տալիս, Ամէլթ մի պատերազմի մէջ սպանւում է:

— Սաքսոյի այս պատմութիւնը տպւած է 1514/ին: 1570/ին մի Փրանսիացի — Belle forest — Սաքսոյի գրքի ազատ թարգմանութիւնն է տալիս Փրանսիէն լեզւով: Կայ եւ Անգլիական մի թարգմանութիւն Բէլլըֆօրէի գրքի, որ տպւել է 1608/ին, այսինքն Շէքսպիրի երկի տպագրութիւնից հինգ տարի յետոյ:

Այս է այն կոպիտ պատմութիւնը, որ իրրեւ առաջին հիմ պիտի ծառայէր աշխարհի ամենագեղարեստական գրւածքներից մէկին. բայց Շէքսպիրի անմիջական աղբիւրն ուրիշ է: Արդէն 1589/ին անգլիերէն լեզւով մի դրամա գոյութիւն ունէր, որի նիւթը Համլէտի

այստեսութիւնն էր։ Այդ դրաման զգախտաբար կորած է. բայց ժամանակակից գրականութեան մէջ յիշատակութիւն կայ այդ գրածքի մասին։ Կրթիկները ընդհանրապէս համամիտ են այդ գրաման թովմաս Բիդլին վերագրելու։ Մեթադրութեան հիմն այն է, որ նոյն հեղինակից մնացած է մի դրամա, «Սպանիական Ողորդութիւն», անունով, որի մէջ շատ նմանութիւններ կան Համէտի նիւթի հետ. օրինակ, այս դրամայի նիւթն էլ վրէժխնդրութիւն է, մի հայր ուզում է իր սպանւած որդու վրէժը հանել, Համէտի հակառակը այնտեղ էլ կիրքը մտացնորութեան աստիճանի է հասցնում. այնտեղ էլ կայ մի ուրախան, այնտեղ էլ կայ մի ներկայացում ներկայացման մէջ։ Բիդ որ Փրանսերէն գիտէր, եւ այդ ընդից թարգմանութիւններ է արել, կարող է Բէլլոյորէի թարգմանութիւնը կարդացած եւ Համէտի նիւթին ծանօթացած լինել։ Կարելի է ասել, ուրեմն թէ Բիդլ այդ գրածքն է, որ Շեքսպիր ուղղել եւ յարմարցրել է խաղալու համար, եւ որից առաջ է եկել «Համէտի, հրաշակերտ»։

Ունչպէս երեւում է Շէքսպիր «Համլէտը», գրել է 1602 թ. կարծողներն էլ կան որ 1601 թ ընթացքում գրւած է, բայց հիմունքներն չը կան զրա համար: Եւսմենայն դէպս՝ 1602, Յուլիս 26 թն հրաման է խնդրւած տպելու համար մի գիրք հետեւեալ վերտառութեամբ. «Դանէմարքայն ինչոն Համլէտն Ալէքսը, ինչոն Վերմըն-իւղացի էլ էլ Լէքս Սեննիւդոնի Յոռանէրը (գերասանական խումբը)»: Հետեւեալ տարին, 1603 թն հրատարակւած է Համլէտի քառածալ տպագրութիւնը այս վերնագրով. — Ուէլքոման Պարտիւնն Համլէտն, Դանէմարքայն ինչոն, հելլինիւսն Ալէքսը Շէպարդն, ինչոն Պանալան անգլիէի իւղացած է Նորին Բարդընիւն Յոռանէրն (Թագաւորի խմբի) Իւլիոն Լաքոն Բալան, է- Քէմբըլըն — Օտտօնըն համալսարանէրում, է- այլը: Լաքոն 1603., Լէքս Սեննիւդոն կապեալ խումբը, — Շէքսպիրի խումբը, — Ջէյմս Իի զահակալութեան առիթով դարձել էր *Յորին Բարդիւթեան, խումբը: Այս տպագրութիւնը կուած է յետագայում «Առաջին Բառածալ», 1604 թն հրատարակւած է «երկրորդ Բառածալը», այս վերնագրով. — *Ուէլքոման Պարտիւնն Համլէտն, Դանէմարքայն ինչոն. հելլինիւսն

[illegible]

Ամբիգոնի է որ 1603 ի Բառաձաղ ապօրինի միջոցներով կա-
տարած մի հրատարակութիւն է: Սրա մէջ գտնւած սխալներն
աւելի լազու թեան սխալներ են, քան թէ ալքի, կամ դրաշարի
անուշագրութեան. որից երեւում է թէ, ըստ այն ժամանակի սո-
վորութեան, մի սղագրող ուղարկւած է եղել թատրոն, որ ներկայաց-
ման ժամանակ սղագրէ. կան եւ ընթարկնակութեան սխալներ, որոնք
սղագրից տպագրութեան համար արտագրելու սխալներ կարող են
լինել: Գիրքը լի է անհամար սխալներով եւ անհեթեթ տողերով:
Այս քառաձաղի մէջ կար 2143 տող, այսինքն 1700—1800 տող
պակաս երկրորդ Բառաձաղից: Կան եւ անուրի փոփոխութիւններ.
— Պոռնիսի տեղ Սորամիս է գրւած եւ Ռէյնալդայի տեղ՝
Մոնտանո: Բեմական թաղաորդ եւ թագուհին՝ Դուքս եւ Դքսուհի
են: Եթրիկի դանդը 12 տարի միայն Թեացած է հողի տակ, եւ Դուք-
սըն ու Դքսուհին միայն 13 տարուց ի վեր ամուսնացած են: Կան
եւ ուրիշ փոփոխութիւններ, որոնց մէջ կարեւորն այն է, որ *Լի-
նել թէ չգ լինել, զետեղւած է նոյն տեսարանում, ուր կարգաց-
ւում է Համլէտի սիրային նամակը:

Այսպիսի կարեւոր փոփոխութիւններ բացատրելու համար երկու ենթադրութիւն միայն կարող ենք անել. կամ հին խաղից — Բիշի Համէլտից — բաւական մեծ մաս պարունակւած է 1603 ի Բառածախի մէջ, եւ կամ այդ Բառածախը անկատար եւ սխալ արտագրութիւնն է Շէքսպիրի գրւածի, որ Շէքսպիր ինքն էլ յետագայում սրբագրած եւ փոփոխած է: Կրիտիկներին կարծիքներն այս մասին շատ են տարբերում իրարից: Ըստ Դաուզէնի՝ 1603 ի Բառածախի մէջ Շէքսպիրի ձեռքն անփոփոխ կերպով ճանաչելի է, եւ սխալները միայն անհոգութեան սխալներ են: Պրոֆ. Սըր Ուրայէլ Դոլանց այն կարծիքի է, թէ 1603 ի Բառածախը աղաւաղւած եւ կրճատւած վերարտագրութիւնն է Շէքսպիրից առաջ մի այլ հեղինակի աշխատութեան, որ Շէքսպիր 1602 ին որոշ չափով ուղղած եւ սրբագրած է:

Շէքսպիրի կենդանութեան ժամանակ՝ Համլէտի այդ երկու
 տպագրութիւնները միայն կային, որոնցից ոչ մէկի մէջ ինքը մանակ-
 ցութիւն չէ ունեցել։ Իր մահից 7 տարի յետոյ 1623ին Շէքսպիրի
 խումբին պատկանող երկու գերատան լոյս ընծայեցին նրա գրածների
 լեկտատար հրատարակութիւնը։ Այս տպագրութիւնը մանաւորապէս
 կատարւած է բեմական նպատակի համար, եւ շատ հաւանական,
 որոնք կային 1604ի Բառածալի մէջ՝ կրճատւած են։ Այժմեան
 ընդունւած ընագիրը կազմւած է 1604ի Բառածալից եւ 1623ի
 մեծագիր հրատարակութիւնից որ կուլւած է «Միաժող»։

"ՆԱՄԼԷՏԻՆ, ԸՌԵՂԺԻԱԺԸ"

Ձր կայ համաշխարհային գրականութեան մէջ մի գիրք, որի վրայ այնքան բան գրած լինի, որքան Շէքսպիրի այս հեղինակութեան վրայ. ամեն կարելի եւ անկարելի բացատրութիւններն երեւակայւած են, ամեն ընդունելի եւ անընդունելի լուծումներն առաջարկւած են, առանց վերջնական եւ անսողիւտ լուծումի յանգելու: Ամեն սերունդ, համառայն իր հակումների եւ հայեացքների համէտի մէջ տեսել է մի հմայիլ, ոգեւորիլ իղէալ, եւ յաջորդ սերունդն արդէն անգոհ է մնացել առաջարկւած լուծումներից, եւ սկսել է նկատել Համէտի բնաւորութեան մէջ այնպիսի առանձնաշատկութիւններ, որոնք, մինչեւ այն, աննկատելի էին մնացել: Դնչի մէջն է կայանում այս յաւէտ անբացատրելի եւ յաւէտ հրապուրիլ առեղծւածը:

Այն օրից ինչ Համէտ հասարակաց սեփականութիւն դարձաւ՝ իսկոյն գրաւեց ժողովուրդին: Ամբոխը, որի համար "Համէտը", պէտք է, Շէքսպիրի բառերով, "խաղիւար", լինէր, կարծես բնազդով հասկացաւ հաւձարեղ գրւածքը. ասում եմ բնազդով, որովհետեւ ոչ միայն իր ժամանակ, այլ եւ յաջորդ երկու հարիւր տարւայ ընթացքում, ոչ ժողովուրդը, ոչ էլ մեծ հեղինակներ եւ փիլիսոփաներ ըմբռնել են գրւածքի իսկական բնոյթը: Այդ երկար ժամանակամիջոցում, առաջնակարգ մտածողներ կարգացել եւ վայելել են "Համէտը", սքանչացել են գրւածքի զանազան արժանիքների վրայ, հմայւել են նրա ոճի գեղեցկութիւնից եւ երաժշտութիւնից, բայց չեն անգամ գրեւակայել, թէ Շէքսպիր այդ բոլորից դուրս կարող էր մի որոշ զաղափար, մի յատակադիժ ունենալ, որի վրայ ամբողջ գրւածքը հիմնւած լինէր: Հանմեր (1736) նկատում է, թէ ոչ մի բնական պատճառ չէ երեւում, թէ ինչու երիտասարդ իշխանն իր ոճրագործ

հօրեղբորը մի բուպէ առաջ չէ սպանում. եւ այս բանը նրանով է միայն բացատրում, որ եթէ Համլէտ այդպէս վարւէր՝ խաղը դրանով կը վերջանար. այլապէս խօսելով՝ չէք կարելի դրանից մի ողբերգութեան նիւթ դուրս բերել: Զոնան (1765) գտնում է թէ խաղի բոլոր ընթացքում Համլէտ աւելի իրրեւ գործիք է հանդիսանում, քան իրրեւ գործող, եւ այդ բանը համարում է պակասութիւն Մէքսպիրի թատերադրական տաղանդի համար՝ առանց մի բուպէ անդրադառնալու, որ դա կարող է Մէքսպիրի մտադրութեամբ յատկադիժը լինել: Ոչ էլ Ղլոտէրի պէս մի փիլիսոփայական, թափանցող միտք, որ առաջինը եղաւ Մէքսպիրն իր հայրենակիցներին ծանօթացնող, կարողացաւ «Համլէտի» ոգին ըմբռնել: Սա կոչում է «Համլէտը», մի «գռեհիկ եւ բարբարոսական դրամա, որին Փրանսիայի կամ Ռուսիայի ամենանաւաստ ամբօխը չը պիտի հանդուրժէր»։ «Թէեւ», ասում է նա մի քիչ յետոյ, «նրա մէջ կան վսեմ հատւածներ, որոնք վայել են աշխարհի ամենամեծ հանձարին»:

Պրոֆ. Բրադլէյ նկատում է որ ոչ մի ապացոյց չը կայ թէ Մէքսպիրի օրով Համլէտի բնաւորութիւնը հասկացել է, եւ ասում է թէ զուցէ այն մարդիկ իրաւունք ունին, որոնք կարծում են թէ «Համլէտը», չէ կարելի արդիւնք համարել իր ժամանակի, այլ նա մի տեսակ մարգարէական տեսիլք է յետագայ ժամանակների:

Առաջին անգամ 1780/ին Հէնրի Մաքլէնզի սկսում է նշմարել Համլէտի հոգեբանութիւնը: «Մէքսպիրի բոլոր տիպերից, գրում է նա, Համլէտն ամենէն աւելի դժւար է վերածել որոշ սկզբունքի, եւ պետք է որոնել թէ կայ արդեօք մի առաջնորդող զաղափար, որով կարելի լինի այս առերեւոյթ հակասութիւնները հաշտեցնել: Սրա գնահատութիւնն այնքան հետաքրքրական է, որ հարկ ենք համարում հետեւեալ հատւածը մէջ բերել. — «Եթէ Համլէտ վճռական եւ անյղիկ որոշումով հետապնդէր իր վրէժին, եւ իր նպատակի իրադարձման դժւարութիւնները պատահական պատճառներից միայն առաջ եկած լինէին, ոչ թէ իր սեփական կասկածներից եւ վարանումներից՝ հանդիսատեսի անձկութիւնը կարող էր շատ բարձր աստիճանի հասնել, բայց դա կը լինէր պատահարների պատճառով, ոչ թէ անձնաւորութեան: Բայց այսպէս, ինչպէս որ Մէքսպիր գուրա

է բերած Համլէտի տիպը՝ մենք զգում ենք Համլէտի ոչ միայն առաքինութիւնները որպէս մերը, այլ եւ նրա թուրութիւնները: Մենք տեսնում ենք որ մի մարդ, որ ուրիշ հանգամանքներում բոլոր բարոյական եւ ընկերական առաքինութիւնները ցոյց տրիտի տար իր անձի վրայ, զրւած է այնպիսի զիրբում, ուր իր հոգու բոլոր սիրելի յատկութիւնները ծառայում են միայն նրա տաղնասին աւելացնելու եւ տարակուսանքը շատացնելու: Մեր համակրութիւնը նրա տանջանքի հանդէպ, եւ մեր անձկութիւնը նրա տարակուսանքի հանդէպ՝ հասնում են ամենաբարձր աստիճանի, եւ այդ տեղից է ծագում «Համլէտի», այն անորակելի հմայքը որ ամեն ընթերցող կամ հանդիսատես զգում է, մինչդեռ աւելի կատարեալ բնաւորութիւններ չեն կարողանում մեզ այդքան թովել:

Համլէտի բնաւորութեան վերլուծութեան մէջ Մաքսնգլին աւելի առաջ չը գնաց: Բայց արդէն տեսնում ենք կատարւած յառաջդիմութիւնը: Համլէտի վարանումները չեն նկատւում որպէս հեղինակի թերութիւններ, այլ դիտաւորեալ յատակագիծ, եւ նրանք մեզ աւելի են զրաւում, ինչպէս ինքն ասում է, քան եթէ Համլէտի բնաւորութիւնը բարոյապէս կատարեալ դուրս բերւած լինէր:

Համլէտի հոգեբանութեան մէջ աւելի խոր թափանցելու պատիւը պահւած էր Դէօթէլին: Նրա վերլուծումը, թէ եւ միակողմանի, այն անկիւնաքարը դարձաւ, որի վրայ կառուցեց յետադայում կրիտիկայի մի ամբողջ շէնք: Ահա թէ նա Վիլհելմ Մայստերի աշակերտութեան տարիները զրւածքի մէջ ինչպէս է արտայայտւում:

Ժամանակն իր շաղկից դուրս է սայթաքել. «՛հ, քախտ իմ դժխեմ, Ինչո՞ւ ծննեցայ որ ինչն նա ուղղեմ»:

«Այս բառերի մէջն է, իմ կարծիքով, Համլէտի բոլոր վարժունքի բանալին, եւ ինձ համար պարզ է, որ Եէքսպիր կամեցել է նկարագրել մի մեծ գործ, որ պարտադրւած է այդ գործը կատարելու անկարող մի հոգու: Ինձ թւում է թէ բոլոր դրաման այդ մտքով է շարադրւած: Ահա մի կաղնի որ տնկւած է մի թանկագին անօթի մէջ, որ միայն քնքուշ ծաղիկներ կարող էր ընդունել իր գրկում: արմանները տարածւում են, եւ ծաղկամանը փշուր փշուր է լինում»:

“Մի զեղեցիկ, մաքուր, ազնիւ, եւ վերին աստիճանի բարոյական տիպ, բայց զուրկ այն զօրեղ ջղերից որոնք սեփական են մի հերոսի, ծաւում է մի բեռան տակ, որ ոչ տանել է կարողանում, եւ ոչ դէն նետել. ամեն պարտականութիւն սուրբ է նրա համար, բայց այս մէկը շատ է ծանր: Անկարելին է նրանից պահանջուի. ոչ թէ էապէս անկարելին, այլ նրա համար անկարելին: Ո՛նչպէս զաւարում է նա, զառնում է, տանջւում է, առաջ է զնում, յետ է նահանջում, միշտ մտարերում է, միշտ ինքն իրեն յիշեցնում է, եւ, ի վերջոյ, իր նպատակը մտքիցը հանում է՝ առանց երբ եւ իցէ իր հոգու անգործութիւնը վերագանելու:”

“Համէլտ աւելի զգացումով է օժտւած, քան թէ ուժեղ բնւորութեամբ. դէպքերն են նրան յառաջ մղում. եւ հէնց այդ պատճառով զրաման մի վիպասանութեան ծաւալն է ստացել. բայց քանի որ ձակատագիրն է խաղին ուղղութիւն տուողը, եւ քանի որ զրաման ծագումէ մի սարսափելի ոճրագործութիւնից եւ հերոսը անզազար մղւումէ դէպի մի սարսափելի գործ՝ զրւածքը վերին աստիճանի եղբրական է եւ միայն եղբրական վախճանի կարող էր յանգել:”

Գէօֆէլի այս գնահատութիւնը, թէ եւ վերին աստիճանի հանճարեղ, թէ եւ համապատասխան որոշ զծերի որ տեսնում ենք Համէլտի բնաւորութեան մէջ, այնու ամենայնիւ չը բերեց անթերի լուծումս: Դաուդէն, խօսելով այս մասին, ասում է. — “Գէօֆէլի պատկերի մէջ կէս ճշմարտութիւն կայ, բայց կէս միայն: Եւքսպիրի զրամաների մեծ մասի մէջ հերոսների բնաւորութեան եւ կեանքի եղբրական ազաւաղումն առաջ է դալիս նրանից, որ զրամայի զխաւոր անձնաւորութիւնը ընկնում է մի նւաճող կրքի ազդեցութեան տակ, մի կրքի, որ էապէս ներհակ է իր բնութեանը, բայց որն առաջ է դալիս իր մէջ բնածին մի թուլութիւնից կամ թերութիւնից. եւ այդ կրքից զոհը չէ կարողանում ինքն իրեն ազատել, եւ զա՛ վերջ ի վերջոյ նրա կործանման պատճառն է դառնում: Այսպէս, օրինակ, Օթէլլոն, որ ի բնէ հաւատացող եւ վստահող հոգի ունէր, մի տեսակ մանկական ազնիւ վստահութեամբ. մի մարդ, որ հէնց Սագայի խօսքերով “Պարկեշտ է կարծում այն բոլոր մարդկանց, որոնք պարկեշտ են թւում”, մի մարդ, որ դիւրաւ չէ նախանձում:

այդպիսի մարդը վարակում է կասկածի եւ խանդի թոյնից, եւ այդ թոյնը նրան գժւացնում եւ կործանում է: Նոյնպէս Մակբէթ, որ ստեղծւած էր ստորագաս լինելու համար, մի սարսափելի եւ անբնական փառասիրութեան զոհ է դառնում: Նոյնպէս Լիր արքան, Տիմոն Աթենացին եւ այլն: Մէքսպիր, իր այս դրամատիկ մէթոդին հաւատարիմ, եւ որպէս արտիստ, որ գերադասում է մարդկային կրքի եւ ապրումի բարդ երեւոյթները պարզ երեւոյթներին, Դանիացի իշխանի բնաւորութիւնը կերտելիս՝ նրան ձեւակերպել է որպէս մի մարդ, որին յարատեւ գործը, եւ, որոշ չափով, նախամտածւած վրիժառութիւնը մասնաւորապէս հակակրելի է: Այս անտանելի բեռնն առն՝ Համլէտ գողգողում է, երերւում է, եւ վերջապէս ընկնում է: Մինչեւ այստեղ Գէօթէ իրաւունք ունի: Բայց նա չէ նկատել, որ, ինչպէս Ռոմէօ եւ Զուլիէտի պարագայում, ամբողջ աշխարհը Համլէտի դէմ էր:

Ժամանակն իր շաղկից դուրս է սայթաքել. օհ, քախտ իմ դժխեմ, Ուշիւ ծնեցայ որ հէնց նա ուղղեմ:

Համլէտի վրայ պարտք է դրւած մի բարոյապէս փշացած եւ խաւար աշխարհում բարոյական կարգ հաստատել: Նրա առաջ չը կայ մի բաց դաշտ կամ մի բլուրի քղանց, ուր կարողանայ այս պատերազմը յայտնապէս վարել. այլ մի վտանգաւոր եւ մոլորեցնող դիրք, մութ եւ ծուռումուռ շաւիղներով: Նա ծնւած է պարկեշտ լինելու համար, եւ ստիպւած է կռւել իր հակառակորդների զէնքերով, ստիպւած է խորամանկ եւ նենգամիտ հնարքներ գործի դնել. այս կերպով նա վառնում է իր բոլոր ընդունակութիւնը ծարպիկ ու ծարտար դաւեր հնարելու մէջ: Նրա ունեցած բոլոր ուժը կարող էր կարգ ու կանոնով կազմակերպւել եւ օգտակար դառնալ՝ եթէ նրա աշխարհը պարկեշտութեան, երջանկութեան եւ մարդկային սիրոյ մի աշխարհ լինէր: Բայց խաբէութեան, լրտեսութեան, եսասիրութեան մի աշխարհ չըջապատում է նրան. նրա իդէալիզմը երեսուն տարեկան հասակում, դառնում է մօտաւորապէս պլասթիկը. նրա սիրտը եւ կեանքը դառնում են ասուլ. նա կորցնում է այն աւիւնը, որ առաջ է դալիս առողջ եւ կենսութիւն զգացողութիւնից. եւ իրեն

չընայատուղ համատարած ապականութեան միջավայրում նրա միտքը փորձուած է քննել եւ քննել իրերի կարգը, աւելի քան թէ որ եւ է չափով մի գործնական ծառայութիւն անել։ Աշխարհի քաղհան շեղած պարտէզում ինչու համար պէտք է նա իր կեանքը մաշէր մի միակ անպիտան խոտ արմատախիլ անելով։

Իսկ Բրադլէյ, իր «Համլէտի» ուսումնասիրութեան մէջ՝ գտնում է որ Դէօթէն անտես է արել թատերերի մէջ նշանակած շատ կարեւոր փաստեր։ ԴՆչպէս կարելի է, ասում է նա, «որ մի ծաղկանման եւ քնքշահոգի, իշխան — ինչպէս Դէօթէն դուրս է բերել Համլէտին — այնպիսի գործեր կատարէր, ինչպէս տեսնում ենք որ նա կատարել է։ ԴՆչ յարարերութիւն կայ այդ Համլէտի եւ այն Համլէտի մէջ, որ երբ ուրախանը նրան կանչում է, ասում է իր ընկերներին։

Թողէք, սլարոններ,

Երկինքն է վկայ, ուրու կը դարձնեմ ինձ արգելողին։

Այն Համլէտի, որ ոչ մի անգամ չէ խօսում թագաւորի հետ առանց մի անարգանք անելու, կամ Պոլոնիուսի հետ՝ առանց մի կծու հեղնութեան։ Այն Համլէտի, որ փոթորիկ է բարձրացնում Օֆելիայի զխիւն եւ «գաշոյններ», է խօսում իր մօր հետ։ Այն Համլէտի, որ արդասի ետեւ մի ձայն լսելով՝ մի ակնթարթում սուրը դուրս է քաշում եւ խրում է լոտեսի մարմնի մէջ։ Այն Համլէտի, որ իր դասընկերներին ուղարկում է դէպի մահ, եւ մի բուպէ անգամ իր միտքը չէ զրազնցնում նրանցով։ Այն Համլէտի, որ առաջինն անցնում է յեղուգականաւը եւ որ կուտւում է Լաերտի հետ գերեզմանի մէջ։ Այն Համլէտի, որ, վերջին տեսարանում, դառնում է ծակատաղորական մարդ, եւ որի առաջ բոլոր պաշտականները կանգնած են մնում զարհուրանքով։ Այն Համլէտի, որ, երբ հասու է ինքում Ճշմարտութեան, յարձակում է թագաւորի վրայ, եւ սուրը խրում է նրա մարմնի մէջ, յետոյ բռնում է թուռնից բաժակը եւ բռնի մտցնում այն թշուառի ատամների մէջ։ Այն Համլէտի, որ մահւան երկունքի մէջ՝ դեռ եւս բաւական ոյժ եւ աւիւն ունի բաժակը Հորացիոյի ձեռքից խլելու, որպէս զի նրան թոյլ չը տայ խմել։ Այս մարդը,

Շէքսպիրի Համլէտը, մի հերոսական, մի սարսափելի տիպ է: Սա մի ահեղ հակառակորդ կը լինէր նոյնիսկ Օթէլլոյի կամ Մակբէթի առաջ:

Բրազլէյ գտնում է որ մի ուրիշ տեսակէտից էլ Դէօթէի ներկայացրած Համլէտի պատկերը հարազատ չէ. Համլէտ իր բնաւորութեան մէջ ունի որոշ կարծրասրտութիւն. Պորնիուսին սպանելուց յետոյ նա ուրիշ խօսք չէ գտնում ասելու եթէ ոչ:

Այ թշառ, յախուռն, միջամուխ յիմար. քարի ճանապարհ

Քեզնից մեծի տեղ ննթաղոնցի քեզ. ստացիր քախտըդ.

Տես ինչ վտանգ կայ ուրիշի գործին խառնուելու մէջ:

Յետոյ նրա մարմինը դուրս քաշելու ժամանակ ինչ անվայել բառեր է գործածում Օթէլլայի հօր մասին: Սոյն անզգայութիւնը տեսնում ենք նրա մէջ, երբ խօսում է Ռոզենկրանցի եւ Գիլչենշտեյնի մահաւոր մասին: Ոչնչով չէ կարելի բացատրել նրա արհամարհանից եւ անպատշաճ ընդուն Օթէլլայի հետ՝ ներկայացման տեսարանում:

Դէօթէի այս ուսումնասիրութիւնը թէեւ չը լուծեց խնդիրը, բայց այն արժանիքն ունեցաւ, որ նոր ուղղութիւն տաւ կրթական. այնուհետեւ ամենքն սխառն Համլէտի առեղծաւոր լուծումը փնտռել նրա բնաւորութեան, հոգեբանութեան մէջ, ոչ թէ արտաքին, իրենից անկախ հանգամանքների մէջ: Միաժամանակ երեւան եկաւ մի նոր վարդապետութիւն թէ՛ Անգլիայում եւ թէ՛ Գերմանիայում, իրարից անկախ: Կորիճ 1808 ին, այսպէս է գրում. —

«Համլէտի բնաւորութիւնը լաւ հասկանալու համար՝ պէտք է մենք աչքի առաջ ունենանք մեր մտքի կազմութիւնը. մարդը զանազանում է տնտեսից այն չափով, ինչ չափով մտածութիւնը գերիշխում է զգայարանքի վրայ: Բայց մտքի առողջ գործունէութեան ժամանակ՝ անդադար մի տեսակ հաւասարակշռութիւն է գոյանում արտաքին առարկաներից ստացւած տպաւորութեան եւ մտքի ներքին գործունէութեան միջեւ: Եթէ դիտողական ունակութեան նժարը շատ է ծանրանում, մարդ գտնում է սոսկ խորհրդածող մի էակ, եւ կորչում է գործելու բնածին կարողութիւնը: Շէքսպիրի ստեղծագործական յատկութիւններից մէկն էլ

այն է, որ նա երեւակայում է մի որեւիցէ բարոյական կամ մտային յատկութիւն, հիւանդոտ չափազանցութեան հասցրած, եւ յետոյ ինքն իրեն զնում է՝ այդ հիւանդոտ կամ պականասւոր հոգեկան վիճակով՝ որոշ հանգամանքների մէջ: Համէտի մէջ նա ուզեցել է ցոյց տալ թէ բարոյապէս անհրաժեշտ է որ մի պարտ ու պատշաճ հաւասարակշռութիւն ստեղծւի մեր զրախց ստացած տպաւորութիւնների եւ մեր մտքի ներքին զործունէութեան միջեւ, այլապէս խօսելով, իրական աշխարհի եւ երեւակայական աշխարհի միջեւ: Համէտի մէջ այդ հաւասարակշռութիւնը խանգարւած է. նրա խոկումները եւ մտացածին պատկերները շատ աւելի ուժեղ են, քան թէ իրական տպաւորութիւնները. եւ մինչեւ անգամ՝ նրա իրական տպաւորութիւնները՝ անմիջապէս անցնելով իր խորհրդածութեան խողովակով՝ այնպիսի մի գոյն ու ձեւ են ստանում, որ իրենց սեփական գոյնն ու ձեւը չեն: Այս կերպով մենք տեսնում ենք մի ահագին իմացական զործունէութիւն, եւ զրա կողքին, իրրեւ հետեւանք, նոյնչափ մեծ հակակրօնութիւն դէպի իրական զործը: Այս տիպը Շէքսպիր զնում է մի որոշ միջավայրի մէջ, որից խոյս տալու ճար չը կայ: Համէտ քաջասիրտ է եւ մահից երկիրդ չունի. բայց տարակուսում է զգայնութեան չափազանցութիւնից, եւ ամեն բան յետաձգում է՝ շատ մոմտալուց, եւ այդպէս՝ կորցնում է զործելու կարողութիւնը եւ վճռականութեան աւիւնը:

Սոյն հեղինակն իր մի ուրիշ դասախօսութեան մէջ (1812 թն) հետեւեալ նշանաւոր խորհրդածութիւնն է անում՝ «Համէտի առիթով. — Շէքսպիր ուզում է մեզ այս ճշմարտութիւնը հասկացնել, թէ կեանքի գլխաւոր նպատակը՝ զործն է. թէ մեր իմացական կարողութիւնները, որչափ էլ փայլուն լինեն, ոչ մի արժէք չունին, եւ նոյն իսկ անբախտութիւն են՝ եթէ մեզ յետ են կանգնեցնում զործից, եւ մեզ ստիպում են մտածել եւ մտածել, մինչեւ որեւիցէ արդիւնաւոր զործ կատարելու ժամանակն անցնում է: Ամեն բան ինչ որ սիրելի եւ զնահատելի է՝ համախօսւած է Համէտի մէջ, միայն մէկ բացառութեամբ: Մի մարդ է, որ ապրում է խորհրդածութեան մէջ, մի մարդ, որին ամեն մարդկային եւ աստուածային զրդիւնները զործի են կանչում, բայց նրա կեանքի

գլխավոր նպատակը գերեւ է եղում այն բանի հետեւանքով, որ միշտ վճռում է գործել, բայց երբեք վճռելուց զուրա ուրիշ բան չէ անում։

Նոյն մտքով է արտայայտուում նաեւ Ա. Վ. Շլէզէլ (1809), «Այս բոլորը», ասում է նա, դիտմամբ գրւած է ցոյց տալու համար, թէ ամեն բան հաշւող մի խորհրդածութիւն, որ մի գործի բոլոր յարակցութիւնները եւ կարելի հետեւանքները աչքի առաջ է առնում մինչեւ մարդկային նախատեսութեան վերջին սահմանը՝ զօսացնում է գործելու կարողութիւնը, ինչպէս Համլէտն ասում է.

Եւ հէնց այս կերպով վճռականութեան ընձաժին զոյնը
Ախտաժէտում է խորհրդածութեան զունաթափ ցոլքից:

Ահա ուրեմն մի նոր բացատրութիւն Համլէտի բնաւորութեան, կամ, աւելի ծիշդ է ասել, նրա բնաւորութեան մէկ կողմի։ Պրոֆ. Դաուզէն Գէօթէի բնորոշումը թերի զանելուց յետոյ, պակասաւոր է գտնում նաեւ Կոլլիճ—Շլէզէլեան վարդապետութիւնը։ «Նթէ», ասում է նա, «Գէօթէի ուսումնասիրութիւնը, թէեւ սքանչելի, կրիտիկան մոլորեցրեց մէկ կողմից՝ չափազանց բացարձակօրէն ուշադրութիւնը կենդրոնացնելով Համլէտի ներքին աշխարհի վրայ, Շլէզէլի եւ Կոլլիճի ուսումնասիրութիւնները նոյն սխալը գործեցին մի այլ կողմից՝ չափազանց մեծ կարեւորութիւն տալով Համլէտի բնաւորութեան տարերքից միայն մէկին։ Ծիշդ է որ Համլէտի գործելու կարողութիւնը զօսանում է «եղածի վրայ շատ ճշգրիտօրէն խորհրդածելու», իր սովորութեան պատճառով, եւ Ճշմարիտ է, ինչպէս Կոլլիճ ասում է, որ մենք Համլէտի մէջ տեսնում ենք մի ահագին իմացական գործունէութիւն, եւ դրա կողքին, իրրեւ հետեւանք, նոյնչափ մեծ հակակրօնութիւն դէպի իրական գործը։ Բայց Համլէտ մի միայն եւ սոսկ մտածող չէ. զգայական մասը նրա բնաւորութեան մէջ նոյնչափ կարեւոր է, որչափ մտաւորականը. նրա հիւանդութիւնը նոյնչափ խոր արմատ ունի նրա զգայնութեան եւ սրտի, որչափ ուղեղի մէջ։ Նթէ նրա բոլոր զգացածները փոխարկւում են մտածումների, նոյնքան Ճշմարիտ է, որ նրա բոլոր մտածումները տողորւած են զգացումներով։ Ներկայացնել Համլէտին որպէս գերիշխող մտածողական կարողութեան մի տիպ, եւ անտես

անել նրա տենչալից եւ զգայուն սիրաւ՝ կը նշանակէր անհեթեթ եւ անհասկանալի դարձնել ամբողջ զուածքը։

Այս թերի կողմը ըրացնելուց յետոյ՝ Դաուդէն հակում է Շլէզէլ — Կոլքիձեան կարծիքին, եւ տալիս է մի պատկեր, որից հարկ ենք համարում բերել մի քանի գծեր. —

“Սրբ խաղն սկսում է՝ Համլէտ հասել է երեսուն տարեկան հասակին, — մի տարիք, երբ երիտասարդական իդէալիզմը պէտք է ձուլի առնական տարիքի գործնական ձգտութեան մէջ եւ ձեւ տայ նրանց։ Նա ստացել է ամեն տեսակ դաստիարակութիւն, բացի իրական կեանքի դաստիարակութիւնից։ Որ հաստատակամ հօր թագաւորութեան ժամանակ՝ խորհրդածութեան անձնատուր որդին ոչ մի դեր չէ ունեցել խաղաղութեանց կամաց եկել հասել է առնական տարիքին՝ տակաւին մնացած լինելով համարաբար յաճախորդ, փիլիսոփայութեան ուսանող, գեղարւեստի սիրահար եւ կեանքի ու մահի առեղծաւծների վրայ մտածացող, բայց որ երբէք իր կեանքում մի վճիռ չէ տւել եւ մի գործ չէ կատարել... Համլէտ չէ կարող ոչ մի բան ձեռնարկել հանդարտ վճռականութեամբ. նոյն իսկ անընդունակ է մի մտածութիւն անխախտ կերպով իւրացնելու. բոլոր խաղի ընթացքում նա տատանւում է մատերիալիզմի եւ սպիրիտուալիզմի մէջ, անմահութեան հաւատքի եւ անհաւատութեան մէջ, դէպի նախախնամութիւնն ունեցած վստահութեան եւ բախտի առաջ խոնարհւելու յօժարութեան մէջ։ Սրբ իր առաջ տեսնում է ուրաւական, մտաբերում է որ ինքն էլ մի հոգեւոր կեանք ունի, եւ հոգու անմահ կեանքը նրա մէջ ուժեղանում է։ Սրբ մեռնակ է մնում եւ անձնատուր իր մամուռքներին՝ նորէն սկսում է դէպի աջ ու ձախ երերալ. մահը մի քուն է, մի քուն, որ զուցէ երազներով վրդովւած լինի։ Գերեզմանատան մէջ՝ մարդկային հողի առաջ՝ մեր մարմնական բնութեան ստոր յարակցութիւններն անդիմադրելի կերպով զբաղեցնում են նրա երեւակայութիւնը, եւ նրա միտքը կամայ ակամայ հետապնդում է թէ մարդկային հողը ինչ տգեղ այլափոխութեան շարքից է անցնում։ Այսպէս, Համլէտի մտածութեանը, երբ նա անձնատուր է իր խորհրդածական կեանքին, հազիւ թէ կարելի է իսկական մտածութեան համարել. այլ նրանք մի տեսակ մտա-

ցածին զաղափարներ են, որոնք հարում, նորեն կազմում, նորեն հարում են, յաւէտ փոփոխելով պարագաների բերած ամեն հոգմի հետ: Համէտ անընդունակ է որեւէ հաստատականութեան:

Համէտի բնասորութեան այս պատկերը ամենէն աւելի ընդհանրացածն է, մանաւանդ այն պատճառով, որ այս թէօրիան հիմնաւորած է Նէքսպիրի բնագրից բերած վկայութիւններով, եւ արդիւնք չէ լոկ երեւակայական տեսութիւնների, ինչպէս շատ շատեր, որ աւելորդ ենք համարում այստեղ յիշատակել: Բայց կարելի է արդեօք այդ պատկերը լիակատար համարել: Պրոֆ. Բրադլէյ այդ կարծիքի չէ: «Լիակատար չէ», տաււ է նա, «եւ թէ այն պատճառով, որ այսինչ կամ այնինչ մանրամասնութիւնը պահասում է, այլ այն պատճառով, որ նա չէ համապատասխանում այն ընդհանուր տպաւորութեան, որ մենք ստանում ենք «Համէտի», ընթերցումից, եւ շատ բաներ թողնում է տակաւին չը բացատրւած: Այդ թէօրիւնով՝ Համէտ անընդունակ է իր վրայ դրւած գործը ոչ է՝ եւ հանգամանքում, եւ ոչ է՝ եւ ժամանակում իրազորելու: Դա նւաստացնում է Համէտի պատկերը եւ այլանդակում է խաղը. որովհետեւ Համէտ, համաձայն բնագրի բոլոր ցուցմունքներին՝ ի բնէ եւ ի ծնէ այդ տեսակ մարդ չէր. այլ մի մարդ էր, որ ուրիշ որ եւ է ժամանակ եւ տարրեր հանգամանքներում իր վրայ դրւած գործը կատարելու լիովին ընդունակ կը լինէր: Եւ իսկապէս նրա ամենամեծ անբախտութիւնն այն է, որ իր կեանքի մեծ տագնապը ծիշդ այնպիսի մի ժամանակ է վրայ հասնում, երբ ինքն աւկարող է որ եւ է դիմադրութեան. երբ իր ամենաբարձր ձիրքերը՝ փոխանակ նրան օգնելու, ջլատում են նրան: Ողբերգութեան այս կողմը բոլորովին անտես է արւած: Համէտի անվճռականութիւնը շատ ծղօրէն նկարագրւած է, բայց պատճառն այն չէ, որ այդ թէօրիան տալիս է: Ուղղակի եւ զիսաւոր պատճառը շատ մտածելու սովորական շափաղանցութիւնը չէ, այլ մի մտային վիճակ, որ բոլորովին անորմալ էր, եւ արդիւնք որոշ հանգամանքների. — մի խոր մեղամաղնութիւն: Ծիշդ է, Համէտի շատ մտածելու հակումը մեծ դեր է խաղացել այդ թախիծն առաջ բերելու մէջ, եւ այդ շաղղով՝ նպաստող պատճառն է եղել նրա անվճռականութեան: Բայց միւս կողմից էլ, մեղամաղնութիւնը,

արմատ ձգելուց յետոյ՝ ինքն էլ առաջ է բերել շատ մտածելու արամադրութիւն պահանջած գործի վրայ։ Բայց մտածողական չափազանցութիւնն ուղղակի պատճառը չէր Համլէտի անվճարականանութեան, ոչ էլ միակ անուղղակի պատճառը։ Չորս վերջին արարւածներն մէջ այդ արամադրութիւնը պէտք է նկատել որպէս հետեւեալ նրա մտային դրութեան, ոչ որպէս պատճառ։

Այժմ մի քանի խօսք էլ այն տեսութեան մասին, որ շատ անգամ արտայայտուած է Համլէտի բնաւորութիւնը ուսումնասիրողների կողմից, որպէս թէ Համլէտի խենթութիւնը բոլորովին կեղծւած չէր, այլ մասամբ իրական էր։ Այս մասին Մարէնոզն (1780) մի շատ կարեւոր նկատողութիւն է անում։ «Շէքսպիրի երկու ողբերգութեան մէջ, ասում է նա, օրինակներ կան թէ կեղծւած խենթութեան եւ թէ՛ իսկական մտացնորութեան։ Երկու խաղերումն էլ մի եւ նոյն զանազանութիւնը պահւած է, եւ կեղծ իրականից նոյն մէթոդով տարբերւած է։ Լիրի երեւակայութիւնը անդադար դեգերում է իր աղջիկների ապերախտութեան եւ իր զահից հրաժարման շուրջը։ Օֆէլիան, իր մտացնորութեան առաջին եռուղիքը դուրս թափելուց եւ մի քանի անկապ ու անհետկեթ խօսքերից յետոյ՝ հօր մահւան վերաբերող երգեր է միայն երգում։ Բայց Էդգար, «Լիր Արքայի» մէջ, որ խենթութիւն է կեղծում, իր հօգու իսկական վիճակից եւ իսկական մտածութիւններից որչափ կարելի է հեռու է մնում, որպէս զի կասկածի տեղիք չը տայ։ Երբեք ոչ մի անկարկութիւն չէ անում հայրական անգթութեան կամ որդիական անբախտութեան վրայ։ Եթէ Համլէտն էլ մտքով այնպէս առողջ լինէր, ինչպէս Էդգարը, նա երբեք մի բան չէր ասի, որ կասկածի պատճառ դառնար եւ մտածել տար, թէ իր հօրեղբոր արած սրիկայութիւնը հասկացել է։ Բայց նրա մէջ զգացումն աւելի զօրեղ հանդիսանալով բան խոհեմութիւնը՝ միշտ դուրս է պոռթկում նրա ծպտումի միջից, այն ինչ պէտք է հաւատարիմ մնար իր նախապէս տւած որոշմանը, այսինքն անգիտութիւն անւացներ, մինչեւ որ յարմար առիթը ներկայանար իր վրէժը լուծելու։»

Եւ իսկապէս մենք տեսնում ենք, որ Համլէտ այնքան վատ է կեղծում իր խենթութիւնը, որ թագաւորը նրա եւ Օֆէլիայի խօ-

սակցութիւնը թագաւորի լսելուց յետոյ՝ ասում է, թէ Համլէտի ասածները, թէեւ քիչ անկապ, խենթի խօսքեր չեն: Պորոնիուս զարմանում է Համլէտի իմաստալից պատասխանների վրայ եւ թագաւորի պայծառատեսութիւնը չունի՝ հասկանալու համար թէ զրանք կարող են կեղծւած խենթութեան խօսքեր լինել եւ ոչ իրական: Համլէտն ինքը, լինելով այնպէս սրամիտ մարդ, ի հարկէ պիտի հասկանար որ իր խօսքերը կարող են կասկած յարուցել իր խենթութեան մասին: Ի՞նչ էր ուրեմն նրան զրդում այդպիսի սլաքներ արձակել, եթէ ոչ այն հանգամանքը որ չունենալով բաւական ինքնիշխանութիւն՝ նա բաց էր թողնում իր սրախօսութեան եւ մաղձոտ խորհրդածութեան սանձը: Այդ բոլորը բաւական յարտաբար չէ՝ արդեօք որոշ յեղաշրջութեան նրա հոգեկան կեանքի մէջ: Իր հօր ուրաւականի անհետանալուց յետոյ մենախօսութեան ժամանակ խօսելով իր զինի մասին, անւանում է այն մի «խելայեղւած գնտակ»: Զէ՛ որ այդ բանը նշանակում է որ նա իր մէջ զգում է մի որոշ այլայլում:

Որ Համլէտ մտքի նորմալ դրութեան մէջ չէր մանաւանդ իր հօր ուրաւականը տեսնելուց յետոյ՝ այդ մասին կասկած չը կայ: Այդ բանից առաջ էլ մենք գտնում ենք նրան, իր առաջին մենախօսութեան ժամանակ, աշխարհի ունայնութիւններից զգւած, ընկճւած, եւ ինքնասպանութեան զազափարներով տարւած: Բայց հօր ուրաւականի յայտնութիւններն այնպիսի սաստիկ ցնցում են գործում նրա ցաւագար եւ արդէն թուլացած հոգու մէջ, որ կարելի է հաստատապէս ասել, թէ այնուհետեւ նա այլ եւս չէ վերագտնում իր հօգու նորմալ վիճակը: Նրա ընդհանուր վարմունքը Օֆելիայի հետ, Լաերտի հետ ունեցած անտեղի տեսարանը գերեզմանատան մէջ եւ յետոյ նրա խոստովանութիւնը՝ թէ իր արածը խենթութեան արդիւնք էր, — ինչ որ չէ կարելի Համլէտի կողմից սոսկ խարէութիւն համարել, — աշխարհային յոռի կարգերի վրայ շարունակ որոճալու հիւանդագին հակումը, նրա կրկնւած զանգատները վատ երազների դէմ, — այդ բոլորն ապացոյցներ են ջղային այս անորմալ վիճակի: Բայց որն է այն սահմանադուր, որ բաժանում է ջղային զրգուութեան մի անորմալ վիճակ իսկական խենթութեան ծայրագաւառից: Եւքսպիր, գիտակից այս բնական շարունակու-

թեան, կամեցել է մեզ մութի մէջ թողնել, եւ մեզ թոյլ տալ որ ինքներա մեր հետեւութիւնները հանենք:

«Պատկերացրէք ձեր առաջ», գրում է Տէն, «որ երբ Համլէտն ասում է այս բառերը (լաւ, ծերունկ խլուրդ) նրա ատամներն իրար են զարկում, իր շապկից աւելի գունատ է եւ ծնկները զոզոզում են: Նրա սաստիկ անձկութիւնը յանգում է մի ծիծաղի, որ շատ նման է ջղաձգութեան: Այնուհետեւ Համլէտ միշտ այնպէս է խօսում, որպէս թէ մի քրոնիկ զարձած ջղազարութեան ենթակայ լինէր: Սո ընդունում եմ որ նրա խնկնութիւնը կեղծւած է. բայց նրա միտքը, ինչպէս մի դուռ, որի ծղիւնները զալարւել են, ամեն հողմից տարուբերում եւ զարկում է պատին՝ խօլ աճապարանքով եւ աններդաշնակ ժխորով: Այն ամեն տարօրինակ զաղափարները, առերեւոյթ անհեթեթութիւնները, չափազանցութիւնները, հեղանջի հեղեղները որ նա թափում է — այդ բոլորը նա պէտք չունի փնտռելու: Այդ բոլորը նա գտնում է հէնց իր մէջ: Ինքն իր վրայ բուռն ծիգ գործ չէ դնում, այլ պարզապէս անձնատուր է լինում նրանց: Պաշտասկան ներկայացման ժամանակ նա վեր է կենում, նստում է, ուզում է զուխը դնել Օֆէլիայի գոգը, դերասանների հետ է խօսում, խաղն է քննադատում հանդիսատեսների համար: Նրա ջղերը լարւած են, նրա զրգուած միտքը նման է մի պնծուփ եւ ճարձատուն բոցի, որ բաւական կերակուր չէ գտնում իր շուրջը գտնող բոլոր առարկաների մէջ, որոնց բոլորին էլ լափում է: Սրբ թագաւորը դիմակադերձ է լինում, Համլէտ արքայափեռի կերպով ծիծաղում է. վճռած է դործել սպանութիւնը: Պարզ բան է որ այս վիճակը հիւանդութիւն է, եւ այսպիսի մարդը չէ կարող ապրել... Համլէտի երեւակայութիւնը խլում է նրանից այն ստանութիւնը եւ կամքի ոյժը, որով կարողանայ հանդարտ գործել, եւ կանխամտածութեամբ սուրը մխել մի կուրծքի մէջ: Այդպիսի բան նա կարող է անել մի միայն յանկարծական թերազրութեամբ. նա կարիք ունի մի բուպէական ոգեւորութեան. պէտք է ենթադրէ, որ թագաւորն արբասի ետեւն է, կամ թէ, տեսնելով որ ինքը թունաւորւած է, ձեռքի սուրը մի քիչ երկարացնէ թագաւորի կուրծքը մխելու համար: Սա իր գործերի տէրը չէ. առիթն

է հրամայողը. չէ կայող մի սպանութիւն նախապատրաստել, այլ պէտք է անպատրաստից կատարել: Մի չափազանց վառ երեւակայութիւն սպառում է նրա բոլոր էներգիան՝ պատկերների կուտակումով եւ այն կատարի ու ժգնութեամբ, որ լափում է նրան: Դուք կը տեսնէք նրա մէջ մի բանաստեղծի հոգին, որ ստեղծւած է ոչ թէ գործելու, այլ երազելու համար. որ մոլորւում է իր իսկ ստեղծած ֆանտոմները գիտելու մէջ, որ երեւակայական աշխարհն այնքան յստակօրէն է տեսնում, որ նրա համար այլ եւս անկարելի է իրական աշխարհի մէջ մի գեր խաղալ. մի արտիստ, որին չար բախտը իշխան է ծնեցրել, եւ որին մի աւելի չար գիպւած ստիպում է մի ոճրագործութեան վրէժը լուծել. մի մարդ, որին ընտելինը նշանակել է մի հանձար լինելու համար, բայց որին բախտը դատապարտում է խնթութեան եւ տարարախտութեան: Համէլա Շէքսպիրն ինքն է, եւ Շէքսպիր, մի ամբողջ շարք պատկերներ նկարելուց յետոյ, որոնք բոլորն էլ իր դէմքի հետ որոշ նմանութիւն ունին, նկարել է վերջի վերջոյ իր սեփական պատկերը, որ բոլորիցն աւելի սքանչելին է:

Դժբախտաբար ստիպւած ենք կանգ առնել: Համէլաի բնաւորութեան ուսումնասիրութիւնը հատորներ է լցրել եւ մենք մի կարճ յառաջարանի մէջ սրանից աւելի տեղ չունինք: Մենք յիշեցինք միայն այն կրիտիկները, որոնք ներկայացուցիւ էին որոշ թէօրիաների՝ զանց առնելով ուրիշ լուերը եւ կարեւորները:

Ընթերցողը դուցէ իրաւամբ կ'սսէ թէ այնու ամենայնիւ անկարելի եղաւ վերջնական կերպով եւ առանց մնացորդի լուծել «Համէլաի», առեղծւածը: Այո, այդպէս է: Մենք յիշեցինք Համէլաի հոգեբանութեան զանազան կողմերի նկարագրութիւնը, որոնք որոշ առնչութիւն ունին իրարու հետ. բայց զրանք բոլորը միացած՝ չեն կազմում մի լիակատար պատկեր: «Թող չը շտապենք ենթադրել», ասում է մեր յաճախ յիշած տաղանդաւոր կրիտիկ Դաուդէնը, «թէ մենք կարողացել ենք ճանաչել Համէլաի բոլոր «լեզուակները», կարողացել ենք դուրս քաշել նրա «զաղտնիքի սիրտը»: Պէտք չէ կարծել, թէ որ եւ մի զաղափար, որ եւ է մոգական մի խօսք կարող կը լինի մի օր լուծել խաղն ներկայացրած դժւարութիւնները, կամ թէ յանկարծ կը լուսարանէ ամեն բան որ մտնի է նրա մէջ: Այդ

մթութիւնն ինքն էլ այս ղեղարկատական գործի մի կենսական մասն է. մի գործ, որ խօսում է ոչ թէ մի հարցի, այլ մի կեանքի մասին: Եւ այդ կեանքի մէջ, այդ հոգու պատմութեան մէջ որ շարժւում է գիշերւայ եւ ցերեկայ միջոցում գտնւող սահմանազրկի մշուշապատ դաւառներում — շատ բան կայ, ինչպէս իրական կեանքերի մէջ, որ դերեւ է հանում ամեն հարցուփորձ, որ խուսափում է ամեն քննութիւնից: Ոչ այն ընդհանուր կատակիզմը, որ սրբեց տարաւ մի քայքայուած իրակարգ եւ նրա տեղ հաստատեց մի նոր ու անմշակ աշխարհ, ոչ էլ Դանիական միապետութեան եւ մի ապականւած ընկերութեան տապալումը, եւ մի նոր միապետութեան ու աւելի առոյգ քաղաքակրթութեան հաստատումն է, որ զլիաւորապէս հետաքրքրական է եղել Մէքսայիւրի համար: Համլէտի ողորդութեան կենսական էութիւնը մի զաղափար չէ, ոչ էլ մի քաղաքական փիլիսոփայութիւն: Այս սքանչելի ստեղծագործութիւնը աշխարհ է եկել այն խոր համակրութիւնից, որ Մէքսայիւր տածել է զէպի մի անհատական հոգի, զէպի մի անձնական կեանք:

Այսպէս թէ այնպէս, Մէքսայիւր իր համար համակրելի մի անձնաւորութիւն իրրեւ օրինակ առած լինի, թէ իր հայեացքը զէպի սեփական հոգու խորքն ուղղած, իրական ապրում լինի Համլէտի հոգեկան վիճակը, թէ երեւակայութեան յղացում ամեն պարագայում նա ստեղծել է այնպէս, ինչպէս բնութիւնը միայն կարող է ստեղծել, — բարդ, բայց հարազատ:

Համլէտի մասին գոյացած մտապատիրքն այնքան մեծ է, որ մարդիկ խօսում են նրա վրայ, որպէս մի պատմական անձնաւորութեան վրայ: Բրանդէս շատ սրամտօրէն նկատում է թէ Դանիայի թագաւորներից եւ իշխաններից ամենէն հանրածանօթը մի իշխան է, որ երբէք գոյութիւն չէ ունեցել: Բայց մեզ համար նա գոյութիւն ունի, եւ աւելի իրական գոյութիւն, քան թէ աշխարհի թաւաբարեմի վրայ աւելի մեծ դեր խաղացող պատմական զէմքեր: Եւ այն ճառագայթումը, որ չքնապատում է այդ անունը, ոչ միայն դարերի ընթացքում չէ նսեմացել, այլ ամեն սերունդի եւ ամեն դարի հետ նոր փայլ է ստացել:

Գ Ո Ր Ե Ո Ղ Ա Ն Ձ Ե Ր

ԿԼԱՒԴԻՈՍ, Դամեմարքայի թագաւոր:

ՀԱՄԼԷՏ, Որդի նախկին թագաւորի:

ՓՈՐՏԻՆՔՐԱՍ, Իշխան Նորվեգիայի:

ՀՈՐԱՅԻՕ, Բարեկամ Համլէտի:

ՊՈԼՈՆԻՈՒՍ, Մեծ Սենեկապետ:

ԼԱԷՐՏ, նրա որդին:

ՎՈԼՏԻՄԱՆԴ

ԿՈՌՆԵԼԻՈՒՍ

ՌՈԶԵՆԿՐԱՆՅ

ԳԻԼԴԵՆՇՏԵՐՆ

ՕԶՐԻԿ

ՄԻ ԱԶՆԻԱԿԱՆ

ՄԻ ԶԱՀԱՆԱՅ:

ՄԱՐՅԷԼԼՈՍ

ԲԵՌՆԱՐԴՕ

ՓՐԱՆՑԻՍԿՕ, Մի Զինւոր:

ՌԷՅՆԱԼԴՕ, ժառայ Պորմիռնի:

ՄԻ ՀԱՐԻԻՐԱՊԵՏ:

ԱՆԳԼԻԱՅԻ ԴԵՍՊԱՆՆԵՐԸ:

ԴԵՐԱՍԱՆՆԵՐ:

ԵՐԿՈՒ ԽԵՂԿԱՏԱԿ, Որպէս Դերնգմանաւոր:

ԳԵՐՏՐՈՒԴ, Թագունի Դամեմարքայի, Մայր Համլէտի:

ՕՓԷԼԻԱ, Դուստր Պորմիռնի:

Ազնւականներ, Պաշտօնական Տիկիւններ, Սպաններ, Զինւորներ,

Նախատիկներ, Սուրհմանաւորներ եւ Սպասաւորներ:

Համլէտի Հօր Ռաւափանը:

Տեսարանը՝ Էլսինորուս:

ՀԱՄԼԵՏ

Ի ՇԽԱՆ ԴԱՆԵՄԱՐՔԱՅԻ

ԱՐԱՐԻԱԺ ԱՌԱՋԻՆ

ՏԵՍԵՐԸՆ ԵԹԵՋԻՆ

Էլսիւնք. մի հարթազայր զգնակի տառք.
Փրանցիսկօճ պահակ է կանգնած. գաշիս է թնճարդօճ:

Բեռն. Ո՛վ է:

Փրան. Ոչ, դու ինձ ասա. կայ, յայտնիր ո՛վ ես:

Բեռն. Շատ ապրի արքան:

Փրան. Բեռնարդօ:

Բեռն. Ինքը:

5

Փրան. Ըշդապահու թեամբ ձեր ժամին եկաք:

Բեռն. Տասներկուն զարկեց. զընա անկողին, զընա, փրանցիսկօ:

Փրան. Շնորհակալ եմ որ արձակում էք.

Սոսկալի ցուրտ է, սիրտս էլ տխուր է:

Բեռն. Պահպանութիւնըդ լաւ հանդա՞րտ անցաւ:

Փրան. Մուկ էլ չը շարժւեց: 10

Բեռն. Լաւ, բարի գիշեր:

Սթէ հանդիպես Հորացիային կամ Մարցէլոսին,

Իմ այս գիշերուայ պահչնկերներին, ասա թող շուտ գան:

Փրան. Նըրանք են կարծեմ: — Կայ, էհէյ, ո՛վ է:

Գալիս էն Հորացիօ է՝ Մարցէլօ:

Հոր. Հայրենակիցներ:

Մարց. Նա հարկատուներ Դանիոյ արքայի:

15

Փրան. Ձեզ բարի գիշեր:

Մարց. Դէ՛հ, զընաս բարով, դու պարկեշտ զինուոր: Ձեզ ո՞վ արձակեց:

Փրան. Բեռնարգօն ինքը անցաւ իմ տեղըս: Ձեզ բարի գիշեր:

Մարց. Բեռնարգօ:

Բեռն. Ասա, Հորացիօն է դա:

Հոր.

Սրբա մի մասը:

Բեռն. Բարով ես եկել, Հորացիօ. բարով, սիրելի Մարցէլոս: 20

Մարց. Այն բանն այս գիշեր երեւաց նորէն:

Բեռն.

Ոչինչ չեմ տեսել:

Մարց. Հորացիօն ասում է, թէ դա մեր մաքի պատիրքն է միայն,

Եւ չէ կամենում հաւատ ընծայել մեր ասածներին,

Այն զարհուրելի տեսիլքի մասին,

Որ երկու անգամ մեր աչքով տեսանք. 25

Հէնց այդ պատճառով խնդրեցի նրան, որ ինքն էլ մեզ հետ

Հսկէ այս գիշեր բոպէ առ բոպէ,

Որ եթէ նորէն այն տեսիլքը գայ,

Ինքն էլ հաստատէ մեր ասածները, եւ խօսէ հետը:

Հոր. Բա՛հ, երբէք չի գայ:

Բեռն.

Թող մի քիչ նստենք,

30

Եւ մէկ անգամ էլ յարձակում գործենք ականջներիդ վրայ,

Որո՞նք այնպէս խիստ ամբասնդւած են մեր պատմածի դէմ,

Որ երկու գիշեր ինքներոս տեսանք:

Հոր.

Լաւ, եկէ՛ք նստենք.

Եւ թող Բեռնարգօն խօսէ այդ մասին:

Բեռն. Այս վերջին գիշեր,

35

Սրբ այն բեւեռից դէպի արեւմուտք դռնող աստղը

Իր շրջանն արել, եւ լոյս էր տալիս այն երկնամասին,

Ուր փայլում է այժմ, Մարցէլոսն ու ես,

Ծիշէ երբ որ զանգը զարկում էր մէկը...

Գալէս է Ուրաուսնը:

Մարց. Սուս, լռի՛ր, նայի՛ր, գալիս է կրկին:

40

Բեռն. Սոյն կերպարանքով ինչ մեռած արքան:

Մարց. Դու դիտուն մարդ ես, խօսիր նրա հետ, Հորացիո:
 Բենն. Ձե՞ որ նրման է նա թագաւորին. նայիր, Հորացիո:
 Հոր. Իսկ եւ իսկ նրման. ահ ու զարդանդով լցնում է դա ինձ,
 Բենն. Կարծես ուզում է որ իր հետ խօսեն:

Մարց. Հարց տուր, Հորացիո: 45
 Հոր. Ի՛նչ ես դու արդեօք, որ յափշտակում ես զիշերւայ այս ժամը
 Եւ այս զեղաշուք աւղմական ձեւը,
 Որով շրջում էր Դանեմաբբայի հանգուցեալ տէրը:
 Ծանուն երկնքի, պարտադրում եմ քեզ, խօսիր:

Մարց. Վշտացաւ:
 Բենն. Նայիր, Ժանրաբայլ հեռանում է նա: 50
 Հոր. Կաց, խօսիր, խօսիր. պարտադրում եմ քեզ, կանգ առ եւ խօսիր:

Ո՛ր-ա՛նչն է Գ՛ն-ւ-մ:

Մարց. Դրնաց. չէ ուզում մեզ պատասխանել:
 Բենն. Տեսա՞ր, Հորացիո. գոյնդ թրսել է եւ դողդողում ես.
 Ձե՞ որ սա միայն մտքի պատիրք չէ:
 Լաւ, Ի՛նչ ես կարծում այս բանի մասին: 55
 Հոր. Ատուածըս վկայ, երբէք ես դրբան չէի հաւատայ
 Աւանց աչքերիս անխար, իրատես վկայութեանը:

Մարց. Ձե՞ որ նրման է նա թագաւորին:
 Հոր. Ինչպէս ինքրդ քեզ,
 Եւ ծիշդ այսպէս էր այն իսկ զօրահը, որ նա հագնել էր, 60
 Երբ այն փառամոլ Նորվեգիացու դէմ կռւի դուրս եկաւ.
 Եւ ծիշդ այս կերպով ունքը պատանց՝ երբ թունդ վէճի մէջ
 Այն սահնակ հեծած Լեհացիներին տապալեց զետին
 Մառուցի վրայ: Զարմանալի է:

Մարց. Երկու անգամ էլ սրբանից առաջ, այս մեռեալ ժամին՝ 65
 Ռազմական քայլով եկել անցել է պահակի մօտից:

Հոր. Ի՛նչ յատուկ մտքով գործելու համար, այդ գեռ չը գիտեմ.
 Բայց ի՞մ կարծիքի ընդհանուր հակումն ու սրբացքն այն է,
 Որ դա գուժում է մի մեծ սասանում մեր պետութեան մէջ:

Մարց. Լաւ, եկէք նստենք, եւ թող ինձ պատմէ ով որ տեղեակ է, 70

Թէ ինչ միտք ունի այս խիստ ուշադիր հսկողութիւնը,
Որ ամէն զիշեր տանջում է երկրի հպատակներին.

Ինչու համար են ամէն օր այսքան թնդանօթ ձուլում,
Նւ ռազմամթերք զընում օտարից.

Ինչու են այսպէս բռնի բանեցնում նաւազործներին, 75

Որոնց չարաչար աշխատութիւնը

Կիրակին լի օրից չէ զանազանում.

Ինչ է պատրաստում, որ այս քրտնաթոր աճապարանքը
Դարձնում է զիշերն օրւայ զուգակից աշխատաւորը.

Ո՞վ է կարող ինչ տեղեկութիւն տալ: 80

Հոր. Այդ ես կարող եմ. գոնէ այսպիսի մի փախուք կայ:

Մեր վերջին արքան, որի պատկերը այժմ երեւաց,

Ինչպէս լաւ գիտէք, նախկին Փորափրբրաս Նորվեգիացուց,

Որն իր նախանձոտ զոռոգութիւնից խթահարւած էր,

Ասպարէզ կանչեց: Այդ մենամարտում մեր աղի Համլէտն —

Ինչպէս որ նրան ծանօթ աշխարհի այս բոլոր մասում 86

Շանաչում էին — յաղթեց ու սպանեց այն Փորափրբրասին.

Նւ նա զօրութեամբ կնքւած դաշնագրի, որ թէ՛ օրէնքով

Թէ՛ ասպետական կարգ ու կանոնով վաւերացւած էր,

Իր տիրած հողերն ու կեանքն էլ հետը տուժեց յաղթողին:

Մեր թագաւորն էլ նոյն չափով հողեր զրօււ էր դրօնէ, 91

Որ Փորափրբրասին պիտի հասնէին՝ եթէ նա յաղթէր.

Ինչպէս իր հողերն, նոյն պայմանագրով, որոշ յօդւածով

Համլէտին ընկան: Նւ այժմ, պարոն, փոքր Փորափրբրասը

Անփորձ եռանդով վառւած ու լցւած՝ 95

Նորվեգիայի սահմանների վրայ՝ այտեղ այնտեղից

Մի խումբ քաջասիրտ բախտախնդիրներ իր շուրջն է խմբել,

Որոնք փոխարէն հաց ու ապրուստի,

Պատրաստ են փորձել մի խիզախ ձեռնարկ, որից բան դուրս զայ.

Նւ դա չէ այլ ինչ — որպէս յայտնի է մեր պետութեանը —

Եթէ ոչ, զէնքով եւ բռնի ոյժով յետ խել մեզնից 101

Այն բոլոր հողերն որ հայրը տուժեց:

Այս է, կարծում եմ, մեր պատրաստութեան բուն նպատակը,

- Մեր հսկողութեան զրգապատճառը,
 Եւ երկրի բոլոր այս հապշտապի եւ իրարանցման 105
 Բուն շարժառիթը:
- Բնոն. Ես էլ կարծում եմ, որ այդ է միայն, եւ ոչ ուրիշ բան.
 Եւ հէնց զըստ հետ յարմար է զայն,
 Որ չարագուշակ այս ողին զինւած ճեմում անցնում է
 Պահակի մօտից՝ ճիշդ յար եւ նրման այն թաղաւորին, 110
 Որ այս կռիւների պատճառն էր եւ է՛:
- Հոր. Մի հիւլէ է դա մեր մտքի աչքը աղտաղցնելու.
 Այն օրերի մէջ, երբ Հռովմ հասել էր փառքի զազաթին,
 Հզօր Յուլիոսի մահից քիչ առաջ՝
 Երրիմներն իրենց վարձակալներից դատարկում էին, 115
 Եւ մեռելները, պատանած, Հռովմի փողոցների մէջ
 Թոթովում էին եւ աղաղակում.
 Ասողեր դուրս եկան՝ հրեղէն գէտերով. արեան ցօղ իջաւ,
 Եւ խանգարում կար արեգակի մէջ: Այն տամուկ աստղը,
 Որ ներգործում է Նեպտունի ահեղ պետութեան վըրայ,
 Այնպէս հիւանդ էր իր խաւարումից, 121
 Որ կարծես մօտ էր աշխարհանցումը:
 Այժմ էլ նոյնպիսի արհաւիրքների նախագուշակներ,
 Առաջնութեանը որ միշտ կանխում են բախտի քոյրերին,
 Եւ նախերգանք են զայնք աղէտի, 125
 Երկինքն ու երկիրն արդէն ցոյց տըւին մեր երկրամասին
 Եւ ժողովրդին: Բայց յուշ. մտիկ տուր. զայն է նորէն:

Ո՛ր——հանձն փախէ է ինչի՛ն:

- Ծամբան կը կտրեմ՝ թէկուզ շանթէ ինձ.
 —Կանգ առ, ո՛վ պատիրք, եթէ մի հնչիւն կամ թէ ձայն ունիս,
 Դօսիր ինձ. 130
 Եթէ անելու մի բարի բան կայ,
 Որ կարողանայ փոփանք տալ քեզ, եւ ինձ թողութիւն,
 Դօսիր ինձ.
 Եթէ զիտակ ես երկրիդ նսեհին,

Որից, թերեւ ըս, կանխագիտութեամբ կարենայ խոյս տալ,
Օհ, խօսիր: 136

Եթէ կեանքիդ մէջ բանութեամբ կորզած զանձեր եւ խորել
Դեանի արգանդում, որոնց պատճառով, ինչպէս ասում են,
Մեռնելուց յետոյ դուք ոգիներդ ելնում շրջում էք,
Ասա, կաց, խօսիր: — Կտրիր առաջը, Մարցելըս: 140

ԱՆՎԵՐՈՒՄ Է:

Մարց. Զարկեմ զեղարգովս:

Հոր. Եթէ չք կանգնի, զարկիր:

Բեռն. Այստեղ է:

Հոր. Այստեղ է:

ՈՐՈՒՄ Է:

Մարց. Դրնաց:

Մենք վատ ենք վարում՝ այսպէս վեհափառ մի էակի հետ
Բանադատութեան մեր այս ցոյցերով:

Սա օգի նըման անխոցելի է, 145

Եւ մեր ընդունայն զարկերը՝ միայն չարամիտ հեզմանք:

Բեռն. Խօսելու վրայ էր, երբ որ արջորդ կանչել սկսաւ:

Հոր. Եւ նա չքացաւ ինչպէս յանցագործն ահաւոր կոչից:

Լսել եմ, արջորն, այդ առաւօտայ շեփորահարը

Որ բարձրահնչուն եւ զիւ հագագով 150

Զարթեցրնում է օրւայ աստրծուն:

Եւ նրաւ ձայնից՝ թափառաշրջիկ բանդախոյս ոգին,

Ժողի մէջ լինի թէ կրակի մէջ, երկրում թէ օդում,

Անապարտում է զէպի իր բանդը:

Դրա ճշգրտութեան այս ներկայ զէպին էլ ապացոյց եղաւ:

Մարց. Այո, չքացաւ արջորի կանչից: 156

Ոմանք ասում են թէ միշտ, երբ մօտ է այն եղանակը,

Երբ որ մեր Փրկչի ճշնունդն է տեսում,

Այդի թռչունը երգում է անվերջ ամբողջ գիշերը:

Ասում են այլ եւս ոչ մի ուրաւկան չէ կարող դուրս գալ,

- Սև զիշերները առողջարար են, 161
 Մոլորակները էլ չեն հարւածում,
 Էլֆը չէ թովում, ու էլ վհուկը կարող է զիւթել՝
 Այնպէս սրբասուն եւ շնորհալից ժամանակ է այն: 164
- Հոր. Սա էլ լսել եմ, եւ հաւատում եմ մասամբ այդ բանին.
 Բայց մտիկ տուէք, Արեւածաղը, վարդ պատմուճանով,
 Ծեմում է այնտեղ՝ այն արեւելեան սարի ցօղի վրայ:
 Վերջ տանք ուրեմն մեր պահպանութեան. եւ, թէ ինչ լէճ՝
 Դընանք եւ յայտնենք մեր այս տեսածը իշխան Համէլեփին.
 Կեանքովս երգում, այս ուրականը որ համր է մեզ հետ,
 Անշուշտ կուղենայ նրա հետ խօսել: 171
- Համաձայն էք դուք որ լուր տանք նրան՝
 Դրդւած մեր սիրուց, որպէս եւ պարտքից:
 Մարց. Լաւ, պղպէս անենք, եւ ես լաւ զխեմ թէ այս առաւօտ
 Որտեղ կարող ենք շատ յարմարութեամբ հանգիստել նրան: 175
- Գնա՛ւ է՛ն:

ՏԵՍԱՐԸՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Մի անձ Սրան պիտի անի. Փողեր.

Գալիս են թագաւորը, թագուհին, Համիկս, Պոլոնիոսս, Լաիրոս,
 Վրտիսմանդ, Կոստանիոսս, Ազնաւիաններ եւ Սպասարներ:

Թագ. Թէեւ մեր Համէլտ սիրելի եղբոր մահւան յիշատակը
 Թաքմ է տակաւին, եւ մեզ պատշաճ էր վշտով համակել,
 Սև պէտք էր համայն մեր պետութիւնը
 Մէկ ձակաս դառնար ցաւից կծկւած՝
 Բայց դատողութիւնն այնպէս սրտի դէմ պայքար է մղել,
 Որ մենք աւելի խոհական վշտով յիշում ենք նրան, 6
 Առանց ինքներու մեզ մոռանալու:
 Այս պատճառով էլ՝ մեր նախկին քրոջն, այժմեան Թագուհուն,

Եւ այս ուղղմամբ թագաւորութեան զահրէնկերուհուն,
 Թող այսպէս ասենք, ծնւած հրձանքով, 10
 Մէկ արտաւաթոր, մէկ ուրախ աչքով,
 Թագման հանդէսում ուրախ նալով, հարսնիքում լալով,
 Եւ ու ցնծութիւն զոյգ նծարներում հաւասար կշռած՝
 Կրնութեան առինք. եւ այս բանի մէջ անտես չենք արել
 Աւելի խոհեմ ձեր խորհուրդները, 15
 Որ ազատորէն մեզ հաղորդեցիք գործի ընթացքում:
 Բոլորի համար շնորհակալութիւն:
 Այժմ ուրիշ հարց կայ, որ ձեզ յայտնի է. փոքր ֆորտներուսը,
 Մեր արժանիքը չափազանց նրազ զընահատելով,
 Կամ թէ կարծելով, որ մեր սիրելի եղբոր մեռնելով 20
 Մեր պետութիւնը պառակտուած է եւ կազմալուծւած,
 Դրան կցելով առաւելութեան իր սին երազը՝
 Համարձակել է մեզ մի պատգամով անհանգիստ անել
 Եւս պահանջելով այն կաւածները,
 Որ նրա հայրը օրէնքի բոլոր երաշխիքներով, 25
 Տուէի է յօգուտ մեր կորիճ եղբոր: Այս նրա մասին.
 Այժմ զանք մենք մեզ, եւ մեր դամարած ներկայ ժողովին.
 Ահա մեր գործը. այստեղ զրել ենք ծերուկ Սորվէզին,
 Որ հօրեղբայրն է այս ֆորտներուսի,
 Եւ անկարացած, անկողնում ընկած՝ 30
 Իր եղբոր որդու մտադրութիւնից լուր անգամ չունի,
 Որ կասեցրնէ նրա ձեռնարկի շարունակումը.
 Բանդի իր բոլոր զորաժողովը, թրով ու կազմով,
 Համարմբւած է նրա սեփական հպատակներից. 34
 Եւ ահա մենք ձեզ, բարի Կոռնելիուս, եւ ձեզ, Վոլտիմանդ,
 Պաշտօն ենք տալիս տանել ողջոյններս ծեր Սորվէզիացուն.
 Բայց չենք տալիս ձեզ ուրիշ անձնական լիազօրութիւն
 Բանակցութիւններ վարելու իր հետ, աւելի քան այն,
 Ինչ որ մանրամասն այս յօդւածները ձեզ արտօնում են:
 Բարի ծանուցարհ, թող ձեր շտապը ապացոյց լինի 40
 Ձեր անձնիրութեան:

Կող. եւ Վոլ. Պատրաստ ենք թէ՛ այս, թէ՛ ամեն բանում ապացուցել այդ:
Թագ. Տարակոյս չունինք. բարի ձանադարհ:

Վարդանէ՛ք է- Կռնէ՛ք- Գ- Էն Գն-:

Եւ այժմ, Լաւերտ, դու ի՞նչ խօսք ունիս. 44
Ասացիր ինձնից մի խնդրանք ունիս. ի՞նչ է այդ, Լաւերտ.
Ձեռ կարող խօսել բանաւոր կերպով Դանիոյ արքային,
Եւ ի զուր անցնի: Ի՞նչ բան կարող ես հայցել ինձանից,
Որ իսկոյն չլռամ որպէս իմ ընծան, ոչ քո խնդրանքը:
Գլուխը սրտին այնպէս մօտիկ չէ,
Կամ ձեռքը բերնին այնպէս ծառայող, 50
Ինչպէս Դանիական զահր քո հօրդ:
Ասա ինձ, Լաւերտ, ի՞նչ է փափաքդ:

Լա.

Ողորմած տէր իմ,

Ձեր թոյլութիւնն ու բարի շնորհք Փրանսիա զառնալու,
Ուրկից թէպէտեւ մեծ յօժարութեամբ ես այտանդ եկայ
Ձեր Թագադրութեան առթիւ յարգանքս մատուցանելու,
Բայց այժմ այդ պարտքս կատարելուց յետ՝ 56

Խոստովանում եմ որ բոլոր խոհերս ու տնտեսներս
Չգտում են կրկին զէպի Փրանսիա, եւ խոնարհում են
Ձեր ներողամիտ թոյլութիւնը հայցելու համար:

Թագ. Արդեօք հօրիցդ հրաման առել ես. նա ի՞նչ է ասում: 60

Պոլ. Տէր իմ, տքնաջան Թախանձանքներով նա կորզեց ինձնից
Դանդաղ հրամանըս. եւ վերջ ի վերջոյ ես ստիպեցայ
Դըրոյմել զժկամ հաւանութիւնս իր կամքի վերայ.
Խնդրում եմ, տէր իմ, թոյլ տուէք զրնայ: 64

Թագ. Ընտրիր պատեհ ժամ, Լաւերտ. տէր եղիր քո ժամանակիդ:
Եւ բարի ձիրքերդ թող գործածեն այն ըստ քո հաճոյքին:
Իսկ այժմ, Համէտ, իմ եղբոր որդի, եւ նոյն իսկ որդի...

Համ. (Առ-տնայն) Մի քիչ աւելի քան եղբոր որդի, պակաս քան որդի:

Թագ. Ի՞նչ ասել է այդ որ դեռ թուխակերը կախաւծ են վերադ:

Համ. Այդպէս չէ, տէր իմ. չափից աւելի արեւի տակ եմ: 70

Թագ. Սիրելի Համէտ, դէն ձգիր քեզնից այդ մեղայլ գոյնը,

- Եւ թող քո աչքը բարեկամի պէս նայէ Դանիացուն,
 Հերիք է այդպէս կախւած կողերով
 Ազնիւ ծընողիդ որոնես հոգում.
 Դու գիտես որ դա առօրեայ բան է. 75
 Ով որ ապրում է պէտք է եւ մեռնի,
 Անցնելով կեանքից ի յաւերժութիւն:
 Համ. Այդպէս է, տիկին, սովորական բան է:
 Թագո՛ւ. Եթէ այդպէս է, ինչո՞ւ է դա քեզ անսովոր թըւում:
 Համ. Թըւում, ոչ, տիկին. այլ է. չդիտեմ «թըւում» ինչ բան է:
 Ոչ մեղանազոյն վերաբերու միայն, սիրելի մայր իմ, 81
 Ոչ հանգիսաւոր սեւ հանդերձները,
 Ոչ բուռն շունչի հողմային հեքը,
 Եւ ոչ աչքերի յորդահոս գետը,
 Ոչ էլ երեսի վշտահար տեսքը, 85
 Կակիժի բոլոր ձեւ ու կերպերի, նշանների հետ
 Կարող են երբեք հարազատօրէն ներքինը յայտնել.
 Դրանք բոլորն էլ, ճիշդ է, թըւում են.
 Դրանք բոլորն էլ բաներ են, որ մարդ կարող է խաղալ.
 Բայց այստեղ ներքաւ այնպիսի բան կայ, որ անց է ցոյցից: 90
 Իսկ սրտանք վշտի պաճուճանքն են լոկ եւ արգուզարդը:
 Թագ. Եստ սիրալիր է, եւ սրտիդ համար պատւարեր, Համէնա,
 Որ վճարում ես սուգի պարտքերըդ հանգուցեալ հորդո՞ւ.
 Բայց պէտք է գիտնաս, որ հայրդ նոյնպէս կորցրեց մի հայր,
 Այդ կորած հայրն էլ կորցրեց իրենը. 95
 Եւ վերապրողը՝ իր որդիական պարտականութեամբ՝
 Պէտք է սուգ պահէ որոշ ժամանակ.
 Բայց յարատեւել յամառ վշտի մէջ՝ նշանակում է
 Սաստիկ ամբարիշտ կամակարութիւն. ոչ աննայի սուգ.
 Դա ցոյց է տալիս երկնքի հանդէպ ապստամբ մի կամք, 100
 Մի սիրտ անպաշտպան, մի միտք անհամբեր,
 Եւ պարզ ու անուս հասկացողութիւն. քանի որ մի բան,
 Որ, գիտենք, նոյնչափ սովորական է եւ պէտք է լինի
 Որչափ ամենէն հասարակ բանը մեր խելքի առաջ՝

Ինչու՞ խռովեան դժկամակութեամբ մեր սրտին առնենք: 105

Չէ՛, յանցանք է դա երկնքի հանդէպ,
Եանցանք է նոյնիակ մեռեալների դէմ, եւ բընութեան դէմ,
Եւ դատողութեան առաջ՝ անհեթեթ,
Որի առօրեայ բընարանն է հայրերի մահը,
Եւ որն առաջին դիակից՝ մինչեւ այսօր մեռնողը 110
Ազադակում է՝ «Այսպէս է կարգը»:

Դէն ձգիր ուրեմն այդ անգոր վիշտը, աղաչում ենք քեզ,
Եւ ընդունիր մեզ որպէս քո հայրը.
Քանի որ պէտք է աշխարհն իմանայ
Որ ամենէն մօտ դու ես մեր զահին, 115

Եւ ես ոչ նրազ սէր ու գորովանք ունիմ՝ դէպի քեզ,
Որքան ամենէն սիրալիր հայրը դէպի իր որդին:
Գաղով քո յայտնած դիտաւորութեան,
Որ կամենում ես վիտակներդ դառնալ եւ դեռ ուսանել,
Դա մեր փափաքին սաստիկ ներհակ է. 120

Աղաչում ենք քեզ, յօժարիր կենալ եւ ապրել այստեղ
Որքեւ մեր աչքի խնդ եւ սիրտանք,
Որքեւ գլխաւոր մեր պաշտատեան,
Մեր եղբորորդի, եւ իրքեւ որդի: 124

Թագ՝. Մօրըդ խնդրանքը թող ի դուր չանցնի, սիրելի Համէլտ.
Մ'ս էլ խնդրում եմ, կայ այստեղ մեզ մօտ. մի՛ գնար վիտակներդ:
Համ՝. Տիկին, ջանք կ'անեմ ձեզ հնազանդելու:

Թագ. Ահա սիրալից եւ լաւ պատասխան.
Նոյր Դանիայում ինչպէս ինքներդ: — Նկ գընանք, տիկին,
Համէլտի այս հեղ եւ անբռնադատ համակերպումը 130
Խայտանք է սրտիս. ի պատիւ որին՝
Դանիայի արքան չըպէտք է ըմպէ ցնծալից բաժակ
Առանց որ խոյն մեծ թնդանօթը յայտնէ ամպերին,
Եւ Թագաւորի խմած կենացին երկինքը ձայն տայ՝
Նրկային ամպրոպն անդրադարձելով: Գնանք միասին: 135

Փաշէլ. Բաշէլ Գնամ էն Բաշէ Համէլտից:

Համ. Մրտածի այս պինդ, խիստ պինդ մարմինը
 Հարէր ու լուծւէր, եւ փոխւէր ցօղի.
 Կամ Անվտանգանք ուղղած չըլինէր իր պատւիրանը
 Անձնասպանի զէմ: Ասուած իմ, Ասուած, 139
 Ո՛նչպէս տաղտկալի, անհամ ու տափակ, փուշ են թըւում ինձ
 Աշխարհի բոլոր վայելանքները: Թո՛ւհ զըրանց վըրայ:
 Մի պարտէզ է դա, որ քաղհան չեղած սերմի է հասել,
 Ուր բընուստ կուպիտ եւ բիրտ բաները խշխում են միայն:
 Ո՛նչ, այտաւել հանի, դեռ երկու ամիս իր մահճից չանցած,
 Ոչ, այգիքան չըկայ, երկու էլ չըկայ: Ո՛նչ մեծ թագաւոր,
 Որ սրա մօտ այն էր, ինչ Հիպերիոնը մի սատիրի մօտ: 146
 Այնպէս մօրըս վըայ զուրգուրում էր նա, որ չէր թոյլ տալիս
 Մոկնալի հոգմերն մի քիչ խիստ դաշնն նըրա այտերին:
 Մոկնալ ու երկիր, պէտք է միտ բերեմ.
 Այնպէս փարած էր նա իր ամուսնուն, 150
 Որ արորժակը ածում էր կարծես հէնց իր սընունդով.
 Եւ այնու հանգեքձ մէկ ամիս չանցած: Ախ, չմտածեմ...
 Թուրութիւն, անունըդ կին է:
 Մի փոքրիկ ամիս. նախ քան մաշէին այն կօշիկները,
 Որոնցով քայլում էր նա խեղճ հօրըս մարմնի ետեւից, 155
 Ոնչպէս Միօրէն, համակ արտասուք. նա ինքը... ինքը...
 Տէր Ասուած, անքան անասունն անգամ
 Աւելի երկար սուգ պիտի պահէր.
 Եւ ամուսնանայ իմ հօրեղը՞ր հետ, իմ հօր եղը՞ր հետ.
 Բայց նա հօրս այնքան նըման է, որքան ես Հէրկուլէսին. 160
 Մէկ ամիս չեղած, նախ քան բորբոքւած նըրա աչքերից
 Որ ամենակեղծ արտասուքների աղը սրբուէր՝
 Արդէն պսակւած: Օ՛հ, չար արտորանք,
 Սուբալ այսպիսի յաջողակութեամբ զէպի պիղծ մահճի՞ծ.
 Դա լաւ չէ, ոչ էլ լաւ պիտի լինի: 165
 Բայց պայթիր, սիրտ իմ, քանի որ պէտք է կապ դընեմ ընդիս:

Գ—Ա— Ե՛ն Հ—Գ—Ա—, Մ—Գ—Ա— Է— ԲԷ—Ա—Գ—Գ—:

- Հոր. Իմ յարգանքներս Ձերդ Մեծութեան:
- Համ. Ուրախ եմ որ ձեզ առողջ եմ տեսնում:
- Հորացիօն է սա, թէ ոչ ես ինքրս ինչ մտածեմ եմ:
- Հոր. Ինքն է, եւ յաւէտ ձեր խոնարհ ծառան: 170
- Համ. Պարոն, սիրելի իմ բարեկամս.
- Թող այս անունը փոխանակենք միշտ: Ասա, Հորացիօ.
- Ինչու եւ եկել դու Վիտտենբերգից: — Մարցէլլոս:
- Մարց. Տէր իմ:
- Համ. Պարոն, ուրախ եմ որ ձեզ տեսնում եմ:
- (ԲԵՆԷՊՈՅԷ.) Բարի երեկոյ: — Ծիշդ, Վիտտենբերգից ինչու եւ եկել:
- Հոր. Դատարկաշրջիկ բընաւորութիւն, սիրելի տէրքս: 176
- Համ. Թշնամուցդ անգամ չէի կամենայ այդ խօսքը լսել.
- Դու էլ ականջըս մի բռնադատիր,
- Որ խօսքիդ լսե՛ անձիդ հակառակ.
- Լաւ գիտեմ որ դու այդպիսի մարդ չես. 180
- Բայց ինչ գործ ունիս Նիւինորի մէջ:
- Մեկնելուցդ առաջ պէտք է քեզ մի լաւ խմել սովորցնեմ:
- Հոր. Տէր իմ, ես եկայ ձեր հօր թաղումը տեսնելու համար:
- Համ. Խնդրեմ, մի ծաղրիր, ուսանող ընկեր.
- Կարծեմ թէ եկար մօրքս հարմիրը տեսնելու համար: 185
- Հոր. Իսկապէս, տէր իմ. շատ շուտ յաջողեց մէկը միւսին:
- Համ. Խընայողութիւն, խընայողութիւն, Հորացիօ.
- Մեռելաձաշի կերակուրները պաղ մատուցեցան
- Հարսնասեղանի հրաւիրեալներին: Լաւ էր, Հորացիօ,
- Որ իմ ամէնէն անգութ թշնամուս երկնքում զտնէի, 190
- Քան թէ այդ օրը տեսած լինէի:
- Հայրքս... կարծես թէ տեսնում եմ հօրքս:
- Հոր. Ա՛հ, ռարտեղ, տէր իմ:
- Համ. Հոգուս աչքի մէջ:
- Հոր. Տէր իմ, մեկ անգամ տեսել եմ նրան. ինչ Թագաւոր էր:
- Համ. Մարդ էր, Հորացիօ, իր ամեն բանով: 195
- Մէկ էլ չեմ տեսնի նրա նրմանը:
- Հոր. Տէր իմ, կարծում եմ որ երէկ գիշեր եւ տեսայ նրան:

Համ. Տեսա՞ր, ու՞մը:

Հոր. Ձեր հօրը, տէր իմ, թագաւորին:

Համ. Հօրրա:

Հոր. Ձագաւորեցէք խնդրեմ մի լոպէ ձեր զարմացումը, 200
 Եւ ուշադրութեամբ ականջ դրէք ինձ,
 Մինչեւ որ պատմեմ, այս պարոնների վկայութիւնով,
 Պատահած հրաշքը:

Համ. Ու տէր Աստուծոյ, պատմիր շուտ, պատմիր:

Հոր. Երկու գիշեր է վերայէ վերայ, այս պարոնները,
 Բեռնարդոն ինքը եւ Մարցելոսը, հսկած ժամանակ, 205
 Գիշերայ կէսին եւ մեռելային ամայութեան մէջ
 Մի բան են տեսնում: Մի ձեւ, ձեր հօր պէս,
 Գլխից մինչեւ ոտք սպառազինւած, երեւում է նրանց,
 Եւ հանդիսաւոր ու ծանր քայլով գալիս անցնում է
 Նրանց առջեւից. եւ երեք անգամ քայլում է այսպէս 210
 Նրանց ապշահար եւ ահաբեկւած աչքերի առաջ
 Իր գաւազանի հեռաւորութեամբ:

Իսկ սրբանք վախից դռնդռն փոխւած՝

Պատանձւած կանգնում, եւ ոչինչ ասել չեն կարողանում:

Այս բանն ահալից զաղտնապահութեամբ հաղորդեցին ինձ.

Երրորդ գիշերը եւ էլ նրանց հետ պահակ կանգնեցի, 216

Եւ ճիշդ նոյն ձեւով որ պատմել էին, մի եւ նոյն ժամին,

Նոյն կերպարանքով, ամեն մի բառը կէտ առ կէտ ճշգրիտ,

Տեսիլքը եկաւ. ձեր հօրը, տէր իմ, ճանաչում էի,

Երկու ձեռքս իրար այնպէս նրման չեն: 220

Համ. Բայց դա ճիշտե՞ղ էր:

Հոր. Հարթովայրի վրայ, ուր հսկում էինք:

Համ. Ձը խօսեցի՞ք իր հետ:

Հոր. Խօսեցի, բայց նա չը պատասխանեց:

Միայն, ինձ թւաց թէ նա մի անգամ գլուխը վեր տարաւ.

Եւ շարժում արաւ որպէս թէ մի բան ասել ուզե՛նար.

Բայց այդ լոպէին արթոր կանչեց, 225

Եւ նա այդ ձայնից հեռացաւ փութով,

Սև անցյալացաւ մեր տեսութիւնից:

Համ.

Շատ տարօրինակ:

Հոր.

Կեանքովըս երգում, յարգելի տէրքս, որ ճշմարիտ է,
Սև մենք մեզ համար պարտք համարեցինք զալ եւ ձեզ յայտնել:

Համ.

Այդպէս, պարոններ. բայց զա ինձ սաստիկ վրդովեցնում է:
Այս զիշեր նորէն պահակը դուք էք:

Մարց. եւ Բեռն.

Այո, ազնիւ տէր: 231

Համ.

Զինւած էք, ասացիք:

Բեռն. եւ Մարց.

Զինւած էք, տէր իմ:

Համ.

Գազաթից կրօնակ:

Մարց. եւ Բեռն.

Դիտից մինչեւ ոտք:

Համ.

Դէմքը չը տեսաք:

Հոր.

Տեսանք, ազնիւ տէր. երեսակալը վերեւ էր քաշւած:

Համ.

Խոժճու էր զէմքը:

Հոր.

Աւելի տրտում քան թէ բարկացած: 235

Համ.

Գունատ թէ կարմիր:

Հոր.

Սաստիկ գունատ էր:

Համ.

Սև իր աչքերը յառնց մեր վըրայ:

Հոր.

Անընդհատօրէն:

Համ.

Այո, երանի թէ այնտեղ լինէի:

Հոր.

Դա ձեզ կ'ապշեցնէր:

Համ.

Հաւանական է, շատ հաւանական: Երկար սպասեց:

Հոր.

Այնքան, որքան մարդ միջակ շտապով մէկ հարիւր համրէ:

Մարց. եւ Բեռն.

Աւելի երկար, աւելի երկար:

Հոր.

Ոչ երբ ես կայի: 241

Համ.

Սև նորա մօրուքն ալեխառն էր, լէ:

Հոր.

Օճիշդ իր կենդանի ժամանակաց պէս. սեւ արծաթախառն:

Համ.

Սա էլ այս զիշեր կը հսկեմ ձեզ հետ. զուցէ նորէն զայ:

Հոր.

Վստահ եմ կը զայ:

245

Համ.

Թէ ազնիւ հօրըս կերպարանքն առնէ՝ կը խօսեմ իր հետ
Թէկուզ զըժոխքն էլ բերանը բանայ եւ «լախ», զոչէ:
Այժմ խնդրում եմ ձեզ բողբոխ էլ,
Եթէ մինչեւ այժմ այս երեւոյթը ծածուկ էք պահել:

Թողէք տակաւին, որ ձեր լուծեան քողի տակ կենայ. 250

Նւ այս գիշեր էլ ինչ որ պատահի,

Տրէք ձեր մտքին, բայց ոչ ձեր լեզւին:

Նս էլ ձեր սէրը կը փոխարինեմ: Դէհ, մընաք բարով:

Հարթավայրի վրայ տասնուամէկի եւ տասներկուսի մէջ 254

Կը հանդիպեմ ձեզ:

Ամենքը Մեր յարգանքները Ձեր Ազնուութեան
Համ. Ձեր սէրը, պարուններ, նոյնպէս խմ էլ ձեզ. գընացէք բարով:

Բոլորը Բնում էն, Բազէ Համէպէց:

Իմ հօրքս ողին սպառազնեւած. մի բան կայ այստեղ.

Նս կասկածում եմ, որ մի պիղծ ոճիւր կատարւած լինի.

Նրնէկ թէ գիշերն եկած լինէր այժմ.

Մինչեւ այն, հողիս, անվրդով մընա. 260

Չաղիւր գործերը կը զան հրապարակ,

Թէկուզ երկիրն իսկ թագցընէ իր տակ:

Գնում է Բոլորը:

ՏԵՍԱՐԸՆ ԵՐՐՈՐԳ

Մի սենեակի Պոլոնիոսի տան մէջ:

Գալիս են Լաերտն ու Օֆելիան:

Լա. Արդէն իրերըս նաւի վըրայ են. մընաս բարեւ, քոյր.

Նրբ նպատաւոր լինեն հողմերը, եւ նաւ դառնի:

Ձը քնես, այլ ինձ լուր դրոս քեզնից:

Օֆ. Միթէ այդ մասին տարակնչս ունիս:

Լա. Գալով Համլէտին եւ իր սին շնորհին, 5

Մի քմահաճոյք համարիր դու այդ, եւ արեան մի խաղ,

Գարնան մանուշակ նորատի բնութեան,

Վաղահաս, բայց վաղանց, անուշ, բայց անտեւ,

Մի կարծ թուելի բոյն ու բերկրանքը, ոչինչ աւելի:

ՕՖ. Հենց այդքան միայն:

Լա.

Ոչինչ աւելի:

10

Զանգի բնութիւնը, երբ զարգանում է,

Չէ ամուսն միայն ջիղ ու ծաւալով .

Այլ երբ այդ տաճարն ընդարձակում է,

Հոգու եւ մտքի ներքին պաշտօնն էլ հեան է զարգանում:

15

Դուցէ խկապէս սիրում է քեզ այժմ,

Սւ նրբա կամքի ողջախոհութիւնն այժմ մաքուր է

Որ եւ է կեդաից եւ կեղծութիւնից.

Բայց երբ որ նրբա բարձր աստիճանը կշռի միջ զրնն՝

Պէտք է վախենաւ որ նա ինքն էլ չէ իր կամքի տէրը,

Այլ հպատակն է ինքն իր ծրնունդի,

20

Սւ անկարող է ամեն աննշան անհատի նրման

Ո՛ր համար ձեւել, քանի որ նրբա այդ ընտրութիւնից

Կախած է երկրի ապահովութիւնն ու ողջութիւնը,

Սւ այդ պատճառով իր ընտրութիւնը շրջագծւած է

24

Այն մարմնի ձայնով եւ յօժարութեամբ, որի զուխն է նա.

Ուրեմն, երբ ասէ թէ քեզ սիրում է,

Դուհեմութիւնըդ այն չափով միայն պէտք է հաւատայ,

Որչափ որ Համբէտ, իր յատուկ կամքով եւ աստիճանով,

Կարող է փոխել իր խօսքը զործի, այսինքրն, այնքան,

Որքան Դանիայի ընդհանուր ձայնը հաւանութիւն տայ:

30

Կշռիր ուրեմն թէ քո պատիւը որքան կը տուժէ,

Նթէ զիւրախար ահանջով լսես նրբա երգերին,

Կամ թէ սիրտըդ տաս, կամ թէ բաց անես ողջախոհ զանձնը

Նրբա սանձազուրկ տարփանքի առաջ:

Վախեցիր, ՕՖէլիա, վախեցիր զբանից, սիրելի քոյրիկ,

35

Սւ միշտ պահիր քեզ քո համակրանքի թիկունքը քաշւած,

Հեռու ցանկութեան նետից ու վտանգից:

Ամենէն զգաստ կոյսն էլ շուայտ է

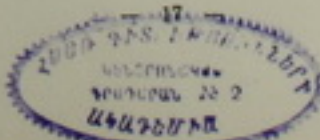
Նթէ լուսին խոյ ցոյց տայ իր մարմնի գեղեցկութիւնը:

Առաքինութիւնն ինքն էլ ազատ չէ զրոպարտութիւնից:

40

Յաճախ թրթուրը ուտում է զարնան երախայրիքը

A II
29655

Ամանջդ ամենքին, ձայնդ քիչերին.

Առ ամեն մարդուց նրա կարծիքը,

Դատողութիւնդ քեզ համար պահիր:

Թանկ զգեստ հագիր, որքան քրտակող կարող է զօրել. 75

Բայց ոչ սեթեւեթ. ձօխ, ոչ զարդարուն.

Զանգի զգեստը յայտնում է յաճախ թէ ինչ է մարդը,

Սե ֆրանսիայում զիրք ու աստիճան ունեցող մարդիկ

Շատ նուրբ ու ընտիր ծաշակի տէր են, յատուկ այդ բանում:

Ոչ պարտք առ, ոչ տուր. քանզի շատ անգամ փոխառութիւնը

Թէ՛ զրամն է կորցնում, թէ՛ բարեկամին. 81

Փոխառութիւնն էլ բըթաղընում է խնայողութիւնը:

Այս ամենից վեր, միշտ անկեղծ եղիր դու ինքրդ քեզ հետ,

Սե կը հետեւի այս բանին, ինչպէս տիւր զիշերին,

Որ ոչ որի հետ չես կարող կեղծել: Դէ՛հ, զընաս բարով,

Սե օրհնութիւնըս թող սրբանք քո մէջ արգասաւորէ: 86

Լա. Շատ խոնարհարար հրաժեշտ եմ առնում:

Պոլ. Գնա, ժամանակ է, եւ ծառաներդ քեզ են սպասում:

Լա. Մնաս բարով, քոյր, եւ լաւ միտ պահիր ինչ որ ասացի:

Օֆ. Ըստ ասածները փակւած կը մընան յիշողութեանս մէջ, 90

Սե բանալին էլ կը մընայ քո մօտ,

Լա. Մընացէք բարով:

Գնաւ է:

Պոլ. Զեզ ինչ է ասել, Օֆէլիա:

Օֆ. Ներեցէք, տէր իմ, Համլէտի մասին մի բան ասաց ինձ:

Պոլ. Ընչդ, լաւ ասացիր. լսել եմ թէ նա վերջերս յաճախ 95

Առանձին ժամեր նստել է քեզ. եւ թէ դու ինքրդ

Շատ անվերապահ եւ շոտայլ կերպով ընդունել ես նրան:

Սթէ այդպէս է, — եւ ինձ ասել են թէ Ծիշդ այդպէս է,

Սե այդ լոկ իբրեւ նախազգուշացում — պէտք է քեզ ասեմ,

Որ չես գիտակցում այնպէս պարզօրէն,

Ինչպէս վայել է իմ աղջըկանքս, եւ քո իսկ պատուիդ: 100

Ի՛նչ կայ ձեր միջեւ. ճշմարիտն ասա:

Օֆ. Տէր իմ, վերջերս շատ ապացոյցներ տրւել է նա ինձ

Որ համակրութեան:

ՊՈԼ.

Համակրութեան, բահ.

Դասում ես ինչպէս մի անփորձ աղջիկ

Անվարժ այսպիսի խիստ վտանգաւոր մի պարագայի: 105

Հաւատում ես դու քո այդպէս ասած «ապացոյցներին»:

ՕՖ.

Զը գիտեմ, տէր իմ, թէ ինչ մտածեմ:

ՊՈԼ.

Հա, այդ մի կ'ասեմ. մտածիր թէ դու մի երեխայ ես,

Որ ընդունել ես այդ ապացոյցներն հնչուն դրամի տեղ, 109

Մինչ կեղծ են նրանք: Դու քեզ աւելի թանկ ապացուցիր,

Թէ ոչ — խեղճ բառի հոգին չը հանենք այսքան կրկներով —

Երմարութիւնըդ կ'ապացուցես ինձ:

ՕՖ.

Տէր իմ, նա միայն պատւաւոր ձեւով իր սէրն է յայտնել:

ՊՈԼ.

Այո, կարող ես «ձեւ» անւանել այդ. զնա, զնա բանիդ:

ՕՖ.

Նա իր խօսքերը երկնքի բոլոր սուրբ երգումներով 115

Հաստատում էր նա:

ՊՈԼ.

Հա, որոգայթներ կտցար բռնելու:

Նա շատ լաւ գիտեմ, որ երբ արիւնը բոցավառւում է,

Ի՛նչ շտապութեամբ հոգին երգումներ տալիս է լեզւին.

Այդ բոցերն, աղջիկ, որ լոյս են փռում, բայց ոչ քերմութիւն,

Նրկութիւն էլ զուրկ հէնց խոստանալիս, դեռ բերնից չեւած,

Զը պէտք է երբէք կրթակ համարես: 121

Լսիր, այս օրից՝ մի քիչ աւելի խընայող եղիր

Օրիորդական ներկայութեանը.

Հանդիպումներիդ աւելի զին դիր,

Ոչ թէ միշտ եղիր հրամանին պատրաստ: 125

Գալով Համլէտին՝ յիշիր միշտ թէ նա երիտասարդ է,

Նա թէ աւելի երկար պարանով կարող է շրջել,

Բան թէ քեզ համար թոյլատրելի է:

Կարծը, Օֆելիա, հաւատ չընծայես այդ երգումներին,

Դըրանք միմիայն վատ միջնորդներ են, 130

Ոչ թէ այն գոյնի, ինչ ցոյց է տալիս նրանց դրսինը.

Այլ խնդրարկուններ անսուրբ խղճերի,

Որ փսփսում են սուրբ ու բարեպաշտ կաւատների պէս

Աւելի սաստիկ խարեւու համար: 134
 Մի անգամ ընդ միշտ թող քեզ պարզ ասեմ, ինչ հաճելի չէ,
 Որ այսուհետեւ ազատ բոլորներդ այդպէս շուայլես
 Եւ Համէլէտի հետ ասուիս անեա:
 Զգո՛յշ, ասում եմ, խելքըդ ժողովի:
 Հնազանդ եմ, տէր իմ:
 Գնա՛մ էն:

Օֆ.

ՏԵՍԱՐԱՆ ԶՈՐՐՈՐԳ

Հարթ ավայրի վրայ

Գալիս նմ Համիկո, Հորացիո նա Մարցիկլոս:

Համ. Օղբ շատ խիտ է. սոսկալի ցուրտ է:
 Հոր. Այո, դառնաշունչ եւ կարող ոգ է:
 Համ. Ո՛ր ժամն է հիմա:
 Հոր. Մօտ տասներկուան է:
 Մարց. Ոչ, արդէն զարկեց:
 Հոր. Ծի՛շդ. չը լսեցի. մօտ է ուրեմն այն ժամանակը, 5
 Երբ սովորաբար ողին գալիս է:
 Գնա՛ւ. Լնդանի Էլիէ Էպէ-էյ:
 Այս Բնչ է, տէր իմ:
 Համ. Արքան այս դիշեր տօն է կատարում եւ խնջոյք ունի:
 Կոնծարանում է, եւ գլտորւելով կայթար է պարում.
 Եւ երբ լինում է Հոննոսի դինին իր կոկորդն ի վար՝ 10
 Թմբուկն ու փողերն այսպէս զուում են
 Ի պատիւ Նըրա խըմած կենացին:
 Հոր. Միթէ դա մի հին սովորութիւն է:
 Համ. Այո, այդպէս է.
 Բայց իմ կարծիքով, — թէ եւ ես ինքըս այստեղ եմ ծնւած,
 Եւ մանկութիւնից զըրան վարժուած — 15

Դա մի այնպիսի սովորութիւն է,
 Որի խախտումն է աւելի պատիւ, ոչ հետեւումը:
 Այս գլխամուկը կերութումները
 Մեզ արեւելքից մինչեւ արեւմուտք՝ այլ ազգերի մօտ
 Մայրառական են. նրբանք արրեցող անւանում են մեզ,
 Եւ խաղաղայել մակդիրներ կցում մեր անուններին. 21
 Եւ դա, իսկապէս մեր մեծ գործերից, որչափ էլ բարձր,
 Մըրում է փառքի ուղը եւ ծուծը.
 Ռնչպէս շատ անգամ նոյնն է պատահում անհասանելի հետ,
 Որոնք կրքերով բընութեան ինչ որ ախտաւոր մի բիծ, 25
 Ռնչպէս ի ծընէ, — մի բան որի մէջ նրբանք մեղք չունին,
 Զանի որ էակն ինքը չէ կարող իր ծագումն ընտրել —
 Որենց խառնածքի որոշ հակումի զօրանալովը,
 Որ դատողութեան բերդ ու պարխալը վար է տալալում,
 Կամ ունենալով մի սովորութիւն, 30
 Որ հաւանելի քաղաքավարութեան որ եւ է ձեւը
 Զափաղանցում է, այդ մարդիկ, ասում եմ, —
 Մի հատ թերութեան զրոշմը կրելով,
 Լինի դա բնութեան տըւած համազգեստ, լինի բախտի աստղ —
 Նրբանց բոլոր միւս արժանիքները — 35
 Թէկուզ անարատ ինչպէս սրբութիւն,
 Եւ անթիւ, որքան տըրւած է մարգուն —
 Դարձեալ ընդհանուր կարծիքի առաջ
 Այդ մէկ մասնաւոր պակասութիւնից կ'արատաւորին:
 Մի մասնիկ ժանգը բոլոր աղնիւ նիւթն ապականում է 40
 Եւ ինչքնում իր անարգութեան:

.Գ-ւ-ւ է Ո-ւ-ւ-ւ-ւ-ւ-ւ:

Հոր. Նայեցէք, տէր իմ. դալիս է . . .

Համ. Հրեշտակներ, շնորհի պատաւորներ, պաշտպանեցէք մեզ,
 Ռնչ էլ լինես դու, փրկուած ոգի, թէ դեւ դժոխքի,
 Նրկիքից հեռդ բոլոր բերած լինես, զհհհնից խորշակ, 45
 Թէկուզ չար լինին նպատակներդ, թէկուզ բարեգութ,

Այնպէս հարցադրող գէմբով ես գալիս,
Որ պէտք է խօսեմ, պէտք է կանչեմ քեզ, Համբէտ, Թադաւոր,
Հայր, Վեհափառ տէր Դանեմարքայի. պատասխան տուր ինձ.
Մի Թողնիր պայթեմ անգիտութիւնից. 50

Այլ ասա, ինչու քո սուրբ ոսկերքը, մահուան աւանդած,
Պատուել են իրենց վարչամակները.

Ինչու շիրիմը, որտեղ քեզ տեսանք հանդիստ ամփոփած,
Բացել է իր ծանր, մարմար երախը եւ քեզ դուրս ժայթքել:
Ի՞նչ միտք ունի այս, որ դու, մեռած զի, ամբողջ զրահապատ,
Վերայցելում ես լուսնի շողքերը. 56

Դարձներով զիշերն այսպէս ահռելի,
Որ մենք, բընութեան խաղաղքներըս սոսկահար եղած
Յեցւինք խոհերով, որոնց անհաս են մեր հողիները:
Ասա, ի՞նչ է այս, ինչու համար է, ի՞նչ պէտք է անենք: 60

Ո՛ր-ա՛նչ-ըն-ձեռ-ըն-ձեռն է անում Հաճեալի:

Հոր. Նշան է անում որ գրեալք իր հետ.
Կարծես ուղում է ձեզ առանձնապէս մի բան հաղորդել:

Մարց. Նայեցէք ինչպէս սիրալիր ձեւով հրաւիրում է ձեզ
Դէպի աւելի մեծաւոր մի տեղ. բայց չերթաք, տէր իմ:

Հոր. Ո՛չ, ամենեւին:

Համ. Զէ ուղում խօսել. 65

Պէտք է ուրեմն հետեւեմ նրան:

Հոր. Ոչ, չերթաք, տէր իմ:

Համ. Ինչու, վախս ի՞նչ է. կեանքըս ինձ համար մի ասեղ չարժէ.
Իսկ զայով հոգուս՝ ի՞նչ կարող է նա իմ հոգուն անել,
Ըանի որ իր պէս նա էլ անմահ է:
Ընի կանչում է. պէտք է հետեւեմ: 70

Հոր. Իսկ եթէ, նա ձեզ քարշ տայ դէպի ծով,
Կամ թէ զազաթը այն քարաժայռի,
Որ կորացել է իր ստորտախց, կախւել ծովի վրայ,
Սւ այնտեղ ինքը ուրիշ ահռելի մի ձեւ ստանայ,
Որ դատադութեան իշխանութիւնը խլէ ձեզանից, 75

Սե ք հասցրնէ խելագարութեան:

Թորհեցէք, իշխան, այն տեղը ինքր, առանց այլ բանի,

Խելագարութեան հովեր կը փնէ ամեն ուղեղի,

Որ այնքան կանգուն վար նայ՝ ծովին

Սե բէ ներքեւ նրա գոռոցը:

80

Համ. Դարձեալ կանչում է: — Գրնա, գալիս եմ:

Մարց. Զրպէտք է զընաք, իմ ազնիւ տէրք:

Համ. Զեռքներդ յետ քաշէք:

Հոր. Լսեցէք, տէր իմ, չրպէտք է զընաք:

Համ. Թողէք, օրհասըս ինձ ձայն է տալիս,

Սե մարմնիս ամեն մի փոքրիկ նեարդը զօրեղացնում է:

85

Ինչպէս Նէմէյեան առիւծի ջիղը:

Դարձեալ կանչում է. Թողէք, պարտններ:

Նրկինքն է վկայ, ուրու կը դարձնեմ ինձ արգելողին:

Հեռու, ասում եմ: — Գրնա, գալիս եմ:

Ո՛ր-ա՛ն-ն է- Հա՛մ-ը Գ-ը-ն է՛ն Գն-ն:

Հոր. Իր մտքի թափից խելագարում է:

90

Մարց. Գրնանք ետեւից. յարմար չէ այսպէս հնազանդել նրան:

Հոր. Գրնանք ետեւից: Ո՛ր է հասնելու այս բանի վերջը:

Մարց. Մի բան է փտել Դանեմարքայում:

Հոր. Ասուած կը շխտէ:

Մարց. Հետեւենք նրան:

Դ-ը-ն է՛ն Գն-ն:

ՑԵՍԱՐԱՆ ՀԻՆԴԵՐԱՐԴ

Հարթափայտի մի այլ մասը.

Գալիս նա թարակաւնը եւ Համլեւս:

Համ. Ո՛ր ես տանում ինձ. խօսիր, չեմ գալիս աւելի հեռու:

Ուր. Լսիր:

Համ. Լսում եմ:

Ուր. Մօտ է իմ ժամը,

Նրբ ծծմբային տանջող բոցերին,

Պէտք է որ կրկին անձնատուր լինեմ:

Համ. Աւաղ, խեղճ ոգի:

Ուր. Մի խղճար վերաս, այլ լսիր ուշով յայտնելքներըս: 5

Համ. Պարտքս լսել է:

Ուր. Նւ վերէ՛ք հանել լսելուց յետոյ:

Համ. Ի՞նչ:

Ուր. Հօրդդ ոգին եմ.

Դատապարտւած եմ որոշ ժամանակ գիշերը շքել 10

Նւ ցերեկները փակւած՝ ծռմ պահել կրթականի մէջ,

Մինչեւ որ բոլոր կեանքիս օրերի պիղծ ոճիւնները

Այլուին ու սրբին: Նթէ իմ վերայ արգելք չթնէր

Իմ բանդանոցի գաղտնիքներն յայտնել՝

Օ՛հ, կարող էի քեզ մի այնպիսի պատմութիւն անել, 15

Որի ամենէն թեթեւ բառն անգամ հոգիդ կը տանջէր.

Մատաղ արիւնդդ կը սառեցնէր. երկու աչքերդդ,

Աստղերի նման դուրս կը թռչնէր իրենց որորաքից.

Հիւսւած ու զուգւած այդ գիտակներդդ կը հիւսարձակէր.

Նւ ամեն մի մտղ՝ բարկացիտ ոգնու փուշերի նման 20

Յից կը կանգնեցնէր. բայց յախտեանի այս յայտնութիւնը

Միս ու արիւնէ ահանջի համար անկարելի է:

Լսիր, ո՛հ, լսիր. եթէ խկապէս սիրել ես հօրդդ . . .

Համ. Ասուած իմ . . .

Ուր. Նրբա հրէշային, ժանտ սպանութեան վերէ՛ք հանիր:

- Համ. Ի՞նչ, սպանութեան: 26
- Ուր. Այո, եւ խիստ ժանտ մարդասպանութեան:
Ամենալաւն էլ թէեւ այդպէս է,
Բայց սա խիստ ժանտ էր, խիստ տարօրինակ, խիստ անբընական:
- Համ. Պատմիր շուտ, պատմիր, որ ես թեւերով, 30
Աւելի արագ քան մտքի թռուիչք կամ սիրոյ խոհեր
Ի վրէժ սրանամ:
- Ուր. Այո, տեսնում եմ, որ զգայուն ես.
Հեղձ կը լինէիր քան այն ճարպ խոտը,
Որ հանգստօրէն արմատ է ձրգում Լէթէի ափին,
Թէ ջրուղւէիր: Արդ, լսիր, Համէտ. 35
Լուր են տարածել, թէ պարտէզիս մէջ քրնած միջոցիս
Օձ է ինձ խայթել: Ամբողջ Դանիայի ականջն այս կերպով
Մահաւանքս անի շինծու պատմութեամբ մոլորեցւած է.
Բայց դու իմացիր, ազնիւ պատանի,
Ինձ խայթող օձը նա է, որ հիմա իմ թաղն է կրքում: 40
- Համ. Մարդարէ՛ հոգիս. հօրեղբայրս . . .
- Ուր. Այո, այդ շնացող, ազգապիղծ լիբբը
Որ ճարտար խելքի կախարդանքներով եւ նենգ ձիւքերով
— Անէ՛ծք այն խելքին եւ այն ձիւքերին,
Որ այս աստիճան զօրութիւն ունին մոլորեցնելու — 45
Որ ամօթալի ցանկամոլութեան համամիտ արաւ
Արտաքուստ այնպէս առաքինացոյց թաղուհուս կամքը:
Համէտ, ինչպիսի մի անկում էր այդ,
Ինձնից, որի սէրն այնպէս ազնիւ էր,
Որ ֆեռւմ էր միշտ իմ ամուսնական ուխտից անբաժան, 50
Ինձնից վար ընկնել եւ ստորանալ մի ապիրատի,
Որի բընատուր արժանիքները այնքան խելճ էին
Ինձ հետ բաղդատած:
Բայց ինչպէս երբէք առաքինութիւնը չի թուանայ
Թէկուզ տափանքը երկնային դէմքով նըրան տարփած է, 55
Պաղշտութիւնն էլ, թէկուզ լուսափառ հրեշտակի կցւի,
Շուտ կը յագենայ երկնային մահճից,

Սև լէշի վերայ ճարակ կը փնտռէ:

Բայց կայ, զգում եմ վաղորդեան սիւզը.

Կարճ պէտք է խօսեմ: Այն ինչ պարտեզում, կէտորից յետոյ,
Ըստ ամենօրեայ իմ սովորութեան քրնած էի ես, 61

Ապահով ժամիս՝ հօրեղբայրդ դաբն մօտենում է ինձ,

Անիծեալ բանգի քամուկը լըրած մի սրւակի մէջ,

Սև բորտաբեր հիւթը թափում է իմ ականջներում.

Սև այն աստիճան թշնամի է զա մարդու արեան հետ, 65

Որ այնպէս արագ ինչպէս անդիկը՝

Վաղում է մարմնի բնական անցքերով եւ բաւիղներով,

Սև րոպէական իր ներգործութեամբ թանձրացնում է

Մարդկային առողջ եւ նօսր արիւնը.

Նոյնը պատահեց եւ իմ արեան հետ, 70

Սև յանկարծահաս մի բորտութիւն թեփ առաւ դրսից,

Սև զարշ ու զազիր կեղեւով պատեց ողորկ մարմներս,

Ղաղարտի պէս: Այսպէս՝ քրնի մէջ մի եղբոր ձեռքով

Զրկեցայ կեանքից, թազից, թազուհուց.

Զազեցայ մեղքիս բողբոջանքի մէջ՝ 75

Անհաղորդ, անծէս, առանց օծութեան, հաշիւ չըմաքրած,

Այլ ուղարկեցայ համարաւութեան

Բոլոր մեղքերըս գլխիս վրայ դիզած:

Համ. Սոսկալի, սոսկալի, օհ, խիստ սոսկալի:

Ուր. Նիժէ կայ քո մէջ որդիական սէր, մի տանիր դու այդ. 80

Մի թողնիր Դանիոյ թագաւորական վեհ անկողինը

Բընանոց դառնայ անառակութեան եւ պիղծ չնութեան.

Բայց ինչ կերպով էլ հետամուտ լինես այս նպատակին,

Զրպէտք է միտքդ արատաւորես, կամ թոյլ տաս հոգուդ,

Որ նա մօրդ գէմ դաւադիր լինի. 85

Նրմբքի վճռին յանձնիր դու նրան,

Սև այն փշերին, որ բընակում են նրոս կրծքի մէջ.

Թող նրանք խոցեն ու խայթեն նրբան: Շուտ, մընաս բարեւ.

Հուսաառափիկը յայտնում է արդէն որ լուսանում է,

Սև սխում է իր անզօր բոցը գունաթափ անել: 90

Մնաս բարեւ, Ֆնաս բարեւ, Ֆնաս բարեւ, յիշիր ինձ:

Ուրեմն ինչ է:

Համ. Ով դուք երկնային բոլոր բանակներ, ով երկիր, էլ ինչ,
Դրո՞ւքն էլ կրցեմ: Օհ, թե՛հ: Ամուրկաց, ամուրկաց, սիրտ իմ,
Եւ դուք, իմ ջիղեր, մի՛ պառաւանաք մի անխաղճում,
Այլ ինձ կուռ ու պինդ կանգուն պահեցէք: 95

Երեւմ քեզ. այժ, դու խնդ՞ ուրախան,
Կը յիշեմ քանի յիշողութիւնը արժող ունենայ
Այս խելայեղած գնտակի միջում:

Երեւմ քեզ, այդ իմ յիշողութեան զբոստախտակից
Կը քննեմ բոլոր փուշ ու աննշան պատահարները, 100
Դրո՞ւքն իմ ասացածները, ամեն ձեւ ու դէմք,
Անցեալի ամեն տպաւորութիւն,

Որ պատանութիւնն ու զիտողութիւնն այնտեղ գրել են,
Եւ քո պատուէրը կ'ապրի մեն մենակ

Ուղեղիս գրքի եւ հատորի մէջ՝ 105

Առանց խառնելու աւելի ստոր ուրիշ նիւթի հետ:

Ահ, երկինք վրկայ... Ախ, չարագործ կին.

Եւ դու, սրիկայ, սրիկայ, ժպտաղէմ, անխնայ սրիկայ,

Տետրակըս. պէտք է յուշագրեմ այստեղ,

Թէ մարդ կարող է ժպտալ, եւ ժպտալ, եւ սրիկայ լինել.

Դո՛ւք, վստահ եմ կարելի է այդ Դանեմարքայում: 111

Գրեմ է:

Այսպէս, հօրեղբայր, հիմա այստեղ ես.

Իմ կարգախաբ. «Մնաս բարով, Ֆնաս բարով, յիշիր ինձ»,
Երգեցի:

Հարե՞լ է՝ Մարե՞լս Գրե՞լ:

Հոր. Տէր իմ, տէր իմ:

115

Երեւ է՞ Գրեւ:

Մարց. Հէյ, իշխան Համէլտ:

Հոր.

Երկինքը փրկէ նրան փորձանքից:

Համ. Ամէն:

Մարց. Եհէյ, հէյ, իշխան:

Համ. Եհէյ, հէյ, աղայ. եկ, թռչուն, եկ, եկ:

Մարց. Լաւ, ինչ պատահեց, իմ ազնիւ տէրքս:

Հոր. Ի՞նչ եղաւ, իշխան:

Համ. Մհ, զարմանալի: 121

Հոր. Դէհ, պատմեցէք մեզ, սիրելի տէրքս:

Համ. Ոչ. դուք կը յայտնէք:

Հոր. Մհ, երբէք, տէր իմ, երկինքն է վկայ:

Մարց. Ոչ էլ ես, տէր իմ:

Համ. Լաւ, ի՞նչ կ'ասէիք, որ ազամորդու մտքովը կ'անցնէր . . .

Գողտնի կը պահէիք:

Հոր. եւ Մարց. Ելը պահէնք, տէր իմ, երկինքն է վկայ:

Համ. Ձեկայ մի սրկեայ ամրողջ Դանիայում, 126

Որ . . . մի անգգամ դաւաճան չլինի:

Հոր. Պէտք չըկար, տէր իմ, որ մի ուրաւկան գերեզմանից դար

Մեզ այդ ասելու:

Համ. Այո, իրաւ է, իրաւունք ունիք:

Այսպէս ուրեմն, առանց այլ եւ այլ դարձըւածքների, 130

Եարմար եմ գտնում, որ անոք տանք իրար, եւ թողնենք զրնանք,

Դուք, ուր անք գործը կամ անք փափագը կանչում լինեն անգ, —

Բանի որ անշուշտ ամեն մարդ մի գործ եւ փափագ ունի —

Իսկ ես, խղճալիս, տեսէք, զընում եմ աղօթք անելու: 134

Հոր. Դրանք անհեթեթ, տարաւամ խօսքեր են, սիրելի իշխան:

Համ. Եաւում եմ որ անգ վերաւորում են, ցաւում եմ սրտանց:

Հոր. Վերաւորելու բան չըկայ, տէր իմ:

Համ. Կայ, կայ, Հորացիո, սուրբ Պատրիկ վկայ,

Սւ նոյնիսկ շատ խիստ վերաւորանք կայ:

Ինչ այս տեսիլքին վերաբերում է՝ այսքանն ասեմ անգ,

Թէ նա բարեմիտ մի ուրաւկան է. 141

Իսկ եթէ երբէք ուզէք իմանալ ինչ անցաւ մեր մէջ,

Լաւ է որ զայլէք անք այդ փափագը, ինչպէս կարող էք:

Այժմ, սիրելի բարեկամներս,

Որքեւ բարեկամ, իրքեւ դասընկեր, իրքեւ զննակից՝ 145

Մի շնչին աղերս շնորհեցէք ինձ:

Հոր. Ի՞նչ բան, ազնիւ տէր, ամենայն սիրով:

Համ. Ձը յայտնել ինչ որ այս գիշեր տեսաք:

Հոր. եւ Մարց. Ձե՛նք յայտնի, տէր իմ:

Համ. Ոչ, ոչ, երգեցէք:

Հոր. Ազնիւ խօսք, տէր իմ, ոչինչ չեմ յայտնի: 150

Մարց. Ոչ էլ ես, տէր իմ, պատահաւ վրայ երգեմ:

Համ. Իմ սրբիս վըրայ:

Մարց. Սրգւեցինք արդէն, սիրելի իշխան:

Համ. Ոչ, սրբիս, վըրայ, լուրջ, սրբիս վրայ:

Ուր. (Հիշեմք հոգիս) Սրգւեցէք:

Համ. Հա՛, մանուկ. դու ես. այդ դու ես խօսում, այդ դու, ազնիւ մարդ.

— Եկէք, բեցի՛ք այս մարդու ձայնը գետնափորիցը: 155

Ձիջեցէք երգւել:

Հոր. Շատ լաւ, ասացէք թէ ինչպէս երգւենք:

Համ. Սրէք չը յայտնել ձեր այս տեսածը,

Սրգւեցէք սրիս վրայ:

Ուր. (Հիշեմք հոգիս) Սրգւեցէք:

Համ. Hic et ubique? պէտք է ուրեմն տեղներու փոխներ:

Եկէք, պարտններ, ձեռքներդ մէկ էլ դրէք սրբիս վրայ.

Սրբէք չըխօսել ձեր լսածի վրայ, 161

Սրգւեցէք սրիս վրայ:

Ուր. (Հիշեմք հոգիս) Սրգւեցէք:

Համ. Լաւ, ծերուկ խուրդ. ինչպէս արագ ես գետնի տակ դործում:

Քաջ ուս՝ զիջայ ես: — Մէկ էլ տեղ փոխներ, բարեկամներս:

Հոր. Տէր, Աստուած. սա ինչ օտարօտի է: 165

Համ. Դու էլ ընդունիր, ինչպէս կ'ընդունեն օտարականին.

Որքան բաներ կան, Հորացիո, երկնքում եւ երկրի վրայ,

Որ երբ եւ իցէ փրկեալու թիւնդ չէ իսկ երազել:

— Բայց եկէք. այստեղ, ինչպէս քիչ առաջ, երգւեցէք կրկին,

— Եւ թող ձեզ Աստուած օգնական լինի — որ ես որքան էլ

Անհասկանալի եւ տարօրինակ վարմունք ունենամ, 171

Եւ կարելի է որ յարմար դատեմ

Արտառոց ձեւեր ցոյց տալ արտաքուստ,
 Սե դուք, այդպիսի պարագաներում եթէ ինչ տեսնէք,
 Ձը պէտք է երբէք, այսպէս թեւեւերդ խաւաձեւերով, 175
 Սե կամ թէ այսպէս զբլուխ շարժելով,
 Կամ կասկածելի մի խօսք ասելով,
 Ինչպէս «Լաւ է, լաւ, մենք այդ լաւ գիտենք»,
 Կամ «Կարող էինք, եթէ ուղէինք», 179
 Կամ «Եթէ խօսենք», կամ թէ «Մարդիկ կան որոնք կարող են»,...
 Կամ թէ այդպիսի երկմիտ անխաբիով այնպէս ձեւացնէք,
 Թէ որեւէ բան գիտէք իմ մասին:
 Երգեցէք շանել, եւ թող Աստուծոյ ողորմութիւնը
 Ձեր ամենէն շատ կարօտ բռնակէն օգնութեան գայ ձեզ: 184
 Երգեցէք:

Ար. (Գլխի Գլխի) Երգեցէք:

Համ. Հանդարտելի, Հանդարտելի, վրդոված ոգի:

Երգեցէք:

Այսպէս, պարտեներ, իմ բոլոր սիրով Հրաժեշտ եմ առնում.
 Սե ամեն ինչ որ Համբարի նրման չքաւոր մի մարդ,
 Կարող է անել՝ ձեզ իր արտի սէրն արտայայտելու,
 Աստուած կամենայ, անտես չեմ անի:
 Եկէք ներս զընանք բոլորս միասին, եւ աղաչում եմ 190
 Դրոնք ձեր մատը ձեր շրթունքի վրայ.
 Ժամանակն իր շաւղից դուրս է ապրիլի օրէն, բանտ իմ զօրեմ,
 Ինչու ծնունդայ որ հէնց ես ուղղեմ:
 Եկէք բոլորս զընանք միասին:

Դ. Երգեցէք:

□ □ □

ԱՐԱՐԻԱԾ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՏԵՍԱՐԸՆ ԸԹՇՁԻՆ

Մի սենեակի Պոլոնիոսի տանը.

Դալիս եւ Պոլոնիոսն եւ թէյնալիցօ:

- Պոլ. Ահա, Ռէյնալդօ, տուր նորան այս փողն ու այս թղթերը:
Ռէյն. Շատ բարի, տէր իմ:
- Պոլ. Եւ խելացի բան արած կը լինես, բարի Ռէյնալդօ,
Եթէ նախ քան թէ նորան այցելես՝
Հարց ու փորձ անես նրա վարքի մասին: 5
- Ռէյն. Տէր իմ, այդպէս էլ մտադիր էի:
- Պոլ. Հա, լաւ ասացիր. շատ լաւ ասացիր: Ինձ նայիր, պարոն,
Նախ տեղեկացիր թէ Փարիզի մէջ ինչ Դանիացիք կան,
Եւ ինչպէս, եւ ո՞վ, ինչ միջոցներով, եւ ո՞ւր են ապրում,
Ինչ ընկերութիւն, եւ շրջան ծախքով, 10
Եւ երբ այսպիսի որբ ու մօլոր քո հարցումներով
Տեսնես որ նորանք ծանօթ են որդուս,
Այդպէս աւելի մօտ կը գաս խնդրին,
Քան թէ ուղղակի հարցումներ տալով: 14
- Ելլաք տուր, որպէս թէ հարեւանցօրէն ծանօթ ես իր հետ.
Օրինակ, այսպէս, «Ծանօթ եմ հօր հետ, ընկերների հետ,
Մասամբ էլ իր հետ», Հասկացա՞ր, Ռէյնալդօ:
- Ռէյն. Այո, լաւ, տէր իմ:
- Պոլ. «Մասամբ էլ իր հետ», «Բայց», կ'ասես, «ոչ շատ», 19
«Թէ իմ ասածն է, շատ զիժն է», կ'ասես: «Այսպէս է, այնպէս»,

Յետոյ զիր վերան ինչ շինծու բաներ որ յարմար դատես.

Բայց ոչ այնպիսի խոյտառակ մի բան, որ արատ բերէ.

Ձգողչ կայ դրանից. այլ միայն, պարոն,

Այնպիսի չուայտ, խօլ, սովորական մոլորութիւններ,

Որ ջահելութեան եւ աղատութեան.

25

Ժանօթ ու յայտնի ընկերներն են միշտ:

Ռէյն.

Ինչպէս թուղթ խաղալ:

Պոլ.

Այո, կամ խմել, կամ զինամարտել, հայհոյել, կռւել,

Պոռնիկներ պահել. մինչեւ այսքանը կարող ես զնալ:

Ռէյն.

Տէր իմ, դա նորան անպատիւ կ'անէ:

Պոլ.

Ձէ, հոգիս վկայ.

Միայն թէ պէտք է մեղադրանքներդ քիչ բարեխառնես. 30

Պէտք չէ այնպիսի խոյտառակ մի բան վերագրես նորան,

Որպէս թէ իրաւ նա հակամէտ է անժուժկալութեան.

Ոչ, այդ չեմ ուզում. այլ պէտք է այնպէս ճարտար արւեստով

Դուրս բերես նորա թերութիւնները,

Որ աղատութեան արատներ թըւան,

35

Կրրակոտ ոգու բոցն ու պոթկումը,

Դեռ անզուսպ արեան վայրենութիւնը,

Որ զրոհ է տալիս ամեն մարդու մէջ:

Ռէյն.

Բայց, ազնիւ տէրրա . . .

Պոլ.

Մասնա, ինչ հարկ կայ այդպէս վարւելու:

Ռէյն.

Այո, կ'ուզէի հենց այդ իմանալ:

40

Պոլ.

Լաւ, պարոն, այս է իմ ծրարգիրը.

Եւ, համոզւած եմ, դա թշլատրելի վարպետութիւն է.

Մինչդեռ գու այդպէս թեթեւ յանցանքներ ձգես որդուս վրայ,

Ինչպէս արատներ, որ դորժածումից լինեն գոյացած,

Ըս խօսակիցը, որից ուզում ես խօսք քաշել, ուշ զի՛ր, 45

Եթէ երբ եւ է քո ամբաստանած երիտասարդին

Ըիչ առաջ առւած յանցանքների մէջ նկատած լինի

Վստահ կայ, խօսքիդ այսպէս վերջ կը տայ.

“Եարգելի պարոն”, կամ թէ “բարեկամ”, կամ “ազնիւ պարոն”,

Նայելով երկրի յարգանքի ոճին եւ մարդու զիրքին: 50

Ռէյն. Շատ բարի, տէր իմ:

Պոլ. Եւ յետոյ, պարոն, նա կ'ասէ... կ'ասէ... ի՞նչ էի ասում.
Հա, խաչը վիայ, ասում էի թէ... խօսքըս ուր մընաց:

Ռէյն. Ասում էիք թէ «Այսպէս վերջ կը տայ», 54

«Եարգելի պարոն», կամ թէ «բարեկամ», կամ «ազնիւ պարոն»,

Պոլ. «Այսպէս վերջ կը տայ», ճիշդ է, միտս եկաւ.

Այսպէս կ'ասէ քեզ «Ես այդ պարոնին լաւ ծանաչում եմ.

Հէնց երեկ տեսայ, կամ թէ անցեալ օր,

կամ թէ այս ինչ օր, այն ինչ մարդու հետ, 59

կամ թէ այս ինչ տեղ, ինչպէս ասում էք, նա թուղի էր խաղում.

կամ թէ այս ինչ տեղ արբած ընկած էր,

կամ թէ այն ինչ տեղ թէնիս խաղալիս կրօն էր սարքել»,

կամ դուցէ կ'ասէ «Տեսայ երբ մտաւ մի վաճառատուն»,

Ուզում եմ ասել վատահամբաւ տուն, եւ այն, հասկացա՞ւ.

Ըստ սուտի խայծը այսպէս կը բռնէ ճշմարտութեան ձուկը.

Եւ ահա այսպէս մենք խելացիներս ու վարպետներս 66

կարողանում ենք խտոր հարցերով եւ շեղ փորձերով

Անուղղութիւնից ուղղութիւն գտնել.

Նոյնպէս էլ եւ դու իմ ասած ձեռով եւ խորհուրդներով

կարող կը լինես դուրս բերել որդուս որպիսութիւնը: 70

Հասկացա՞ւ միտքըս:

Ռէյն. Հասկացայ, տէր իմ:

Պոլ. Բարի ծանապարհ, եւ Ասուած քո հետ:

Ռէյն. Շնորհակալ եմ:

Պոլ. Այլովքդ զխօր նրա հակումը:

Ռէյն. Այո, ազնիւ տէր:

Պոլ. Եւ թող տուր որ նա իր մուղիկն ածէ:

Ռէյն. Շատ բարի, տէր իմ:

Պոլ. Բարի ծանապարհ:

Ռէյն-Լու: Գնա՛ւ է. Նէր- է Դոն-Ոֆէլիան:

Ի՞նչ կայ, Օֆէլիա, ի՞նչ է պատահել: 75

Օֆ. Ահ, հայր իմ, հայր իմ, այնպէս վախեցայ:

ՊՈԼ. Ի՞նչ է պատահել, ի սէր Աստուծոյ,
 ՕՖ. Տէր իմ, սննեակուս կար էի անում,
 Երբ իշխան Համլէտ՝ բաճկոնի կապերն ամբողջ արձակած,
 Առանց զխաբիի, եւ զուրպները սաստիկ կեղտոտած, 80
 Անկապ, կախ ընկած մինչեւ ոտքերը,
 Իր շապկից զունատ, երկու ծնկները իրար բաղխելէն,
 Եւ մի այնպիսի խղճալի նայածք իր աչքերի մէջ,
 Կարծես զլժոխքից արձակած լինէր
 Արհաւիրքները պատմելու համար՝ եկաւ իմ առաջ, 85
 Զո՞սիրուց զժւած:

ՊՈԼ. Զը գիտեմ, տէր իմ.
 ՕՖ. Բայց անկեղծն ասած, շատ եմ վախենում որ այդպէս լինի:
 ՊՈԼ. Եւ քեզ ի՞նչ ասաց:

ՕՖ. Ձեռքիս դաստակից բռնեց, պինդ պահեց,
 Եւ իր բազուկի հեռաւորութեամբ յետ յետ զընալով
 Եւ իր միւս ձեռքը այսպէս զընելով ունքերի վերայ՝ 90
 Սկսեց այնպէս երեսըս զննել,
 Որպէս թէ ուղէր պատկերոս քաշել.
 Եւ երկար այսպէս նա կանգնած մընաց.
 Ի վերջոյ, թեւքս մի քիչ ցնցելով
 Եւ երեք անգամ այսպէս զըուխը վերեւ տանելով՝ 95
 Այնպիսի մի խոր ու արտաձմիկ հառաչ արձակեց,
 Որ կարծես թէ այդ Զարդեց ու փշոց նրա ողջ կազմը,
 Եւ նրա կեանքին վերջ տրւաւ մէկէն: Այդ անելուց յետ
 Ձեռքըս բաց թողեց եւ զըուխը չըմած իր ուսի վերայ՝
 Կարծես զանում էր իր ճանապարհը առանց աչքերին, 100
 Եւ առանց նրբանց օժանդակութեան գունից զուրս զընաց,
 Մինչեւ վերջ նայածքն իմ վերայ յառած:

ՊՈԼ. Եկ ինձ հետ զնանք. ուղում եմ երթալ թագաւորի մօտ.
 Դա սիրոյ բուռն յափշտակումն է, 104
 Որի թունդ թափը հէնց ինքն է դառնում իր կործանիչը,
 Եւ կամքը մղում դէպի յուսահատ ձեռնարկութիւններ,
 Ինչպէս ամեն կիրք այս աշխարհի մէջ,

- Որ բռնանում է մեր հոգու վերայ: Սաստիկ ցաւում եմ:
 Արդեօք վերջներս նորան որ եւ է խիտ բան ես ասել:
 Օձ. Ոչ, բարի հայր իմ, միայն, ինչպէս ինձ պատիրել էիք,
 Իր նամակները յետ ուղարկեցի, 111
 Եւ թող չը տուի որ ինձ այցելէ:
 ՊՈՒ. Հէնց դա է նորան այսպէս խենթացրել. ցաւում եմ սաստիկ,
 Որ աւելի լաւ նախազգուշութեամբ եւ դատողութեամբ
 Չեմ դիտել նորան. վախենում էի 115
 Թէ նորա կողմից դա մի քրմայք էր,
 Եւ կամենում էր քեզ անբախտացնել:
 Անիծւած լինեն իմ կասկածները:
 Երկինքը վկայ, այնքան յատուկ է մեր ծերութեանը
 Մեր կասկածները շատ հեռու մղել, 120
 Որքան յատուկ է դեռահասներին անխոհեմ լինել:
 Դրնանք միասին թագաւորի մօտ.
 Պէտք է այդ մասին նորան լուր տուի.
 Ինչ որ ծածկելը մեզ շատ աւելի զլխացաւ կը տայ,
 Ըան թէ յայտնելը՝ զժկամակութիւն: 125

ԳՆԱՆԷ ԷՆ:

ՏԵՍԱՐԸՆ ԵՐԿՐՈՐԿ

Փաղանարութիւն. գալիս են թագաւորը, թագուհին, թագեհկրանց,
 Դիլիգենտներն եւ Սոստաւորներ:

Թագ. Բարով էք եկել, սիրելի Ռոզենկրանց, եւ դուք, Դիլիգենտներն:
 Բացի նորանից որ ձեր տեսութեան կարօտել էինք,
 Պէտք ունինք նաեւ ձեր աջակցութեան.
 Այս պատճառով է որ ձեզ շտապով կանչեցինք այստեղ:
 Անշուշտ Համլէտի այլափոխումը լսած կը լինէք, 5

- Թող այդպէս ասենք. քանի որ, իրաւ, ոչ ներքին մարդը,
 Ոչ էլ արտաքինն այն է, ինչ որ էր:
 Թէ ինչ ուրիշ բան, բացի հօր մահից,
 Զրկել է նորան գիտակցութիւնից,
 Երեւակայել անգամ չեմ կարող:
 Այժմ աղաչում եմ անշեղ երկուսիդ էլ,
 Որ մանկութիւնից նորա հետ մեկտեղ դաստիարակւել էք
 Եւ ընտանի էք նորա բնութեան եւ բարք ու վարքին,
 Որ բարեհաճէք կալ՝ ժամանակով զալ հանգստանալ
 Մեր աբրուներում. եւ այդպէս, շնորհիւ ներ ընկերութեան,
 Նորան հրապուրէք զբոսանքների,
 Եւ օգտուելով պատահ առիթից, երբ հընար լինի,
 Հասկանաք թէ ինչ մեզ անյայտ մի բան տանջում է նորան,
 Որին ճար անել կարողանայինք:
 Թագ՝. Աղծիւ պարոններ, յաճախ ներ մասին նա խօսք է արել,
 Եւ, հաստատ գիտեմ, չը կայ աշխարհում երկու ուրիշ մարդ,
 Որոնց աւելի նշխրւած լինի: Թէ հաճոյ է անշ
 Այնքան սիրալիր եւ բարեացակամ լինել դէպի մեզ,
 Որ մի ժամանակ հիւր մընաք մեր մօտ
 Եւ մեր յոյսերի իրականացման աջակից լինէք՝
 Ապա ներ այցը կը ստանայ այնքան շնորհակալիք,
 Որքան վայել է մի Թագաւորի բարեխիղութեան:
 Ռոզ. Ներ Մեծութիւնք՝ վեհապետական այն իշխանութեամբ,
 Որ ունին մեր վրայ՝ կարող են իրենց ահեղ հաճոյքը
 Պարտադիր անել, ոչ իբրեւ խնդրանք, այլ իբրեւ հրաման:
 Դիլլ. Բայց հնազանդ ենք անշ, եւ ահա այստեղ պարտաւորում ենք
 Դընել մեր բոլոր ծառայութիւնը ներ ոտքի առաջ,
 Եւ սպասում ենք ներ հրամաններին:
 Թագ. Ենթահակալ ենք, աղծիւ Ռոզենկրանց, եւ անշ, Դիլլենշտերն:
 Թագ. Ենթահակալ ենք, աղծիւ Դիլլենշտերն, եւ անշ, Ռոզենկրանց,
 Եւ խնդրում եմ անշ խիղճն այցելէք խիստ փոխւած որդուս:
 — Հէյ, եկէք, տարէք այս պարոններին որդուս աննեակը:
 Դիլլ. Տայ Ատուած որ մեր ներկայութիւնը եւ անձնարկները

Տեսաւ որ իրօք զա ուղղուած էր Ձեր Բարձրութեան դէմ:
Սաստիկ վշտացած, որ այնպէս նորա հիւանդութիւնը,
Տկարութիւնը եւ ծերութիւնը շահագործւել են՝
Ձերբակալութեան հրաման արձակեց Փորտինքրասի դէմ.
Իսկ սա, կարծ, ասեմ, հնազանդւեց խկոյն, 70

Եւ Թագաւորից խիստ յանդիմանեց,
Եւ, վերջը, երգեց հօրեղսորն առաջ, որ երբէք այլ եւս
Ձեռք չը վերցընէ Ձեր Մեծութեան դէմ:
Այս բանի վերայ ծերուկ Նորվեգը շատ ուրախացած՝
Նրեք հազար կրօն տարեկան ռոճիկ շնորհեց նորան, 75
Եւ պաշտօն յանձնեց որ իր հաւսքած բոլոր բանակը,
Այնպէս ինչպէս կայ, այժմ գործածէ Լեհաստանի դէմ,
Խնդրելով ձեզնից, ինչպէս կը տեսնէք իր այս նամակից,

Տաւլէ Դ Նամ:

Որ նորա դուրքին ազատ անցք տուի ձեր երկրի միջից՝
Ապահովութեան եւ արտօնութեան այն պայմաններով, 80
Որոնք դուած են այդ նամակի մէջ:

Թագ.

Հաւան ենք դրան,

Եւ պատեհ ժամի կարգալուց յետոյ՝ պատասխան կը տանք,
Եւ կը մտածենք այդ խնդրի վերայ:
Ձեր արգիւնաւոր ջանքերի համար շնորհակալ ենք. 84
Այժմ հանգստացէք. այս գիշեր ձեզ հետ լաւ խնջոյք կ'անենք:
Բարի վերադարձ:

Վալթիմանք է-- Կոռնէլիւս-- Դ-- Դ-- Էն Գլան:

Պոլ.

Ահա այս գործն էլ յաջող վերջացաւ:

Իմ տէր վեհապետ, եւ դուք, տիրուհի,
Տրամադրանել թէ վեհափառը ինչ պէտք է լինի,
Թէ ինչ է պարտքը եւ ինչու համար ցերեկը ցերեկ,
Դիշերը գիշեր, եւ ժամանակը՝ ժամանակ է, 90
Կը լինէր վատնել գիշերը, ցերեկն ու ժամանակը:
Այժմ, քանի որ համառօտումը խօսքի հոգին է,
Եւ Խաղաղումը՝ նորա անդամներն ու դրսի զարդը,

Ես կարճ կը խօսեմ: Ձեր աղնիս որդին խեղագործած է.

Այո, խեղագոր կարող եմ ասել.

95

Զանի որ եթէ բուն խենթութիւնը որակել ուղինք,
Ի՞նչ է այն, թէ ոչ՝ լինել ոչ այլ ինչ, թէ ոչ խեղագոր:
Բայց թողնենք դեռ այդ:

Թագ.

Աւելի նիւթ տուր եւ պահաս արեւստ:

Պոլ.

Նրդուում եմ, տիկին, որ բընաւ արեւստ չեմ բանեցընում:
Այն, որ նա խենթ է, ճիշդ է. որ ճիշդ է, շատ ցաւալի է,
Եւ ցաւալի է, որ այդպէս ճիշդ է.

101

Ահա մի անմիտ շրջաբանութիւն.

Բայց այդ էլ թողնենք. բընաւ չեմ ուզում արեւստ բանեցնել.
Ուրեմն ընդունենք որ խեղագոր է.

Այժմ մընում է այս հետեւանքի պատճառը գտնել,

105

Կամ լաւ է ասել, այս թեթեւանքի.

Զանի որ անշուշտ այդ թեթեւական հետեւանքն անգամ
Իր պատճառն ունի. մընում է ուրեմն, եւ ֆեստորդն այս է...

Լաւ ուշ դարձրէք. ես մի դուստր ունիմ,

— Ունիմ, այսինքն քանի նա իմն է —

110

Որ, որդիական պարտականութեամբ եւ հնազանդութեամբ,
Լաւ մտիկ տըւէք, այս բանն ինձ տըւաւ:

Յայց է ԳԵՂԻՄ ԴԷ ՆԱՄԱՆ:

Այժմ ամփոփեցէք եւ եզրակացրէք:

ԿԵՂԵՐՈՍՏ Է

Առ իմ երկնային, հողեւին սլաշտելի, շքնադազեղ Օֆէլիան:

Ի՞նչ անպիտան ո՞ճ, հասարակ ո՞ճ է, շքնադազեղ, շատ հա-
սարակ ո՞ճ է, բայց հիմա կը բէք. այսպէս.

116

ԿԵՂԵՐՈՍՏ Է

“Իր սքանչելի սպիտակ կուրծքին...

Թագ. Համէլտն է գրել:

Պոլ. Սիրելի տիրուհիս, մի քիչ սպասէք, բոլորը կ'ասեն:

ԿԵՂԵՐՈՍՏ Է

Կասկածիր աստղերի փայլելու վրայ, 120

Կասկածիր արեւի շրջելու վրայ,

Ճշմարտութեան վրայ նոյն իսկ կասկածիր,

Բայց սիրուս վրայ դու մի կասկածիր:

Սիրելի Օֆէլիա, ոտանաւոր զրելու մէջ անվարժ եմ. հեծեծանքներս շափաքերելու արեւստը տրամ չէ ինձ. քայց որ քեզ ամեն քանից աւելի եմ սիրում, զ՛, ամեն քանից աւելի, հաւատաւ դրամ, մասս քարով.

Ընդ միշտ քոյդ, ամենասիրելի օրիորդ, որչափ որ այս մեքենան ինձ պատկանի՝

Համէլտոն:

Դուստրուս ամենայն հրնաղանդութեամբ ցոյց տուաւ ինձ այս.

Նւ. զեռ. աւելին՝ Համէլտոն բոլոր սիրախօսանքը,

Տեղը, ժամանակն ու միջոցները, յանձնեց ականջիս:

Թագ. Իսկ ինքն ի՛նչպէս է այդ սէրն ընդունել:

Պոլ. Ի՛նչ կարծիք ունիք արդեօք իմ մասին:

Թագ. Որ հաւատարիմ եւ ազնիւ մարդ էք: 135

Պոլ. Հէնց այդ կուգէի ձեզ ապացուցել: Ի՛նչ կը կարծէիք,

Եթէ այդ սէրը տեսած լինէի՝ երբ թեւ էր հանում,

— Նւ պէտք է ասեմ, թէ արդէն ես այդ նկատել էի

Ազնիկըս շատած, — ի՛նչ կը կարծէիք, կամ ի՛նչ կը կարծէր

Իմ այս սիրելի վեհապետուհին եւ ձեր թագուհին, 140

Թէ թղթակալի կամ զրատեղանի դերն ստանձնէի,

Կամ արտիս աչքը փակած լինէի, լսիկ ու ձեռքի,

Կամ թէ անտարբեր նայած լինէի այս սիրոյ վրայ:

Ի՛նչ կը խորհէիք: Ոչ, ես ուղղակի զործի գիմեցի,

Նւ օրիորդիս այսպէս խօսեցի. 145

“Ոչխան Համէլտոն թագաւորացն է, բարձր է քո աստղից.

Նրբէք այդ բանը չը պէտք է լինի:”

Ենաոյ ես նըրան խրատներ տուի,

Որ խոյս տայ նըրա այցելութիւնից,

Ոչ նամակ առնէ, եւ ոչ ընծաներ. 150

Այսպէս վարեւրով՝ նա իմ խորհուրդի պատուը քաղեց,

Համէտ մերժելով, շատ չերկարացնեմ,
 Ենթակայ եղաւ մեղադրութեան, եւ յետոյ ծովի,
 Յետոյ անքնութեան, յետոյ՝ թուրութեան, 154
 Եւ կամաց կամաց թեթեւամտութեան, եւ այս վայրէջքով
 Նա եկաւ հասաւ այն խնդրութեանը, որից տանջուեմ է,
 Եւ որի վըրայ ողբում ենք բոլորս:

Թագ. Այդպէս էք կարծում:

Թագհ. Կարող է լինել. հաւանական է:

Պոլ. Ասացէք խնդրեմ, եղած է երբէք,
 Որ ասած լինեմ զըրականապէս «Այս բանն այսպէս է», 160
 Եւ հակառակը պատահած լինի:

Թագ. Ոչ, որքան դիտեմ:

Պոլ. (Ինչպէս ինչպէս) Առէք այս սրանից, թէ ճիշդ չը լինի,
 Թէ հանգամանքներն առաջնորդեն ինձ:

Ես դուրս կը բերեմ, թէ ճշմարտութիւնն ուր է թաքնուած,
 Թէպէտ եւ երկրի արգանդի մէջն էլ ծածկուած լինի: 165

Թագ. Ինչպէս կարող ենք աւելի ստուգել:

Պոլ. Դիտէք, երբեմն ամբողջ ժամերով զրօնում է նա
 Այստեղ, գաւթի մէջ:

Թագ. Այո, այդպէս է:

Պոլ. Մի օր այդ ժամին դուստրըս նորա հետ մենակ կը թողնեմ.
 Պէտք է դուք եւ ես մի եւ նոյն ժամին թաղընած լինենք
 Արբասի ետեւ, որ դիտենք նորանց տեսակցութիւնը: 171

Թէ ճիշդ չը լինի որ նա աղջկաս սիրահարած է,

Եւ հէնց զորանից խելքը կորցրած,

Զուր է ուրեմն որ ես պետութեան օգնական լինեմ,

Այլ թող ազարակ եւ սայլեր պահեմ:

Թագ. Շատ լաւ, կը փորձենք:

Թագհ. Բայց տեսէք ինչպէս խեղճ ողորմելին զայիս է տրտում 176

Մի բան կարգալէն:

Պոլ. Հեռացէք, խնդրեմ, երկուսդ էլ, թողէք ես խօսեմ իր հետ:

Բա՛ն-բա՛ն, Բա՛ն-հին ի- Դաւադաւաննիբը հի-բան-ի-ն.

Գա՛ն է Հա՛ն-ի-ն, Դէ Բան Իսրայել:

- Պոլ. Թոյլ տուէք, խնդրեմ, ինչպէս է արդեօք իմ բարի իշխան
Համէլէտը: 180
- Համ. Լաւ, փառք Աստուծոյ:
- Պոլ. Շանաշու՞մ էք ինձ, տէր իմ:
- Համ. Շատ լաւ. դուք ձկնավաճառ էք:
- Պոլ. Ոչ, տէր իմ:
- Համ. Նրանի թէ մի ձկնավաճառի չափ պարկեշտ մարդ լինէիք: 185
- Պոլ. Պարկեշտ. տէր իմ:
- Համ. Այո, պարոն. այս օրւան օրը պարկեշտ մարդ լինել՝ նշանա-
կում է տասը հազարից մէկը լինել:
- Պոլ. Որա՛ւ է, տէր իմ: 189
- Համ. Որովհետեւ, եթէ արեգակը մի սատկած շան մէջ որդներ է
ծնեցնում, նա, որ աստուած լինելով հանգերձ՝ լէշ է համ-
բուրում... դու աղջիկ ունիս:
- Պոլ. Այո, տէր իմ:
- Համ. Ձը թողնես որ արեւի տակ ման գայ. յղացումը օրհնու-
թիւն է, բայց ոչ թէ այնպէս ինչպէս աղջիկդ կարող է
յղանալ... բարեկամ, աչքդ բաց արա՛ւ: 196
- Պոլ. (Աստուծոյ) Ի՞նչ է ուղում ասել. էլի աղջկաս երգն է երգում.
բայց սկզբում չը ծանաչեց ինձ. ասաց ձկնավաճառ եմ. բանը
բանիցն անցել է. իրաւ է որ երիտասարդ ժամանակս իմ
զրիսիս էլ սէրը շատ փորձանք բերեց. քիչ էր քնացել հէնց
այս վիճակին ընկնէի. նորէն խօսեմ հետը: — Ի՞նչ էք կար-
դում, տէր իմ:
- Համ. Բառեր, բառեր, բառեր:
- Պոլ. Նիւթն ի՞նչ է, տէր իմ:
- Համ. Ի՞նչ բանի նիւթը: 205
- Պոլ. Ձեր կարգացածի նիւթը, տէր իմ:
- Համ. Զրպարտութիւններ, պարոն. որովհետեւ այս երգիծաբան
թշաւապանն ասում է այստեղ, թէ ձեր մարդիկ սպիտակ
մօրուք ունին, եւ կնճռոտ երես, թէ նրանց աչքերից մի
տեսակ թանձր ունին կամ սալորենու խէտ է ծորում, թէ
ուղեղի մեծ պակասութիւն ունին, միանգամայն շատ թոյլ

զիստերս թէեւ այդ բոլորին եւ շատ զօրեղապէս եւ կարողապէս հաւատում եմ, պարոն, բայց եւ այնպէս կարծում եմ, թէ պարկեշտութիւն չէ այդ տեսակ բաները զրի առնել. որովհետեւ դուք էլ, պարոն, մի օր իմ տարիքին կը հասնէք, եթէ խեցգետնի նման կարողանայիք դէպի յետ գնալ: 216

Պոլ. (Եւսէյն) Թէեւ խնկթուխում եմ, բայց մէթոք կայ մէջը: — Տէր իմ, չէք կամենում մի քիչ այս օգից դուրս գնալ:

Համ. Դէպի գերեզման: 219

Պոլ. Ծիշդ է, գերեզմանը օգից դուրս է: (Եւսէյն) Ինչպէս իմաստալից են երբեմն իր պատասխանները. մի բախտ է դա, որ յաճախ վիճակում է խեղագարութեան, այն ինչ դատողութիւնը եւ ողջմտութիւնը չէին կարող այնպէս յաջող յղանալ: Թողնեմ գնամ, եւ մի ծար մտածեմ որ սրան եւ աջջկաս իրարու հանդիպեցնեմ: — Եարգելի տէրս, ամենայն խոնարհութեամբ հրաժեշտ եմ խնդրում: 226

Համ. Ոչինչ չէիք կարող խնդրել ինձինից, պարոն, որ աւելի յօժարութեամբ տայի, բացի իմ կեանքից, բացի իմ կեանքից, բացի իմ կեանքից:

Պոլ. Մնաք բարով, իշխան: 230

Համ. Ախ այս ձանձրալի զառամած յիմարները:

Գւլն էն Թւէլէրանց է- Գէլլէլլէրէն:

Պոլ. Իշխան Համլէտին էք փնտում. ահա այնտեղ է:

Ռոզ. Ասուած ձեզ հետ, տէր իմ:

Գւլնէ--- Դ--- Է Գէլլէլլէրէն:

Գիլդ. Եարգելի իշխան:

Ռոզ. Ամենասիրելի տէր իմ: 235

Համ. Բարեւ, պատուական բարեկամներ. ինչպէս եւ, Գիլդենշտերն: Ահ, Ռոզենկրանց. ինչպէս էք, աղերք:

Ռոզ. Աշխարհի անշուն դաւակների պէս:

Գիլդ. Բախտաւոր նրանով, որ շատ բախտաւոր չենք: Բախտի զիսարկի մէջտեղի կոծակը չենք: 240

Համ. Ոչ էլ նրա կօշիկի ներքածը:

Ռոզ. Ոչ էլ այն, տէր իմ:

Համ. Ուրեմն ապրում էք նրա զօտու մտերբում, կամ թէ նրա շնորհի կենտրոնում:

Գիլղ. Ծիշդ է, շատ մտերիմ ենք նրա հետ: 245

Համ. Բախտի թագուն մասերի հետ. շատ ծիշդ է, նա հօ պոռնիկ է: Ի՞նչ լուր:

Ռոզ. Ոչինչ, տէր իմ. այն միայն, որ աշխարհը պարկեշտացել է:

Համ. Ուրեմն վերջին դատաստանը մտեցել է. բայց ձեր լուրը ծիշդ չէ. թող աւելք աւելի որոշ հարցնեմ. բախտին ինչ վատութիւն էք արել, որ նա ձեզ բանդ է ուղարկել այստեղ:

Գիլղ. Բանդ, տէր իմ:

Համ. Դանեմարքան հօ բանդ է:

Ռոզ. Ուրեմն աշխարհն էլ մի բանդ է: 254

Համ. Եւ օրինաւոր բանդ, որի մէջ կան զանազան արդեւանոցներ, փակարաններ եւ նիւթներ. իսկ Դանեմարքան ամենէն վատերից մէկն է:

Ռոզ. Մենք այդպէս չենք մտածում, տէր իմ:

Համ. Լաւ, ուրեմն ձեզ համար բանդ չէ. որովհետեւ աշխարհում ոչ լաւ կայ, ոչ վատ. մեր մտքին է այդպէս թւում. ինչ համար բանդ է: 261

Ռոզ. Ուրեմն ձեր փառասիրութիւնն է որ Դանեմարքան ձեզ համար բանդ է դարձնում. շատ անձուկ է նա ձեր հոգու համար:

Համ. Ատաւած իմ, ես կարող էի մի ընկուզի կեղեւի մէջ անգամ տեղաւորուիլ, եւ ինքս ինչ անհուն տիեզերքի թագաւորը համարել, միայն թէ այնպէս վատ երազներ չը տեսնէի, ինչպէս այժմ:

Գիլղ. Եւ այդ երազները փառասիրութիւն են, որովհետեւ փառասիրութեան բուն իսկ էութիւնը երազի ստւերն է սոսկ:

Համ. Երազն ինքը ստւեր է միայն: 270

Ռոզ. Ծիշդ, եւ փառասիրութիւնը այնքան թեթեւ եւ օգտին բան եմ համարում, որ կարող եմ ասել թէ նա ստւերի ստւերն է միայն:

Համ. Ուրեմն մեր մաւրացիաններն իրական մարմիններ են, եւ մեր

Թագաւորներն ու կոկողափիզ հերոսները՝ մուրացկանների սուերները: Չէք ուզում արքունիք զնանք, որովհետեւ, ծիշդն ասած, չեմ կարողանում պարզ մտածել:

Ռոդ. եւ Գիլդ. Ժառայ ենք ձեզ: 278

Համ. Բաւ լեցի. չեմ ուզում ձեզ միւս ծառաներիս կարգում դասել. որովհետեւ, անկեղծ խօսելով, սարսափեցի վատ օգտաւորներ ունիմ. այլ, բարեկամութեան ծեծւած ծանապարհով զնանք. ինչու էք եկել Նշինոր:

Ռոդ. Ձեզ այցի ենք եկել, տէր իմ, ուրիշ բան չք կայ:

Համ. Եւ ի՞նչ չքաւորն եմ ես, որ շնորհակալութեան մէջ անգամ աղքատ եմ. լաւ, շնորհակալ եմ. բայց ճիշդը, սիրելի բարեկամներ, իմ շնորհակալութիւնները մէկ սեւ փող չարժեն: Ասացէք, ձեզ յատկապէս չե՞ն կանչել. ինքնակամ էք եկել. ազատ այցելութիւն է սա: Հայդէ՛, անկեղծ վարեցէք ինձ հետ, հայդէ՛, հայդէ՛. խօսեցէք:

Գիլդ. Ի՞նչ ասեմք, տէր իմ: 290

Համ. Ինչ որ ուզէք, բայց ոչ խնդրից դուրս: Ձեզ յատկապէս կանչել են, գիտեմ. եւ ձեր աչքերի մէջ մի տեսակ խոստովանութիւն կայ, որ ձեր անկեղծութիւնը չէ կարողանում թաղցնել. հաստատ գիտեմ որ բարի թագաւորը եւ թագուհին մարդ են ուղարկել եւ ձեզ կանչել են: 295

Ռոդ. Ի՞նչ նպատակով, տէր իմ:

Համ. Այդ զո՛ւք պէտք է ինձ ասէք. բայց երդւեցնում եմ ձեզ յանուն մեր ընկերութեան, յանուն մեր պատանեկան մտերմութեան, յանուն մեր յարատեւ սիրոյ, էլ ի՞նչ ասեմ, յանուն աւելի սուրբ բաների, որոնցով իմ ընդից աւելի Ծարտասան ընդուն կարող էր ձեզ երդւեցնել, անկեղծ ու շիտակ եղէք ինձ հետ, արդեօք կանչել են ձեզ, թէ ոչ:

Ռոդ. (Եւ-ռէլլէ Գիլդէն-Գիլդէն) Ի՞նչ ես ասում:

Համ. (Եւ-ռէլլէ) Հա՛, հա՛. պէտք է ուրեմն աչքս ձեր վրայ բաց պահեմ: (Բաշխ) — Եթէ սիրում էք ինձ, մի թաղցնէք: 305

Գիլդ. Այո, տէր իմ, կանչել են մեզ:

Համ. Թէ ինչու համար, այդ ես կասեմ, այնպէս որ ես ձեզ կան-

խելով՝ դուք ոչ մի գաղտնիք յայտնած չէք լինի, եւ ձեր գաղտնաստահութիւնը զէպի թագաւորը եւ թագուհին մի փետրի չափ անգամ թերացած չի լինի։ Արքայն չը գիտեմ ինչ պատճառով եւ կորցրել եմ ուրախ տրամադրութիւնս, բոլորովին բաց եմ թողել սովորական մարզանքներս, եւ այնպէս մեղմացած եմ դարձել, որ այս հոյակապ կառուցածքը, երկիրը, ինչ մի ամայն հրանդան է թւում. այս սքանչելի ամպշովանին, եթերքը, նայեցէք, մեր գլխին կախած այս հրաշալի երկնակամարը, այս վեհաշուք ձեղունը՝ ոտի կայծերով՝ նախշած՝ այս բոլորը աչքիս ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ գարշ ու ժահահոտ գոբոյնների մի համադրութիւն։ Ի՞նչ հրաշակերտ է մարդը. որչափ ազնիւ է նրա դատողութիւնը. որչափ անսահման են նրա ընդունակութիւնները. կազմածքը եւ շարժումը որչափ բարեմեւ եւ հիանալի. կաց ու նիստով կարծես մի հրեշտակ. խոհականութեամբ, կարծես մի ասուած. աշխարհի գեղեցկութիւնը. կենդանիների կատարելատիւը. այդ բոլորով հանդերձ՝ ինչ է իմ աչքիս հողի այդ գերագոյն զուածքը. մարդը չէ հիացնում ինչ. ո՛չ, ոչ էլ կինը, թէեւ քմծիծաղովդ երեւի այդ եւ ուզում ասել։ 326

Ռոզ. Տէր իմ, այդպիսի բան մտքովս էլ չանցաւ։

Համ. Ուրեմն ի՞նչու ժպտացիր, երբ ասացի թէ մարդը ինչ չէ հիացնում։ 329

Ռոզ. Տէր իմ, մտածեցի որ եթէ մարդը ձեզ չէ հիացնում, ի՞նչ պատճառով ընդունելութիւն են գտնելու ձեր մօտ այն գերասանները. մենք հիմա ճանապարհին հանդիպեցանք նրանց. գալիս են այստեղ իրենց ծառայութիւնը առաջարկելու։

Համ. Թագաւորի գերակատարը լաւ ընդունելութիւն կը գտնէ. նորին վեհափառութիւնը ինձից պարտ ու պատշաճ տուրք կը ստանայ. բախտախնդիր ասպետը իր սուրն ու վահանը ի զուր գործի չի դնի. սիրահարը ձրի չի հառաչի. մեղմացած ձոտին համբերութեամբ թոյլ կը տրի, որ իր գերը վերջացնէ. միմաբը գիւրազդրիւ թոքեր ունեցողներին լաւ կը ծիծաղեցնէ, եւ տիկինը իր սրտի ուղածն ազատորէն կ'ասէ. այդպէս, ան-

- յանց ոտանաւորի ոտքը կաղ կը մնայ: Ի՞նչ զերասաններ են:
- Ռոզ. Հէնց նրանք, որ ձեզ այնքան դուր էին դալիս. քաղաքի զերասանները:
- Համ. Ի՞նչ է պատահել, որ հիմա նրանք չքցում են. չէ՞ որ կայուն բնակութիւնը աւելի ձեռնաւու է թէ՛ համբաւի տեսակէտից, թէ՛ շահի կողմից: 346
- Ռոզ. Կարծեմ թէ նրանց վրայ դուած արգելքը վերջին նորամուծութեան պատճառով է:
- Համ. Լրդեօք նրանք նոյնչափ գնահատուած են, որչափ երբ ես քաղաքումն էի. յաճախող շատ է լինում: 350
- Ռոզ. Ծիշչն ասած, ոչ այնքան:
- Համ. Ի՞նչ է պատճառը, ժանդոտել են, ի՞նչ է:
- Ռոզ. Ոչ, նրանց զերակատարութիւնը իր սովորական բարձրութեան վրայ է. բայց հիմա, տէր իմ, մի խումբ երեխաներ են թուխտից դուրս եկել, նոր ձուից ելած բազէի ձուտեր, որոնք մէկ զուլա գոռում գոչում են, եւ հասարակութիւնը բռնակալորէն ծափահարում է հէնց դրա համար. նրանք են այժմ օրւայ նորութիւնը. եւ նրանք այնպէս վատարանում են հասարակ բեմերը, — այդպէս են կոչում սովորական թատրոնները — որ շատ սուր կրողներ այսօր վախենում են սազի փետուրից, եւ չեն համարձակում այդ թատրոնները յաճախել:
- Համ. Իսկայէս երեխաներ են նրանք. չվ է նրանց պահում, չվ է ծախքերը վճարում. միթէ այնքան ժամանակ միայն պիտի խաղան, որքան որ երգել զիտեն. իսկ յետոյ, երբ իրենք էլ մեծանան եւ սովորական զերասաններ դառնան, — ինչ որ շատ հաւանական է, եթէ ապրուստի ուրիշ միջոց չունենան — չէ՞ն ասի թէ, այդ գրողները նրանց ի՞նչ մեծ ֆնաս են հասցրել, նրանց ստիպելով իրենց իսկ ապագայի դէմ բարբառել: 369
- Ռոզ. Ծիշչն ասած, երկու կողմերն էլ շատ աղքատի հանեցին, իսկ ժողովուրդը մեղք չէ համարում նրանց իրարու դէմ զրգռել. մի ժամանակ կար, որ ոչ ոք թատրոնի փող չէր տայ՝ եթէ բանաստեղծ ու զերասան բանը բռունցքի չը հասցնէին:

Համ. Կարծելի բան է:

Ռոզ. Ահ, այնքան է պատահել որ զանգեր են ջախջախել: 375

Համ. Եւ այդ տղերքը դորժը առաջ են տանում:

Ռոզ. Եւ ինչպէս, տէր իմ. Հերկուլէօն էլ իր բեռան հետ միասին:

Համ. Զարմանալի չէ, քանի որ հօրեղբայրս է այժմ. Դանեմարքայի թագաւորը. եւ նոյն մարդիկ որ հօրս կենդանու թեան ժամանակ հօրեղբորս վրայ բերան էին ծռում, հիմա նրա մի մանրանկարի համար քսան, քառասուն, յիսուն, նոյն իսկ հարիւր դուկատ են տալիս: Եւ այժմ, ահա մի բան որ բնականից դուրս է, եթէ միայն փիլիսոփայութիւնը բացատրել կարենար:

Փողիչի հնչւած Գրեւից:

Գիլդ. Դերասաններն են:

384

Համ. Պարոններ, ուրախ եմ որ եկել էք լիւրնոր: Եկէք, ձեր ձեռքը. բարի զաւուստ մաղթե՛ք քաղաքավարութեան ձեւ ու ծէս է. թող տւէք որ ես էլ ձեզ հետ նոյն ձեւով վարուիմ. եթէ ոչ, իմ վարմունքը դերասանների հետ, — որ կանխապէս ասեմ, պէտք է արտաքուստ շատ քաղաքավար լինի, — կարող է աւելի սիրալիր թւալ քան թէ ձեզ հետ: Բարով էք եկել, բայց հօրեղբայր-հայրս, եւ հօրեղբորին-մայրս սխալւել են:

Գիլդ. Ի՞նչի մէջ, տէր իմ:

Համ. Եւ այն ժամանակ միայն խելագար եմ, երբ քամին հիւսիս-հիւսիս-արեւմուտք է փչում. իսկ երբ հարաւային է՝ կարող եմ բաղէն ճայից զանազանել: 396

Նորից Գրեւի է Պարոններ:

Պոլ. Բարեւ ձեզ, պարոններ:

Համ. Լսիր, Գիլդենշտերն. (Ռոզենիւսին) դու էլ նոյնպէս. ամեն մէկ ականջիս մէկ լսող. այդ մեծ երեխան, որ տեսնում էք այստեղ, խանձարուրից զեռ դուրս չէ եկել: 400

Ռոզ. Գուցէ երկրորդ անգամն է խանձարուրի մէջ ընկել. ասում են, ծերերը երկրորդ անգամ երեխայ են զաւանում:

Համ. Կարող եմ գուշակել որ նա հիմա կը գայ գերասանների
գալուստն ինձ յայտնելու: Այո, պարոն, իրաւունք ունիք.
երկուշաբթի առաւօտն էր. Ծիշդ է, այդպէս էր: 405

Պոլ. Տէր իմ, լուր ունիմ ձեզ հաղորդելու:

Համ. Տէր իմ, լուր ունիմ ձեզ հաղորդելու: Երբ Ռոսցիուս գե-
րասան էր Հռովմում...

Պոլ. Դերասաններն եկել են, տէր իմ:

Համ. Բըզ, բըզ...

410

Պոլ. Պատւիս վրայ:

Համ. "Եւ յետոյ եկաւ ամեն դերասան իր էշի վրայ:",

Պոլ. Աշխարհի ամենալաւ դերասաններն են, թէ՛ ողբերգութեան
համար, թէ՛ կատակերգութեան, թէ՛ պատմութեան, հովեր-
գութեան, հովերգա-ղաւեշական, պատմա-հովերգական,
ողբերգա-պատմական, ողբերգա-ղաւեշապատմա-հովեր-
գական, տեսարան անբաժանելի, կամ քերթւած անսահ-
մանափակ: Սենեկան նրանց համար շատ ծանր չի լինի, ոչ
էլ Պլատոնը՝ շատ թեթեւ: Թէ՛ կանոնաւորութեան օրէնքի
կողմից, թէ՛ ազատութեան տեսակէտից՝ սրանց նմանը չը կայ:
Համ. Ո՛վ Եեփթայէ, դատաւոր իտալէի, ինչպիսի գանձ ունէիր:

Պոլ. Ի՞նչպիսի գանձ ունէր, տէր իմ:

Համ. Հը՛,

"Մի սիրուն աղջիկ, եւ ուրիշ ոչինչ,

Մի աղջիկ որին սաստիկ սիրում էր",

425

Պոլ. (Եւ--նչին) Երբ աղջկաս վրայ:

Համ. Ծիշդ չեմ ասում, Ծերուկ Եեփթայէ:

Պոլ. Եթէ ինձ Եեփթայէ կուէք, տէր իմ, ապա մի աղջիկ ունիմ,
որին սաստիկ սիրում եմ:

Համ. Ոչ, այդ չէ հետեւում:

430

Պոլ. Ուրեմն ի՞նչ է հետեւում, տէր իմ:

Համ. "Եւ վիճակն ընկաւ Աստուծոյ կամքով,

Մնացածը գիտէք,

"Եւ այնպէս եղաւ, որ պէտք է լինէր",

434

Շարունակութիւնը կը դանէք «Սրբազան երգերի», առաջին շարքի մէջ, որովհետեւ, տեսէք, խօսքիս կարծումը զարեւ է:

Գալստի էն լաւն հինգ Դէրսան:

Բարով էք եկել, պարոններ. ամենքդ էլ: Ուրախ եմ ձեզ առողջ տեսնելուս. բարով էք եկել, սիրելի բարեկամներ: Ա՛յ, իմ հին բարեկամ. մեր վերջին հանդիպումից ի վեր երեսդ ծոպաւորւել է. չը լինի թէ եկել ես Դանեմարքա ինձ հետ մօրուք մօրուքի տալու: Իսկ դու, սիրելի օրիորդ եւ տիկին, վերջին անգամ քեզ տեսնելուցս ի վեր ձերդ տիկնութիւնը աւելի է մօտեցել երկնքին, մի բարձր կրունկի չափով: Տայ Աստուած, որ ձայնդ, ոչ-բանուկ ոսկու պէս, օդակից ներս ծաքած չը լինի: Հայդէ՛, Փրանսիացի բազէ-պանների պէս անենք. ինչ որ տեսնենք, իսկոյն վրան յարձակինք. հէնց իսկոյն մի մեծախօսութիւն. տեսնենք, տաղանդիցդ մի նմուշ տուր մեզ. հայդէ՛, մի ազգու մեծա-խօսութիւն:

Ա. Դեր. Ի՛նչ մեծախօսութիւն, տէր իմ:

450

Համ. Մի անգամ ինձ համար մի բան արտասանեցիր, որը երբէք չէ ներկայացւել. կամ եթէ ներկայացւել է, մէկ անգամ միայն. որովհետեւ, որքան յիշում եմ խաղը ամբոխին դուր չեկաւ. խաղիսը էր խուժանի համար. բայց իմ կարծիքով, նոյնպէս եւ ուրիշների կարծիքով, որոնց զատողութիւնը այդ բաներում աւելի բարձր է իմինից՝ մի սքանչելի խաղ էր դա, լաւ դասաւորւած տեսարաններով, նոյնքան բնական, որքան ճարտարութեամբ կազմուած: Երբեք եմ, մի մարդ ասում էր, թէ տողերի մէջ թունդ համեմներ չը կային նիւթը համոզեցնելու համար, ոչ էլ ոճի մէջ մի բան, որով կարելի լինէր հեղինակին մեղադրել, թէ արեւտականութիւն է բանեցրել. այլ, ասում էր, դա մի պարկեշտ մէթոդ էր, նոյնքան առողջ, որքան հաճելի. աւելի սիրուն քան թէ կար-դարուն. մի հատուած կար մէջը, որ ինձ յատկապէս դուր եկաւ, ընէասի պատմութիւնը Դիդոնին, եւ մանաւանդ այն

կտորը, ուր Պրիամի սպանւելն է պատմում: Եթէ յիշում
ես, սկսիր այս առդից, տեսնեմ, տեսնեմ...

Խուամազ Պիւռնոսն, նա որ Հիւրկանեան գազանի նման,
Զէ, այդպէս չէ, սկսում է «Պիւռնոսով», 469

Խուամազ Պիւռնոսն, նա, որի զէնքերն այնպէս սեւ էին
ինչպէս խորհուրդը, եւ նրման էին այն մութ գիշերին,
Երբ կուշ էր եկել շարադէտ ճիւղ որովայնի մէջ,
Այժմ՝ իր սոսկաքեր եւ սեւ երեսը
Անելի դժպիտ թոյրով է օծել.

Գլխից մինչեւ ոտը նա ալ է հիմա. 475

Անուելի կերպով բոսոր ներկըւած
Հայր ու մայրերի, ուստր ու դուստրերի մապաղ արինով,
Որ փողոցների բոցերից ելին եւ խորովել էր,
Այն փողոցների, որ իրենց տիրոջ սպանութեանը
Բռնակալաբար լոյս էին տալիս, դժոխային լոյս: 480

Կատաղութիւնից եւ բոցից կարմրած,
Մակարդւած արեան շաղախով օծւած,
Աչքերը նրման կարկենանների,
Դիւային Պիւռնոսն այժմ՝ փնտռում է ծերուկ Պրիամին:
Դէհ, շարունակիր 485

Պոլ. Ասում քկայ, տէր իմ, շատ լաւ արտասանեցիք, լաւ շեշտով
եւ շատ օրինաւոր:

Ա. Դեր. եւ զըտաւ նրման. Պրիամ՝ կուում է Հէլլենների դէմ,
Բայց իր զարկերը շատ կարճ են գալիս. հինաւորաց սուրը,
Բազկին անհնազանդ՝ մընում է այնտեղ, ուր վար է իջնում:
Պիւռնոս վազում է Պրիամի վերայ. անհասարկ զոյգ. 491
Կատաղութիւնից հեռու է զարկում.

Բայց իր գոռ սըրի հողմից ու սոյլից
Անջիղ նահապետն ընկնում է գետին:
Անզգայ Իլիոնն զգում է կարծես անզուրկ հարածը, 495
Եւ իր բոցավառ գլուխը թերեւով մինչեւ հիմունքը՝
Անուելի մայթով Պիւռնոսի ականջը սոսկացնում է.
Եւ ինչ, իր սուրը որ ցած էր իջնում

Այն պատկանելի ծերուկ Պրիամի կաթնաթոյր զլխին,
Կարծես մընում է օդի մէջ գամւած. 500

Ահա, նկարւած քոնակալի պէս՝ Պիւռնոս կանգնած է,
Եւ որպէս շէզոր սեփական կամօքի եւ գործի միջեւ՝
Անգործ կեցած է:

Բայց ինչպէս յաճախ տեսնում ենք որ մեծ փոթորկից առաջ
Լուռ է երկինքը, ամպերը՝ հանդարտ, հողմերը՝ անձայն,
Եւ երկրագունտը այնպէս անշշուկ ինչպէս Մահն ինքը, 506
Եւ մէկ էլ յանկարծ ծայթուն որոտը պատռում է օդը,
Նոյնպէս Պիւռնոսի դադարից յետոյ՝

Զարթնած վրէժժը դրդում է նըրան կրկին դէպի գործ:
Երբէք Կիկլոպներն իրենց մուրճերով չը կռանցին 510
Մարսի զըրահը, որ դարբընւած է անմաշ յաւիտեան,
Այնպէս անխընայ, ինչպէս Պիւռնոսի արիւնոտ սուրը
Այժմ՝ զարկում է Պրիամի զլխին:

Թո՛ւհ, Թո՛ւհ, պոռնիկ քախտ: Ո՛վ դուք աստածներ,
Առէք նըրանից համախմբօրէն իր գօրութիւնը, 515
Զարդուփշուր արէք իր անւի օղերն ու շառաւիղներն,
Եւ զլտորեցէք կըլոր առանցքը երկների լեռնից
Մինչեւ դեւերի քընակարանը:

Պոլ. Ե՛տա երկար է: 519

Համ. Կ'ուղարկենք սափրիչի մօտ մօրուքիդ հետ միասին: — Եարու-
նակիր, խնդրեմ. սրան մի զաւեշտ է պէտք, կամ մի լիտի
պատմութիւն, թէ ոչ քունը կը գայ. շարունակիր. հասիր
Հէկուրին:

Ա. Դեր. «Բայց անաղ, ով որ տեսնէր Թագունուն զլուխը փաթաթած:»

Համ. «Դուխը փաթաթած:» 525

Պոլ. Ի՛նչ լաւ է ասել, «զլուխը փաթաթած:»

Ա. Դեր. Որ ոտնաքորիկ վեր ու վար վազում, եւ սպառնում էր
Իր կուրացընող արտասուքներով մարել բոցերը,
Մի լաթի կտոր այն զլխի վըրայ, 529

Ուր մի քիչ առաջ իր թագն էր շողում. պատմութեանի տեղ
Երկունքից մաշւած զիստերի վըրայ մի վերմակ օղգած,

Որ խումապի մէջ հազիւ էր գտնու. ով որ տեսնէր այս, թունալից լեզուով անիրաւ րախտի իշխանութեան դէմ Դաւաճանութեան վճիռ կ'արձակէր. 534

Եւ, անշուշտ, եթէ աստուածներն իրենք ներկայ լինէին — Միայն թէ նրբանք անզգայ շինեն մարդկային ցաւին — Երբ Հէկուր տեսաւ թէ ինչպէս Պիւռնոս, ժամնո զարմութեամբ, Յօշում էր սրբով նրբա ամուսնի ամեն անդամը՝ Այն յանկարծակի պոռթկացող ծիշը, որ նա արձակեց նոյնիսկ երկնքի հրաւառ աշքերից ցող կը թորեցնէր, 540 Եւ աստուածներին կիրք կը ներշնչէր:

Պոլ. Մէկ տեսէք ինչպէս գոյնը թռել է, աչքերը լցել են, — Բաւական է, խնդրեմ:

Համ. Լաւ է. Թնացորդը մի ուրիշ անգամ արտասանել կը տամ: (Գլխիկ) Միտքի տէր իմ, խնդրեմ հոգ տանէք որ այս դերասաններին լաւ բնակարան տրուի. Հասկանո՞ւմ էք, պէտք է սրանց հետ լաւ վարուիլ, որովհետեւ սրանք ժամանակի խտացումը եւ համառօտ տարեգրութիւնն են. աւելի լաւ է մահից յետոյ վատ տապանազիր ունենաք, քան թէ կենդանութեան ժամանակ սրանց կողմից վատ յիշատակում: 551

Պոլ. Տէր իմ, ես նրանց կը հիւրասիրեմ իրենց արժանիքի համեմատ:

Համ. Մեծ բան կ'անես. մնորդ Աստուծոյ, շատ աւելի լաւ. եթէ ամեն մարդու հետ իր արժանիքի համեմատ վարուիք՝ ով զերծ կը մնայ մարախելուց. վարուիք նրանց հետ քո պատւի եւ քո մեծութեան համեմատ. որքան նրանք աւելի անարժան լինեն, այնքան քո բարութիւնը աւելի գովելի կը դառնայ: Ներս տար նրանց:

Պոլ. Եկէք, պարոններ: 559

Համ. Գնացէք նրա հետ, բարեկամներ. վաղը կը տեսնենք ձեր ներկայացումը:

Գլխիկ — Եւ Բարեկամները Գլխիկն են Գլխիկ, Գլխիկ Ա. Գլխիկները:

Լսիր, իմ հին բարեկամ. կարո՞ղ էք «Գանդաղցի Սպանու-
թիւնը», խաղալ:

Ա.Դեր. Այո, տէր իմ: 564

Համ. Լաւ, վաղը գիշեր ներկայացրէք. կարո՞ղ ես, եթէ պէտք լինի,
տասներկու կամ տասներկեց տողից բաղկացած մի հատուած,
որ ես կը գրեմ, անգիր անել եւ մէջը զետեղել. կարո՞ղ ես, չէ:

Ա.Դեր. Այո, տէր իմ: 568

Համ. Լաւ, առ այժմ զնա այդ պարոնի հետ. նայիր, չը լինի թէ
դրան ծաղրէք: (Ե. Դէշտանը Գէշտէնէն Գէշտէնէն): Սիրե՞լի բարե-
կամներ, ցըտեսութիւն մինչեւ այս գիշեր. բարով էք եկել
Էլաֆնոր:

Ռոզ. Ազնիւ տէր:

Համ. Դէհ, զնաք բարով: (Ռ. Ե. Դէշտէն. Գէշտէնէն Գէշտէնէն):

Այժմ մենակ եմ.

Մհ, ի՞նչ սինքթոր եւ ի՞նչ գիւղացի մի ստուկ եմ ես: 575

Անընճական չէ, որ այս դերասանը,

Միայն մի վէպով, մի բուռն կրքի սոսկ երազումով

Կարենայ հոգին այնպէս ենթարկել իր յղացումին,

Որ լոկ իր մտքի գործելու շնորհիւ գէմքը գունատի,

Արցունք զայ աչքին, երեսն այլալի, ձայնը կերկերի, 580

Որ ամբողջ կազմը համապատասխան իր յղացումին.

Սւ այս բոլորը ոչնչի համար, Հէկուրի համար.

Հէկուր նրա ի՞նչն է, կամ նա Հէկուրի,

Որ նըրա համար արտասուք թափէ: Ապա ի՞նչ կ'անէր,

Եթէ նա կրքի այնպիսի պատճառ, զրդիւ ունենար, 585

Ոնպէս ես ունիմ. բեմը կ'ողողէր իր արտասուքով,

Հասարակութեան ունիլը կը պատուէր սոսկալից խաբով,

Յանցաւորներին կը խենթացընէր,

Սւ անմեղներին կը զարհուրեցնէր,

Անտեղեակներին կը շշմեցընէր, այո, եւ նոյնիսկ 590

Աչք ու ափանջի ունակութիւնը կը խառնաշփոթէր:

Ոսկ ես, թանձրամիտ եւ ցեխահոգի թշուառականը,

Հաւուս, մաշուս եմ, եւ մտամուրթ խեղճ Զոնի նըման՝

Անփոյթ իմ դատիս՝ ոչ մի բան ասել չեմ կարողանում.
 Օ՛հ, ոչ իսկ ի սէր մի թագաւորի, որի գոյքի դէմ, 595
 Որի կեանքի դէմ այնպէս զիւային ոճիր է գործւել,
 Վախկոտ եմ, ինչ է. ո՞վ է ուզում ինձ սրբիկայ կանչել,
 Գանգրա ջախջախել, մօրուքրս փետտել զարկել երեսիս,
 Զիւթըս տրորել, սուտըս յետ կոխել կոկորդիս մէջը,
 Մինչեւ թոքերրս. ո՞վ է անում այդ. 600
 Հա՛, այդ բոլորին կը հանդուրժէի.
 Զանգի անպաւնառ ես աղանու լեարդ պէտք է ունենամ.
 Պէտք է որ լեզի չը լինի իմ մէջ,
 Զանի որ այսբան անիրաւումը չէ դառնացնում.
 Այլապէս, վաղուց այդ սրբիկայի փորտփքներով 605
 Օգի ցիներին կը գիրցընէի:
 Այ դու արիւնճուշտ, պաղշտ սրբիկայ,
 Անխիղճ, անօրէն, անանուն սրիկայ,
 Օ՛հ, վըրէժ...
 Ի՛նչ աւանակն եմ. ի՛նչ քաջութիւն է, 610
 Որ ես զաւակըս մի սպանւած հօր,
 Որին անդադար երկինք ու երկիր ի վրէժ են կանչում,
 Մի բողի նըման իմ սրտի մաղձը բառերով թափեմ,
 Հայհոյանք անեմ մի պռունկի պէս, մի աղախնի պէս:
 Թա՛հ, թա՛հ. ամօթ ինձ: Դէ՛հ, գործիր, ուղե՛ղ: 615
 Հը՛մ. ես լսել եմ որ յանցագործներ, թատրոնում նստած,
 Լաւ ներկայացւած մի տեսարանից այնպէս ցնցւել են,
 Որ իրենց ոճիրն իրենք յայտնել են:
 Սպանութիւնը, թէեւ անլեզու,
 Հրաշափօս լեզուով արտայայտւում է: 620
 Պէտք է այս նորեկ զերասաններին հօրեղորս առաջ
 Մի բան խաղալ տամ, որ նըման լինի իմ հօրըս մահւան.
 Իսկ ես կը նայեմ նըրա աչքերին, վերքը կը խառնեմ,
 Եւ ցնցւի թէ չէ՝ զիտեմ ինչ կ'անեմ:
 Իմ տեսած ոգին գուցէ դեւն ինքն է. 625
 Եւ յաճախ դեւը զրբաւիչ մի ձեւ կարող է առնել.

Այո, եւ զուցէ օգուտ քաղեալ իմ թուութիւնից
 Նւ մեղամաղձիկ բնաւորութիւնից,
 — Նա այսպիսի ոգիներէ վրայ շատ զօրաւոր է —
 Մոլորցնում է ինձ, որ զըմբօնային մեղքի մէջ ձգէ: 630
 Աւելի հաստատ հիմքեր պէտք են ինձ.
 Ներկայացուին է այն որոգայթը,
 Որով կը բռնեմ արքայի խիզճը:

Դ--- է Զ---:

□ □ □

ԱՐԱՐԻԱԾ ԵՐՐՈՐԴ

ՏԵՍԵՐԸՆ ԸԹԸԶԻՆ

Մի սնննակ դղմակում.

Գալիս նն թագառորը, թագռռնին, Պոլոնիոսս, Օֆելիա,
Սրողննկրանց նն Գիլգննչտնրն:

Թագ. Ձէք կարող արդեօք ոչ մի դարձածքով մի կերպ հասկանալ,
Թէ ինչու է նա սարքել այս բոլոր իրարանցումը,
Իր հանգիստ կեանքը այսպէս բրտորէն խռովեցնելով
Այս աղմկայոյզ եւ վտանգալից խելագարութեամբ:

Ռոզ. Խոստովանում է թէ նա իր միտքը ցրած է զգում, 5
Բայց ինչ պատճառից, ոչ մի պայմանով չէ ուղում յայտնել:

Գիլգ. Եւ թող չէ տալիս որ հարցաբըննենք.
Այլ, հնարագէտ խելագարութեամբ, միշտ խոյս է տալիս,
Երբ փորձ ենք անում որ իր խկական վիճակի մասին
Մի բան յայտնէ մեզ:

Թագհ. Ձեզ լաւ ընդունեց: 10

Ռոզ. Այո, կատարեալ ճշնամբնի պէս:

Գիլգ. Բայց ինքն իր վերայ ձիգ գործ զընելով:

Ռոզ. Խօսքի մէջ ժըլատ՝ բայց մեր հարցերին շատ ազատօրէն
Պատասխանում էր:

Թագհ. Փորձեցիք նրան զարձացընել:

Ռոզ. Դէպքն այնպէս բերեց որ ծանապարհին 15
Մենք հանդիպեցանք դերասաններին,
Եւ երբ այս մասին նրան յայտնեցինք՝

Կարծես այս լուրը նրան մի տեսակ հրմանք պատճառեց.

Դերասանները արդէն այստեղ են, եւ, որքան զիտեմ,

Հրաման է տրւել, որ հէնց այս զինքն իր առաջ խաղան: 20

ՊՈԼ. Այո, շատ ճիշդ է, եւ ինչ պատկերեց

Որ խնդրեմ Ձերդ Վեհափառութեանց,

Տեսնել եւ լսել ներկայացումը:

Թագ.

Ամենայն սիրով.

Դոհ եմ լսելով, որ նա այժմ այդպէս տրամադրւած է:

Ազնիւ պարոններ, դուք էլ աւելի մղեցէք նրան, 25

Բաջալերեցէք զէպի այդպիսի զարմութիւններ:

ՌՈՂ. Այո, տէր արքայ:

ՌԱԶՄԱՆՆԵՐ Է՝ ԳԵԼՈՒՆԱԾԵՐԷՆ ԴՆՆՈՒՄ Է՝ ԳԵԼՈՒՄ:

Թագ. Սիրելի Դերասան, դու էլ հեռացիր.

Բանդի զաղտնապէս մարդ ենք ուղարկել Համլէտին բերէ,

Որ Օֆելիային որպէս զխուածով հանդիպի այստեղ. 30

Իր հայրը եւ ես իբր իրաւացի հետազօտիչներ,

Այնպիսի մի տեղ ուզում ենք թաղել, որ անտես՝ տեսնենք,

Եւ դատենք նրանց տեսակցութիւնից եւ նրա ձեւից

Թէ սիրուց է նա այդպէս տառապում, թէ ուրիշ բան կայ,

Թագ. Շատ լաւ, հնազանդ եմ. իսկ դու, Օֆելիա, 35

Մտադրեմ եմ արտանց որ շքեղ հալի գեղեցկութիւնը

Լինի Համլէտի մտացնորութեան բարի պատճառը,

Եւ մեծ յոյս ունիմ որ առաքինի յատկութիւններդ

Յետ բերեն նրան իր սովորական ծանաղարհի վրայ,

Նրկախ ի պատիւ:

Օֆ. Տայ Աստուած, տիկին: 40

ԹԱԶՄԱՆՆԵՐ ԳԵԼՈՒՄ Է

ՊՈԼ. Նի, Օֆելիա, եւ շրջիր այստեղ:

Ողորմած տէր իմ, եթէ կը հաճէք, եկէք թագնւորներ:

(Օֆելիային) Կարդա այս գրքից. թող զբաղմունքի այդ ձեւացումը

Բընական զոյն տայ մենակութեանը: 44

Եւ ծախս այս բանում պարտաւելի ենք, — եւ շատ փորձած է —

Որ սուրբ երեսով եւ բարեպաշտիկ շարժուաներով
Սասանային իսկ շարարածում ենք:

Թագ. (Ե--նին)

Օհ, Ճամարիտ է.

Խնայէս այդ խօսքը խարազանում է իմ խղճմտանքը.

Պառնիկի այտը՝ շարի շնորհիւ գեղեցկացրած՝

Այնքան ազեղ չէ իր սեղալի մօտ,

50

Որքան իմ գործը՝ սաստիկ ներկուած իմ խօսքերի մօտ:

Օհ, ինչ ծանրոր բեռ:

Պոլ.

Ահա գալիս է. թաղնիկնք, տէր իմ:

Թ--նին է-- Պոլնին է-- Թ--նին է-- Թ--նին է-- Թ--նին է--

Համ. Լինել թէ չլինել, այս է խնդիրը.

Որն է հոգեպէս աւելի ազնիւ,

55

Տանել զոռ բախտի պարսաքարերը եւ սրաքները,

Թէ զէնք վերջընել ցաւ ու վիշտերի մի ծովի ընդդէմ,

Եւ, զիմագրելով՝ վերջ տալ բոլորին:

Մեռնել, քրնանալ, ոչինչ աւելի.

59

Եւ մտածել, թէ մի պարզ քրնով մենք վերջ ենք տալիս

Այն սրտացաւին եւ բիր բընական անձկութիւններին,

Որոնց ժառանգն է մեր հէգ մարմինը,

Մի վախճան է դա՝ հոգով բաղձալի:

Մեռնել, ննջել. ննջել... զուցէ երազել.

64

Այ, ցաւն այդտեղ է. քանզի այդ մահւան քրնի ժամանակ
Ի՞նչ կերպ երազներ պիտի զան գուցէ՝

Նոր այս մահացու կապանքը մեզից թօթափած լինենք.

Ահա ինչ որ մեզ խորհել պէտք է տայ. այս նկատումն է,

Որ այսպիսի երկար տեւել է տալիս թշառութիւնը:

Թէ ոչ, թիւ արդեօք կ'ուզէր հանդուրժել

70

Այնպիսի այնքան նախատիքներին եւ մտաւններին,

Հարտահալի անիրաւութեան,

Մեծամիտ մարդու արհամարհանքին,

Բամահրած սիրոյ տըւայտանքներին,

Օրէնքի բոլոր ձգձգումներին,

75

Պաշտօնեաների աներեսութեան,

Այն հարւածներին, որ համբերատար արժանաւորը

Ստանում է միշտ անարժաններէց,

Այն ինչ կարող էր մարդ իր հաշիւը իր ձեռքով փակել

Մի մերկ դաշոյնով: Ո՛վ կը յօժարէր այսքան բեռ կրել,

Հեծծել ու քրտնել տաղտուկ կեանքի տակ, 81

Նիւէ երկիւղը մի ինչ որ բանի մահւանից յետոյ,

Այն անյայտ երկրի, որի սահմանից

Ոչ մի ուղեւոր չէ վերադառնում,

Ձը ձգէր կամքը երկրայութեան մէջ, եւ մեղ չը ստիպէր 85

Տանել աւելի այն չարիքները որ այստեղ ունինք,

Բան թէ սաւառնել զէպիւնոր ցաւեր, որոնց անգէտ ենք:

Խահամտութիւնն, այսպէս, ամենքիս վախկոտ է դարձնում.

Եւ հէնց այս կերպով վնասկանութեան բռնածին գոյնը

Ախտաժէտում է խորհրդածութեան գունաթափ ցոլքից,

Եւ շատ ձեռնարկներ, մեծ ու կարեւոր, 91

Շեղւում են այսպէս իրենց հոսանքից,

Եւ գործ կուէլու անարժան դառնում:

Բայց կ'այց, ո՞վ է այս: Սիրուն Օֆելիան: — Ո՛վ յաւերժահարս,

Արօթքներից մէջ թող յիշին նաեւ բոլոր մեղքերըս: 95

Օֆ. Ի՛նչպէս է արդեօք Ձեր Բարձրութիւնը այսքան շատ օրեր:

Համ. Շատ խոնարհաբար շնորհակալ եմ. լաւ եմ, լաւ եմ, լաւ:

Օֆ. Տէր իմ, ձեզանից ես յիշատակներ ունիմ ստացած,

Որ վաղուց ի վեր ուղւում եմ յետ տալ. ստացէք խնդրեմ:

Համ. Երբէք. ես ոչինչ չեմ ընծայել քեզ: 100

Օֆ. Յարգելի տէրքս, դուք շատ լաւ գիտէք որ ընծայել էք,

Եւ հետն էլ բառեր, այնպէս քաղցրաբոյր,

Որ այդ իրերը էլ աւելի թանկ դարձնում էին.

Հիմա որ նըրանց բոյրը թըռել է, յետ առէք կրկին.

Մի աղբիւ հոգու Ծօխ ընծաները գնում են թըլւում, 105

Երբ պարգեւողը անտէր է դառնում: Ստացէք, տէր իմ:

Համ. Հա՛, հա՛, առաքինի ես դու:

Օֆ. Տէր իմ...

Համ. Գեղեցիկ էս:

Օֆ. Ի՞նչ է ուզում առել Ձեր Բարձրութիւնը:

110

Համ. Եթէ առաքինի եւ գեղեցիկ ես, առաքինութիւնդ ոչ մի յարաբերութիւն չը պիտի լինի տայ գեղեցկութեանդ հետ:

Օֆ. Բայց, տէր իմ, ո՞ւմ հետ է կարող գեղեցկութիւնը առել լաւ յարաբերութիւն ունենալ քան թէ առաքինութեան հետ:

Համ. Այո, ճիշդ ես ասում, որովհետեւ գեղեցկութեան կարողութիւնը առելի շուտ ընդունակ է առաքինութիւնը լրութեան փոխելու, քան թէ առաքինութեան ոյժը կարող է գեղեցկութիւնը իր պատկերին նմանցնել. այս բանը երբեմն պարագորս էր լուում, բայց հիմա ժամանակը հաստատեց որ ճշմարիտ է: Կար մի ժամանակ որ ես քեզ սիրում էի:

120

Օֆ. Այո, տէր իմ, ինչ այդպէս էիք հաւատացնում:

Համ. Իսկ դու չը պիտի հաւատայիր. որովհետեւ առաքինութիւնը չէ կարող այնպէս պատւաստել մեր հին ծառարունի վրայ, որ ոչինչ չը մնայ այդ ծառարունից. ես քեզ չէի սիրում:

Օֆ. Ուրեմն էլ առելի խաբած եմ եղել:

125

Համ. Մտիր կուսանոց. ինչո՞ւ ես ուզում մեղաւորներ աշխարհ բերել: Ես ինքս քիչ թէ շատ պարկեշտ մարդ եմ, բայց դարձեալ ինքս իմ մէջ այնպիսի բաներ եմ տեսնում, որ առելի լաւ էր մայրս ինձ ծնած չը լինէր: Ես շատ հպարտ եմ, քինախնդիր, փառամոլ. առելի շատ շարութիւններ ունիմ ձեռքիս տակ, քան միտք՝ նրանց տեղ տալու, քան երեւակայութիւն՝ նրանց ձեւ տալու, քան ժամանակ՝ իրադործելու: Ինչո՞ւ ուրեմն ինձ նման էակներ քարշ դան երկրի եւ երկնքի միջեւ: Մենք բոլորս էլ առաջնակարգ սրիկաներ ենք. մեզնից ոչ մէկին չը հաւատաս: Գնա, մտիր կուսանոց: Հայրդ ուր է:

Օֆ. Տանն է, տէր իմ:

Համ. Դռները պիտի փակիր վրան, որ յիմարի դերը միայն իր տան մէջ խաղայ: Մնաս բարով:

Օֆ. (Առնելով Օհ, փրկիր սրան, բարեբա՛ր Աստուած:

139

Համ. Եթէ երբէք ամուսնանաս՝ քեզ այս անէծքը օժիտ կը տամ. եղիր զգաստ ինչպէս սառուց, մաքուր, ինչպէս ձիւն, դարձեալ

դերձ չես ֆայ զրպարութիւնից: Մտիր կուսանոց, դնա.
ֆնաս բարով: Եւ կամ, եթէ անպատճառ պէտք է ամուսնա-
նաս, ամուսնացիր մի յիմարի հետ, որովհետեւ խեղացիները
բաւ զիտեն թէ դուք նրանց ինչ հրէշներ էք զարմեում:
Հայդէ, կուսանոց. եւ շուտ. ֆնաս բարով: 146

Օֆ. (Առնչելով) Երկնային զօրութիւններ, բուժեցէք սրան:
Համ. Ձեր ներկարարութեան մասին էլ շատ եմ լսել, այդ, շատ:
Ատուած ձեզ այլ երես է տւել, իսկ դուք ձեզ համար մի
այլ երես էք շինում. օրօրում էք, շրթրում էք, լեզուներդ
էք ծռում, Ատուածդ արարածներին մահանուններ էք կացնում,
եւ ձեր լիտութեանը անգիտութեան երեւոյթ էք տալիս:
Գնա, էլ չեմ ուզում այդքաները տեսնել. զրանք ինչ խեն-
թացրել են: Երանք որ արդէն ամուսնացած են, բացի մէկից,
թող ապրեն. միւսները թող ֆնան ինչպէս կան: Մտիր կու-
սանոց:

ԴԱՆԵՄԱՐՔԱՅԻ:

Օֆ. Ի՛նչ ազնիւ հոգի փլացաւ այսպէս.
Դրանիկի աչքը, զիտունի լեզուն, զինուորի սուրը,
Այս պերճ պետութեան յոյսը եւ վարդը,
Ցարազն հայերին, ձեւի կաղապարը, 160
Բոլոր զիտողների զիտման առարկան, այսպէս փլանայ:
Եւ ես, կանանց մէջ ամենէն լքած եւ տարարախտը,
Որ ծրծում էի նորա գեղգեղուն ուխտերի մեղքը,
Այժմ տեսնում եմ այն ազնիւ եւ վեհ դատողութիւնը
Կոտրած զանգի պէս խժալուր զարնած եւ աննրդաշնակ.
Ժողկած հասակի այն անզուգական զէմքն ու տիպարը 166
Խենթութեամբ խամրած: Օ՛հ, վայ թշուառիս,
Որ այն էլ տեսայ, այս էլ տեսնում եմ:

ԹԱՔԱՐԱՐՔԱՅԻ Է՝ ՊԵՆՆԵՆՆ ԳԱՆԵՆ:

Թաղ. Սէ՛ր. նրա մտքերն այդ կողմ չեն հակւած, 169
Եւ ասածները, թէ եւ քիչ անկապ, խենթի խօսքեր չեն:
Նրա հոգու մէջ մի որոշ բան կայ,

- Որի վրայ վիշտը թուխտի է նստել,
 Եւ վախճումս՝ եմ թուխտից երածը մի վտանդ լինի,
 Որի առաջը առնելու համար՝ շուտափոյթ վճռով
 Այս որոշեցի. պէտք է անյայտազ Լնդլիա գընայ 175
 Լնդլիա տուրքը գանձելու համար: Գուցէ ծովերը,
 Ցարեր երկիրներն, իրենց այլազան առարկաներով,
 Վաճել կարենան ներս սրտի մէջ բոյն զըրած նիւթը,
 Որի վրայ ուղեղն անվերջ բաղնակով՝
 Ծրարան այս անգով փոխակերպել է: Չեր կարծիքն ինչ է,
 Չաւ է, բայց դարձեալ համոզւած եմ ես 181
 Որ ներս ցաւի ծագումն ու սկիզբը
 Մերժւած սէրն է: — Եկ այստեղ, Օֆելիա.
 Պէտք չունիս կրկնել իշխան Համլէտի քեզ առածները.
 Արդէն լսեցինք: Տէր սրբայ, արեք ինչպէս կամենաք, 185
 Եւ սակայն, տէր իմ, թէ յարմար դատէք, թող խաղից յետոյ
 Թագուհի մայրը նորան առանձին թախանձանք անէ
 Որ իր ցաւն ասէ. թող շիտակ խօսէ իր զաւակի հետ.
 Եւ, եթէ թոյլ տաք, ես կը թագնուիմ այնպիսի մի տեղ
 Որ լսեմ բոլոր խօսակցութիւնը: 190
 Եթէ իր մայրն էլ անյաջող դուրս գայ,
 Ապա Լնդլիա զոյնցէք նորան,
 Կամ թէ փակեցէք ուր յարմար դատէ ձեր իմաստութիւնը,
 Թող այդպէս լինի. մեծաւորների խելառութիւնը
 Չը պէտք է մընայ առանց հսկողի: 195

ԴԱՄԼԷՏ ԷՆ ՀԱՄԼԷՏ:

ու տիպը: Այդ, եթէ դա շատ խիստ դուրս բերւի, կամ շատ թոյլ, դուցէ անգէտներին ծիծաղեցնէ, բայց բանիմացներին միայն անախորժ կարող է լինել. իսկ մէկ բանիմաց մարդու կարծիքը ձեր աչքին աւելի մեծ կշիռ պէտք է ունենայ, քան թէ միւսների մի ամբողջ թատրոն: Ահ, դերասաններ եմ տեսել խաղալիս, եւ լսել, թէ մարդիկ նրանց յնպէս էին գովասանում, որոնք, մեղք չը լինի ասել, ոչ քրիստոնէի խօսւածքն ունէին, ոչ քրիստոնէի կեցւածքը, ոչ էլ հեթանոսի, ոչ նոյն իսկ աղամարդու, եւ այնպէս ուռում եւ պոռում էին, որ մտածում էի, թէ պէտք է բնութեան բանւորները նրանց ստեղծած լինեն, եւ այն էլ՝ ոչ շատ լաւ, այն աստիճան դարչնի նմանութիւններ էին դրանք մարդկային ցեղի:

41

Ա. Դեր. Այդ բոլորը մեզ մօտ քիչ թէ շատ բարեփոխել ենք, տէր իմ: Համ. Պէտք է հիմնովին փոխէք. թող ձեր միմեաի դեր կատարողները այն միայն ասեն, ինչ որ իրենց համար զուած է. դերասաններ կան որ մի քանի ապուշ հանդիսատեսների ծիծաղեցնելու համար իրենք են սկսում ծիծաղել, այն ինչ հէնց այդ ժամանակ խաղի մի կարեւոր կէտը ուշադրութիւն է պահանջում. դա շատ խայտառակ բան է, եւ ցոյց է տալիս այդ ձեւով վարող դերասանի ողորմելի անախառութիւնը: Գնացէք եւ պատրաստուեցէք:

50

ԴԵՐԱՍԱՆՆԵՐԸ ԴՈՒՐ ԷՆ ԳՆԱՄ:

ԳԱՆՔ ԷՆ ՊԱՆՆԻՆ՝, ՌԱԼԷՆԻՐԱՆՅ ԷՆ ԳԵԼԵՆԻՐԵՐԷ:

Ի՞նչ եղաւ, տէր իմ, թագաւորը դա՛րձ է արգեօք այս գլուխ-գործոցը տեսնելու:

ՊՈԼ. Այո, թագուհին էլ միասին. հէնց հիմա գալիս են:

ՀԱՄ. Ուրեմն դերասաններին ասացէք որ շտապեն:

ՊԱՆՆԻՆ՝ ԴՈՒՐ Է ԳՆԱՄ:

Դուք էլ օգնեցէք որ շտապեն:

55

ՌՈՂ. Եւ ԴԻՂ. Այո, տէր իմ:

ՌԱԼԷՆԻՐԱՆՅ ԷՆ ԳԵԼԵՆԻՐԵՐԷ ԴՈՒՐ ԷՆ ԳՆԱՄ:

Համ. ԷՏԿ, Հորացիո:

Գալս է Հարալին:

Հոր. Պատրաստ եմ, տէր իմ, մեր ծառայութեան:

Համ. Լօիր, Հորացիո. քեզնից աւելի ուղղամիտ մարդու
Դեռ չեմ հանդիպել ծանօթներին մէջ:

Հոր. Սիրելի տէր իմ,

Համ. Ձը կարծես թէ քեզ շողորորթում եմ. 61

Ի՛նչ շահ կարող եմ յուսալ քեզանից,

Որ բացի ուրախ բնասորութիւնից մի հասցիք չունիս
Ապրուստ ու հազուստ հոգալու համար:

Ինչո՞ւ փայփայել չքաւոր մարդուն. 65

Ոչ, շողորորթի մեղրածոր լեզուն

Անմիտ պերճութեան ոտքը թող լեզէ,

Ս. իր ծնկների ճկուն լիսեռներն այնտեղ կորացնէ,

Ուր որ քծնանքին վարձ է սպասում:

Լսե՛մ ես, Հորացիո. այն օրից ի վեր որ մատաղ հոգիս 70

Իր ընտրութեան մէջ ինքնիշխան դարձաւ,

Ս. հասաւ եղաւ մարդկանց իրարից զանազանելու,

Սա քեզ որոշեց, կնքեց իր համար.

Բանգի դու յաւէտ մի մարդ ես եղել,

Որ ամենայն ինչ կրքերով հանգերձ՝ ոչինչ չես կրրում, 75

Ս. բախտի ամեն վարձն ու հարւածը

Ընդունել ես միշտ միահաւասար շորհափայտութեամբ:

Օրհնեալ են նրբանք, որոնց մէջ արիւնն ու զատողութիւնն

Այնպէս համալսի գուգախառնւած են,

Որ լոկ չաւի չեն բախտի մատերին, 80

Որ ինչպէս ուզէ վճրան նւագէ:

Տուր ինձ այն մարդը, որ իր կիրքերի գերին չք լինի,

Ս. ես սրտիս մէջ տեղ կը տամ նրբան, սրտիս սրտի մէջ,

Ինչպէս այժմ քեզ: Բայց այս շատ եղաւ:

Լօիր. այս գիշեր արքայի առաջ ներկայացում կայ. 85

Ս. մի տեսարան մօտ է իմ հօրըս մեռնելու կերպին,

Որ պատմել եմ քեզ: Խնդրում եմ, երբ դայ այդ տեսարանը

- Դու հոգուդ բոլոր խորատեսութեամբ զիտիր հօրեղորօս.
 Եթէ մի որոշ ճառի ժամանակ
 Թաքուն ուժիրը յանկարծ իր որջից դուրս չը յարձակի՝
 Ապա այն ոգին, որ մենք տեսել ենք մի շար ոգի է, 91
 Եւ խորհածները՝ Առիւթանի սալից աւելի մըրոտ:
 Լաւ զիտիր նըրան. ես էլ աչքերդ գէմքին կը յառեմ,
 Ետայ երկուքս մեր կարծիքները կը միացնենք
 Սրբա երեսի արտայայտածը դատելու համար: 95
- Հոր. Լաւ, տէր իմ. եթէ խաղի ժամանակ
 Փորձէ իմ աչքից մի բան գողանալ եւ չը բռնի՝
 Ողբը կը տուժեմ գողօնի զինը:
- Համ. Ահա զայիս են ներկայացումին. 99
 Ես պէտք է այստեղ անփոյթ երեւամ. մի տեղ գտիր քեզ:
 Դանձաւան Կայսրի. Գլուխ էն Բազմաբն, Բազմաբն, Պա-
 ճաւան, Օճիւն. Ռազմաբն, Գլուխ էն Բազմաբն, Բազմաբն,
 Դանձաւան, Եւ Պազմաբն, Գլուխ էն:
- Թագ. Ո՞րպէս է մեր եղբորորդի Համլէտը:
 Համ. Շատ լաւ, խնայական. քամիլէօնի պէս եմ կերակրուում, օգ-
 եմ ուտում, խոստումներով եմ խնայում. արդրներին չէք
 կարող այս կերպով զիրցնել:
- Թագ. Այդ պատասխանը ինձ համար չէ, Համլէտ. այդ խօսքերը ինձ
 չեն պատկանում: 106
- Համ. Ոչ էլ ինձ արգէն: — (Պաշտօնաւոր) Տէր իմ, ասացիք թէ
 համալրանում մի անգամ մի բան էք խաղացել, այնպէս չէ:
- Պոլ. Այո, տէր իմ, եւ լաւ դերասան էի համարում:
- Համ. Ո՞ր էք խաղացել: 110
- Պոլ. Ետայ Կեսարի դերը, եւ սպանեցայ Կապիտոլում. Բրու-
 տոս ինձ սպանեց:
- Համ. Շատ բրտութիւն էր նրա կողմից այդպէս երեւելի կողմն
 Կապիտոլում սպանել: — Դերասանները պատրաստ են:
- Ռոզ. Այո, տէր իմ. ձեր հրամանին են սպասում: 115
- Թագ. Սկ այստեղ, սիրելի Համլէտ, եկ նստիր կողքիս:

Համ. Ոչ, սիրելի մայրս, այստեղ աւելի քարշող մետաղ կայ,
Պոլ. (Թագաւորն) Օ՛հ, հօ՛, լսեցիք ինչ ասաց:

Համ. Օրիորդ, թող կը տաք որ ձեր զոգի մէջ ձգւիմ:

Թագաւորն է Բեթնէն ինչ, Օհնէն չէ որ ինչն աւել:

Օֆ. Ոչ, տէր իմ:

120

Համ. Ուզում եմ ասել զլուսա ձեր զոգը զրած:

Օֆ. Այո, տէր իմ:

Համ. Կարծում էք վատ մտքով ասացի:

Օֆ. Ոչինչ չեմ կարծում, տէր իմ:

Համ. Լաւ զազափար է՝ աղջիկների սրունքների մէջ ձգւիլ: 125

Օֆ. Ի՛նչ, տէր իմ:

Համ. Ոչինչ:

Օֆ. Շատ ուրախ էք, տէր իմ:

Համ. Ո՛վ, ես:

Օֆ. Այո, տէր իմ:

130

Համ. Ի՛նչ արած. ձեր զաւեշտարանն եմ ես: Մարդ ուրախ լինի,
Ի՛նչ անէ. մէկ այնտեղ նայիր, տես մայրս ինչպէս ուրախ է,
եւ երկու ժամ չը կայ որ հայրս մեռել է:

Օֆ. Ոչ, երկու անգամ երկու ամիս է, տէր իմ:

134

Համ. Այդքան երկար. ուրեմն, թող սատանան սեւ հագնի, ես մի
ձեռք սամոյր եմ հագնելու: Տէր Ասուած, մարդ երկու ամիս
առաջ մեռնի եւ դեռ չը մոռացւի: Ուրեմն կարելի է յուսալ,
որ մի մեծ մարդու յիշատակը դեռ վեց ամիս իր մահից յետոյ
կարող է տեսել. բայց, Սուրբ Կոյսը վկայ, պէտք է եկեղե-
ցիներ շինէ, թէ ոչ՝ կը մոռացւի ինչպէս այն փայտէ ձին,
որի տապանագիրն էր:

141

Ա՛յն ափսոս, ա՛յն ափսոս, փայտէ ձին մոռացեց:

Երբ չարսնէ. Զննարն է որ չարսնէ:

Գնւն էն ի Թագաւորն է ի Թագաւորն, չար սէրն. Զնն
Թագաւորն Կամարն է Թագաւորն, յիշոյ Զնն Զնն.
Թագաւորն Զնն է Կամարն Թագաւորն աւել է սէրն:

ցոյցեր է աւանդ: Թագաւորը նշան վեր է բարձրացնում, եւ էր
 փլուխը ինչ է հաւան նշան վեր: յետոյ Թագաւորը պահում
 է ծաղկներէ վայ: Թագաւորին տեսնելով որ նա փնջի հետեւ
 նա է: Մէ փնջ յետոյ ներք է փախն մի մարդ, վեր է աւան
 Թագաւորի մարդ, համբարում է: Մայն է ածում Թագաւորի
 միանգի միջ եւ դուրս է գնում: Թագաւորին վերադառնալով
 Թագաւորին փորնում է միւսած եւ ուրիշ ու փնջ է աւան:
 Թագաւորը իջնի փախն է երկու երեւ մանկերէ հետ, եւ այն
 ղէն է յետացնում, որդէն ինչ մանակցում է Թագաւորն վայրէ:
 Մերեւելն Կանան էն դուրս: Թագաւորը ալիսում է
 ընթանելով Թագաւորն փորը շահել: Թագաւորին փորում
 Կանան ինչ ցոյց հաւան, Բայց վերջն ընթանում է նշան փորը:
 Կուրս էն գնում:

Օֆ. Ի՛նչ միտք ունի այս, տէր իմ:

Համ. Miching mallecho, այսինքն չարագործութիւն:

Օֆ. Երեւի մեջկատակը խաղի նիւթն է ներկայացնում: 145
 Կաւն է Նախնիքի:

Համ. Հիմա սա մեզ կ'ատէ. դերասանները զաղտնիք պահող մարդիկ
 չեն. ամեն բան կը յայտնեն:

Օֆ. Կարծում էք թէ տեսարանի նշանակութիւնը կ'ատէ:

Համ. Այո, եւ ամեն տեսարանի, որ նրան ցոյց տաք. դուք մի
 ամաչէք ցոյց տալուց, նա էլ չի ամաչի նշանակութիւնն
 տեսլուց: 151

Օֆ. Շատ շարն էք, շատ շարք. լաւ է խաղին մտիկ տամ:

Նախերգակ. Թէ մեր ողբերգի եւ թէ մեզ համար
 Ներում ենք խնդրում շատ խոնարհաբար,
 եւ աղաչում ենք որ համընդունութեամբ 155
 Համէք պատուել մեզ ձեր ունկնդրութեամբ:

Համ. Նախերգանք է այս, թէ մատանու մակագիր:

Օֆ. Այո, շատ կարճ է, տէր իմ:

Համ. Կեռք սիրոյ պէս:

Կաւն էն երկու փորում, ինչն է Թագաւորն է Թագաւորին:

- Բեմի Թագ. Երեսուն անգամ Փէրոսի կառքը արել է շրջան 160
 Տէլլոսի շուրջը, եւ Պոսիդոնի աղի պետութեան,
 Երեսուն անգամ տասներկու լուսին պտոյտ են գործել,
 Տասներկու անգամ երեսուն զիշեր երկրի շուրջ դարձել,
 Այն օրից ինչ սէրն մեր սրտերն իրար զուգաւորած է,
 Եւ ինչ Հիմէնէն մեր ձեռքերն իրար միաւորած է: 165
- Բեմի Թագ. Եւտ ալդրան անգամ արել ու լուսին թողզան ու զընան,
 Եւ մեր սրտերը միշտ անկեղծ սիրով անքաժան մընան.
 Բայց վայ, վերջերս հիւանդ ես թըլում, եւ այնպէս տրտում,
 Սովորութեանդ այնպէս հակառակ, որ վախ ես ազդում.
 Բայց երկիւղներս ինչ էլ որ լինեն 170
 Թող նըրանք, տէր իմ, քեզ չը վրդովեն.
 Կանանց սրտի մէջ երկիւղն ու սէրը միշտ համաշափ են,
 Կամ նըրանք ընտա գոյութիւն չունին, եւ կամ անշափ են.
 Թէ ճըքան մեծ է իմ սրտի սէրը
 Քեզ ցոյց են տրել ձեզ տարիները. 175
 Եւ ինչ շափով որ շափում է սէրը,
 Չափում են նաեւ իմ երկիւղները.
 Ուր սէրը մեծ է, փոքրիկ կասկածը մեծ վախ է դառնում.
 Երբ մեծանում են փոքրիկ վախերը՝ սէրն է մեծանում: 179
- Բեմի Թագ. Աւաղ, սիրելիս, պէտք է քաժանիք, այն էլ քիչ օրից.
 Մարմնիս ոյժերը յոգնել են այլ եւս իրենց պարտքերից.
 Եւ ինձնից յետոյ սիրուն աշխարհում պէտք է դեռ ապրես,
 Յարգըւած, սիրւած, եւ զուցէ նոյնիսկ դու նորէն սիրես:
 Եւ նոր ամուսին... .
- Բեմի Թագ. Օհ, մի վերջացնի. Աստուած ոչ անէ, 185
 Որ սիրտըս այդպէս քեզ դաւանանէ.
 Եթէ ես երկրորդ ամուսին առնեմ՝
 Թող որ յաւիտեան անխժնալ լինեմ.
 Երկրորդ ամուսին չէ առել մի կին,
 Եթէ չէ դաւել առաջին կեանքին: 190
- Համ. (Ե--նյն) Օշինգր է, օշինգր:
- Բեմի Թագ. Երբ այրի կինը փնտռում է կրկին մի նոր կողակից,

Սիրուց չէ ըննաւ, այլ միայն շահի ստոր փափագից.
 Մեռած ամուսնուս ես երկրորդ անգամ ինքս եմ սպանում,
 Երբ իր անկողնում երկրորդ ամուսնուց համբոյր եմ առնում:
 Բեմի թագ. ես հաւատում եմ թէ այժմ անկեղծ եմ քո ասածները.
 Բայց հրքան յաճախ ինքներս ենք կոտորում մեր վնասները,
 Եւ որոշումը մեր յիշողութեան գերին է միայն,
 Ժնւելիս հուժկու, քայց տոկունութեամբ խիստ աղքատ է այն.
 Եւ հիմա որպէս մի տհաս պտուղ ծառին կսպած է, 200
 Բայց ցած է ընկնում առանց թափ տալու՝ երբ որ հասած է:
 Զարմանալի չէ, որ մոռանում ենք
 Մենք մեզ վճարել, ինչ որ մեզ պարտ ենք.
 Ինչ որ կրքի մէջ վճռում ենք գործել
 Երբ որ կիրքն անցաւ, անմիտ է դարձել. 205
 Թէ քուռն վիշտը, թէ քուռն խինդը քաւ է որ հանգչեն,
 Իրենց սեփական որոշումները իրենք կը ջնջեն.
 Ուր խնդութիւնը հրմում է սաստիկ, վիշտը կսկծում,
 Չնչին մի դէպքից հրմում է վիշտը, եւ խինդն է լացում.
 Յաւերժական չէ մեր այս աշխարհը, եւ շատ պարզ քան է,
 Որ մեր քախտի հետ եւ մարդկանց սէրը փոփոխական է.
 Եւ մինչեւ այսօր դեռ եւս անլոյծ է այս հարցը խրթին,
 Թէ քախտն է արդեօք սիրոյ առաջնորդ, թէ սէրը քախտին.
 Մեծ մարդն ընկնելիս՝ մտերիմները թողնում փախչում են.
 Փոքրը մեծնալիս՝ թշնամիները զալիս, փակչում են, 215
 Եւ մինչեւ հիմա քախտին հետեւող եղած է սէրը.
 Ով չէ կարօտեալ նրբան պակաս շեն քարեկամները.
 Եւ ով փորձում է կարօտութեան մէջ փութ քարեկամին՝
 Նա ինքն իր ճեղքով դարձնում է նրբան իր թունդ թշնամին.
 Բայց թող որ կարգով եզրակացնենք ինչ սկսել եմ. 220
 Մեր քախտն ու կամքը միշտ ընթանում են այնպէս
 հակընդդէմ,
 Որ տապալում են մեր խորհուրդները քախտի քերմունքից,
 Մերն է խորհուրդը, քայց նրբա ելքը անկախ մեր կամքից:
 Դու մըտածում ես, որ շես լինելու մի երկրորդի կին. 224

Մենոնում է միտքըդ, երբ որ մենոնում է քո տէրը նախկին:
Բնմի Թագհ. Թող որ երկիրը ինձ սընունդ չը տայ, եւ երկինքը լոյս,
Գիշեր ու ցերեկ հանգիստ ու հաճոյք չը տան խղճալուս,
Թող որ փոխարկին յոյս ու հաւատըս յուսահատութեան,
Ճգնաւորի սէս մատնըւած լինեմ քանդի տրտմութեան,
Եւ ուրախութեան դէմըը խամբեցնող ցաւերն անհամար 230
Խուժեն խմբովին, կործանեն ինչ որ թանկ է ինձ համար,
Ոչայս աշխարհում, ոչ հանդերձեալում ինձ դադար չը տան
Թէ այրի լինեմ եւ ցանկամ կրկին նոր ամուսնութեան:

Համբ. (ՕՁԷԿ-ԴՆ) ԹԷ Հիմա գրեմ էր երգու. Բերբ: 234

Բեմի թագ. Աննո Երզումաներ, այժմ, սիրելիս, թող ինձ մի բռնալ:

Ոգիս թմբույ՜մ է, թող քունը մի քիչ տադատուկրս խաթէ:

Բեմի Թագն. Զունը ուղեղիդ թող օրօր անէ.

Եւ ոչ մի փորձանք մեզ չը քաժանէ:

$$p = \frac{1}{2} = -\frac{1}{2} \quad \frac{1}{2} = -\frac{1}{2} \quad \frac{1}{2} = -\frac{1}{2}$$

Համբ. Մայր իմ, ի՞նչպէս ես գտնուեմ այս խաղը:

Թագն. Տիկինը շատ է երգում, կարծես:

Համբ. Օ՛ր, բայց խօսքը կը պահէ:

Թագ. Միւթին ծաւօթ եւ. վատ բան չը կայ մէջը:

ՀԱՄԻ՛. Ոչ, ոչ. կատակ են անում. կատակով թոյն. ոչ մի վատ բան չի կար:

Թագ. Թագի անունն ինչ է: 245

Համ. Միան թափարդ: Ոնչպէս. այլաբանօրէն: Այս խաղը մի մար-
դասպանութիւն է ներկայացնում, որ կատարուել է Վիէն-
նայում. Գոնզագօ է դուքսի անունը. կնոջ անունն էլ՝ Բա-
տիստա. Հիմա կը տեսնէք. սրիկայութեան մի գլուխ-գործոց է.
բայց մեզ ինչ փոյթ. զա չի կարող զիպելլ Զերզ Վեհա-
փառութեանը, ոչ էլ մեզ. մենք մաքուր խիղճ ունինք.
վերջոտ ձին թող խրայի, մեր մէջքը պինդ է:

$$q_m \frac{1}{2} = \frac{1}{2} \cdot q_m \frac{1}{2} = m^2, \quad 1 - q_m \frac{1}{2} = 1 - m^2 = q_m \frac{1}{2} = m^2.$$

Ահա մի մարդ, որի անունը Հուլիանոս է, թագաւորի
եղբորորդին է։

Օֆ. Դուք այնպէս լաւ էք մեկնարանում, ինչպէս խաղի նախերգակը:
Համ. Ես շատ լաւ կարող եմ քո եւ սիրականիդ մէջ մեկնարանի
դեր կատարել, միայն թէ խամաճիկների կոտորատները տեսնէի:

Օֆ. Շատ սուրն էք, տէր իմ, շատ սուրն էք:

Համ. Ես ինչ կը գոռայիր մինչեւ սայրս բխացնէիր:

Օֆ. Աւելի լաւ, եւ աւելի վատ:

260

Համ. Այդպէս էք սխալում ամուսին ընտրելիս — Դէ՛հ, սկիւր,
մարդասպան. զորոք տանէ քեզ, մարդ. բաց թող այդ ծա-
մածու թիւնները, եւ սկիւր: Ե՛կ. կռկռան ազդարար վրէժ է
սահանջում:

Լույ. Խորհուրդներ խաւար, եւ ձեռքեր ծարպիկ եւ թոյներ ազդու,
Ոչ մի արարած իբր ականատես, եւ ժամ ձեռնտու. 266
Դու դժխեմ խառնուրդ, կէս զիշերային խոտերից քամած,
Եւ Հէկատէի անէծքով նիւթած, երիցըս նեխած.

Բընական թովբըդ, մահառիթ ոյժըդ թող շուտ ներգործէ,
Արշաւէ իսկոյն առողջ կեանքի վրայ, աւերմունք գործէ:

Թոյնը Բաւար է Բնիկ Բնիկ Բնիկ:

Համ. Պարտէզի մէջ թունաւորում է մարդուն, թաղաւորութիւնը
ձեռք ձգելու համար. անունը Գոնգագո է. պատմաւորը իսկա-
պէս գոյութիւն ունի, եւ շատ ընտիր խաղերէն գրած. Հիմա
կը տեսնես թէ մարդասպանը ինչպէս է ձեռք բերում Գոն-
գագոյի կնոջ սիրտը:

275

Օֆ. Թաղաւորը վեր կացաւ:

Համ. Ի՛նչ է, սուտ հրդեհից վախեցաւ:

Թագ. Ի՛նչ պատահեց ձեզ, տէր իմ:

Պոլ. Դադարեցէք խաղը:

Թագ. Ծրագ, Ծրագ, Գնանք:

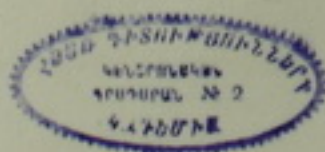
280

Պոլ. Ծրագ, Ծրագ, Ծրագ:

Եւ Բնիկ Բնիկ Բնիկ Բնիկ Բնիկ Բնիկ Բնիկ Բնիկ:

Համ. Խոցած եղնիկը թող ցաւից ողբայ
Առողջ եղջերուն ուրախ թռչկոտէ,

Մէկը թող քննի, միւսն արթուն մընայ,

Այս հին աշխարհի օրէնքը այդ է: 285

Եւ որա հետ մէկտեղ, պարոն, մի անտառ փետուր զլաւարկիս,
եւ երկու մեծ կարմիր վարդ կոշիկներիս, միմէ բաւական
չի լինի, որ ինձ մի տեղ տան զերասանների մի խումբի մէջ,
եթէ մի օր ամբողջ զոյքս մոխիր դառնայ:

Հոր. Դուցէ կէս բաժին կը տան ձեզ: 290

Համ. Ոչ, մի ամբողջ բաժին:

Գիտես, Դամոն, իմ սիրելի,

Այս զանն եղաւ աւերակ.

Դիտսի տեղ ո՞վ է նստել,

Մի իսկական... խնդկատակ: 295

Հոր. Աւելի լաւ էր իր յանգով վերջացնելք:

Համ. Միտելի Հորացիո, հազար ոսկի զբաւ կը դնեմ, որ ուրականի
ասածը ճշմարիտ էր: Նկատեցիք:

Հոր. Այո, տէր իմ:

Համ. Երբ թունաւորելու խօսքը եկաւ՝ տեսա՞ր: 300

Հոր. Շատ լաւ զիտեցի:

Համ. Ահ, հա՛, Եկէք մի բան նւագեցէք. եկէք, սրնգահարներ:

Եթէ այս արքան խաղը չը սիրեց,

Պատճառը այն է... որ չը հաւանեց:

Գ-Ա-Ի-Ն Բ-Ա-Ի-Ն Ի-Ն Գ-Ի-Ն Ե-Ն Ե-Ն:

Հայդէ, մի քիչ երաժշտութիւն: 305

Գիւղ. Ազնիւ տէր, թող տէր ձեզ երկու խօսք ասեմ:

Համ. Մի ամբողջ պատմութիւն, կարող ես, պարոն:

Գիւղ. Թագաւորը, տէր իմ. . .

Համ. Հը, ինչ կայ:

Գիւղ. Բաշւել է իր սենեակը եւ սաստիկ յուզած է: 310

Համ. Շատ խմելուց:

Գիւղ. Ոչ, տէր իմ, ըստմութիւնից:

Համ. Եթէ խեղացի մարդ լինէիք՝ բժշկին կը յայտնէիք, ոչ թէ ինձ.

- եթէ ես նրան լուծողական տամ՝ զուցէ այդ նրան էլ աւելի
կը մաղձառացնէ։ 315
- Գիւղ. Աջնիւ տէր, մի քիչ աւելի կարգ ու կանոն դրէք ձեր խօսքերի
մէջ, եւ այդպէս մի խրաչէք խօսքիս նիւթից։
- Համ. Ես հանգարտ եմ, պարոն. խօսիր։
- Գիւղ. Թագուհին, ձեր մայրը, սաստիկ վրդովւած՝ ինձ ուղարկել
է ձեզ մօտ։ 320
- Համ. Բարով ես եկել։
- Գիւղ. Ոչ, տէր իմ. այդ քաղաքավարութիւնն անտեղի է։ Եթէ
կը բարեհաճէք ինձ օրինաւոր պատասխան տալ՝ ձեր մօր
պատուէրը կը կատարեմ. թէ ոչ, ձեր ներողութիւնը եւ իմ
վերադարձը կը լինեն պաշտօնիս վերջաւորումը։ 325
- Համ. Պարոն, չեմ կարող։
- Գիւղ. Ի՞նչ չէք կարող։
- Համ. Օրինաւոր պատասխան տալ։ Խեղքս խանգարել է. բայց ինչ
պատասխան որ կարող եմ տալ, կը տամ քեզ, կամ աւելի
ձիշդ, մօրս. ուրեմն, կարճ, բանն ինչ է, ասում ես մայրս...
- Ռոզ. Ձեր մայրն ասում է թէ ձեր վարմունքը նրան շատ զար-
մացրեց եւ ապշեցրեց։
- Համ. Զարմանալ՝ որդի, որ կարողանում է իր մօրը այնպէս զար-
մացնել։ Բայց ասա տեսնեմ, այդ մայրական զարմացքը ուրիշ
պոչ էլ ունի թէ ոչ. այդ ասա։ 335
- Ռոզ. Ուզում է քննելուց առաջ խօսել ձեզ հետ իր առանձնա-
բանում։
- Համ. Կը հնազանդեմ, թէկուզ տասն անգամ էլ մայրս լինի։
Ուրիշ գործ էլ ունիս ինձ հետ։
- Ռոզ. Տէր իմ, մի ժամանակ դուք ինձ սիրում էիք։ 340
- Համ. Հիմա էլ սիրում եմ, երզում եմ այս գողերով եւ շոր-
թողներով։ (2հեռեւէն է ցոյց տալու)
- Ռոզ. Սիրելի իշխան, ինչ է ձեր այդ վրդովմունքի պատճառը.
ինքներդ ձեր ձեռքով փակում էք ձեր ազատութեան դուռը,
երբ ցաններդ թաղցնում էք ձեր բարեկամից։ 345
- Համ. Պարոն, յառաջագիմելու մարմաջն է ինձ տանջում։

Ողոյ. Ի՞նչպէս կարելի է, երբ թագաւորն ինքը ձեզ է նշանակել Դանեմարքայի գահաժառանգ:

Համ. Այո, պարոն, բայց «մինչեւ խոտը բուսնի»,... Առակը մի քիչ մըլտեմ է:

350

Գալիս էն Գէրմաններն է՝ Եւրոպէականներն:

Ա՛հ, երաժիշտները. աւելք ինչ այդ սրինգներից մէկը: (Գէրմաններն) Սի, քեզ մի բան ասեմ... Ի՞նչու ես այդպէս ետեւիցս ընկել, եւ չես թողնում որ շունը քաշեմ. կարծես որոշած ընկես ինչ թակարդի մէջ ձգել:

354

Գիլլ. Ահ, տէր իմ, եթէ անձնիրութիւնս շատ խիղախ է, պատճառն այն է, որ սէրս դէպի ձեզ քաղաքավարութեան ուշ չի դարձնում:

Համ. Լաւ չը հասկացայ. կա՞րող ես այս սրնգի վրայ մի բան նւագել:

Գիլլ. Ու, տէր իմ:

Համ. Դժնդրում եմ:

360

Գիլլ. Հաւատացէք, չեմ կարող:

Համ. Աղաչում եմ:

Գիլլ. Կեանքումս սրինգ ձեռք չեմ առել, տէր իմ:

Համ. Բայց դա նոյնպիսի դիւրին բան է, որչափ սուտ ասեմ. մատերդ դիր այս լեզւակների վրայ եւ շարժիր, բերնովդ էլ փչիր, եւ տես ի՞նչ հրաշալի երաժշտութիւն դուրս կը գայ. նայիր, ահա լեզւակները:

Գիլլ. Բայց չեմ կարող մատերս այնպէս շարժել, որ մի ներդաշնակ բան դուրս գայ. այդ ճարտարութիւնը չունիմ:

369

Համ. Դէ լաւ. հիմա տես թէ ի՞նչ անարժան արարած ես համարում դու ինչ. ուզում ես նւագել իմ վրայ. այնպէս ես ձեւացնում, որպէս թէ Ծանօթ ես իմ լեզւակների հետ. ուզում ես իմ գաղտնիքը սրտիցս դուրս քաշել. ուզում ես ձայնս փորձել՝ սկսած ամենացած նոտայից մինչեւ ձայնաշարին ամենարարձրը. միւս կողմից՝ շատ երաժշտութիւն եւ հրաշալի հնչիւն կայ այս փոքրիկ զործիքի մէջ, եւ դու չես կարողանում նւագել. մարդ Ատուծոյ, կարծում ես թէ ես մի սրնգի չափ էլ չը կամ. անւանիր ինչ, ինչ զործիք որ

ՏԵՍԱՐԱՆ ԵՐՐՈՐԿ

Դադիս են թագաւորը, թողնեցեալսն են Դիլիմեդներն:

Թագ. Ձեմ սիրում նրան, ոչ էլ մեզ համար ապահով բան է
Թող տալ, որ նրա խեղճարութիւնն ազատ թափառի:
Դընացէք ուրեմն եւ պատրաստեցէք.
Իսկոյն կուգարկեմ ձեր յանձնադիրը.
Պէտք է նա ձեզ հետ Անգիւս գընայ. 5

Մեր աստիճանի նկատումները չեն կարող թող տալ,
Որ վտանգը մեզ այնպէս մօտ կենայ,
Ինչ որ ամեն ժամ ծագում է նրա լուսնոտութիւնից:
Դիւղ. Շուտ կը պատրաստւինք. շատ նուիրական եւ սուրբ երկիւղ է
Հոգալ այնքան շատ անձերի մասին, 10
Որ Ձեր Մեծութեան ջնորհից ապրում եւ արնանում են:

Ռոզ. Սոսկ եւ մասնաւոր անհատն էլ պարտ է
Որ հոգու բոլոր թափով ու զոհով
Որեն զերծ պահել ամեն փորձանքից.
Որքան աւելի այն անձը, որի բարօրութիւնից 15
Կախած է մընում շատերի կեանքը.

Վեհափառութեան վախճանը երբէք մենակ չէ լինում.
Այլ յորձանքի պէս քարշում է իր հետ մերձաւորներին.
Մի ծանր անիւ է, բարձրաբերձ լեռան ծայրին հաստատւած,
Որի վիթխարի շառաւիղներին 20
Ցանեակ հազարով փորրազոյն բաներ զօղւած, պրկւած են.
Նւ երբ ընկնում է, ամեն մի կցորդ, ընկն հետեւորդ,
Ընկերանում է Ծայրիուն խորտակման.

Նրբէք չէ եղել, որ թագաւորը մենակ հառաչէ,
Այլ միշտ ընդհանուր վայնասունի հետ 25
Թագ. Դէհ, պատրաստեցէք, խնդրեմ, շտապով Ծամբայ ընկնելու.
Պէտք է այս ահի ոտքը շղթայենք,
Որ այժմ խնտ ազատ չընգայում է:

Ռոզ. եւ Դիւղ. Որ շտապենք, տէր իմ:

Բայց ինչպե՞ս է՝ Գլխի խնամքն է՞նք Գլխի:

Գլխի է Պաշտպանը:

ՊՈՒ. Տե՛ր իմ, զընում է իր մօր սննեակը.
 Եւ էլ կը մտնեմ արրասի ետեւ, որ ականջ զընեմ. 30
 Խօսք եմ տալիս ձեզ, Թագուհին նըրան խիստ կը պարտաւէ,
 Եւ այն, ինչպէս ինքներդ ասացիք, եւ լաւ ասացիք,
 Եարմար կը լինի որ բացի մօրից մի այլ ունկնդիր,
 — Զանգն մօր սիրտը չէ կարող երբէք անաչառ լինել —
 Թագաւորից լսէ խօսակցութիւնը: Մնաք բարով, տէր, 35
 Ընկերուց առաջ ես նորէն կը գամ, լսածըս կ'ստեմ:
 Թագ. Երևորհակալ եմ, սիրելի տէր իմ:

Պաշտպան զնամ է:

Օհ, զարչ է մեղքըս, եւ մինչեւ երկինք բուրում է հոտը.
 Այն ամենահին, անդրանիկ անէծքն է վըրան զրւած,
 Եղբայրասպանութիւն: Աղօթել, աւանդ, չեմ կարողանում.
 Թէեւ փափաղըս նոյնչափ աստիկ է, որչափ որ կամբքս. 41
 Աւելի զօրեղ մեղքըս յաղթում է զօրեղ դիտումս.
 Եւ մի մարդու պէս, որ կատարելու երկու գործ ունի,
 Վարանոտ կանգնած՝ չը գիտեմ արդեօք որից սկսեմ,
 Անտես անելով թէ մին թէ միւր: 45
 Նոյն խնկ եթէ այս անիծեալ ձեռքը
 Եղբոր արիւնով թանձրացած լինէր՝
 Միթէ՞ զըթառառ երկնքում չը կայ բաւական անձրեւ,
 Որ Լուսն նըրան, ձիւնի պէս ճերմակ:
 Ի՞նչ բանի է պէտք ողորմութիւնը, 50
 Եթէ ոչ մեղքին դիմադրաւելու.
 Եւ աղօթքի մէջ ինչ կայ, բայց միայն երկու զօրութիւն. —
 Փորձանքից պահուիլ, քանի չենք ընկած,
 Եւ ներում զանել՝ ընկնելուց յետոյ: Վեր նայեմ ուրեմն.
 Մեղքս անցաւ. բայց ո՛հ, աղօթքի ինչ ձեւ ինչ կը ծառայէ.
 «Ներիր ինձ իմ ժանտ սպանութիւնը», 56
 Ոչ, դա յարմար չէ, քանի դեռ իմս են այն արդիւնքները,

Որոնց համար է, որ ես զործեցի սպանութիւնը, —

Թագրս, Թագուհիս, անօք բերած փառքըս:

Կա՛րող է մի մարդ ներում ստանալ 60

Պահելով հանգերն մեղքի արդիւնքը.

Այո, աշխարհի եղծ կարգերի մէջ՝

Կա՛րող է մեղքի ոսկելից անօքը

Մէկդի վտարել արդարութիւնը.

Սակայն այդպէս չէ այնտեղ, վերեւում. 65

Այնտեղ այդպիսի անհնաժութիւններ բանի չեն դալիս.

Այնտեղ ամեն զործ զբւում է մէջտեղ հարազատ զոյնով,

Եւ մենք ինքներքս հարկադրուած ենք ծակատ առ ծակատ,

Ատամ առ ատամ մեր մեղքերի զէմ վրկայութիւն տալ:

Էլ ի՞նչ ուրեմն, էլ ի՞նչ է մընում.

Մընում է փորձել թէ ի՞նչ է կարող ատաշխարանքը. 71

Եւ ի՞նչ չէ կարող. բայց ի՞նչ, երբ որ մարդ զղջալ չէ կարող.

Օհ, թշա՛ւս վիճակ, կուրծք, սեւ ինչպէս մահ,

Սոսնձոտ հոգիս, որքան ծգնում ես քեզ ազատելու,

Այնքան աւելի կաշկանդում ես քեզ: 75

Օգնեցէք, հրեշտակներ, մի փորձ փորձեցէք.

Վա՛ր, յամառ ծնկներ. սիրտ պողպատալար,

Փափկացիր ինչպէս նորամանուկի մատաղ ջիւերը:

Դուցէ ծար կայ գեռ:

Հեռանում է եւ քաննի լուսն. գութն է շահէք:

Համ. Այ, կարող էի ճիշդ հիմա անել. աղօթք է անում. 80

Եւ հիմա կ'անեմ. եւ նա այս կերպով երկինք կը զընայ.

Բայց արդեօք այդպէս վրէժըս կը հանի. պէտք է լաւ կշռել.

Մի պիղծ սրբիկայ հօրըս սպաննէ, եւ փոխարէնը,

Սա, միակ որդին, նոյն սրբիկային երկինք ուղարկեմ.

Բահ, ջընթոհ է դա, վարձ է, ոչ թէ վրէժ: 85

Սա հօրըս բանեց անազնիւ կերպով, լաւ կերած խմած,

Բոլոր մեղքերը լորիւ բողբոջած, վառ, ինչպէս Մայիս.

Եւ թէ իր հաշիւն ինչ վիճակում է,

Ո՛վ է իմանում, բայց միայն Առաւած. 89
 Սակայն զատելով մեր հանգամանքով եւ մտածութեամբ,
 Ժամը է վիճակը. Ուրեմն ինչ վրէժ է, որ զարկեմ նորան
 Շիրջ երբ իր հոգին սրբելու վրայ է,
 Երբ որ յարգարւած եւ պատրաստւած է իր անցքի համար,
 Ոչ, յետ զընա, սուր. ընտրիր աւելի սոսկալից առիթ, 94
 Երբ գինով քընած, կամ կատաղութեամբ բորբոքւած լինի,
 Կամ իր անկողնի ազգապղծական վայելչութեան մէջ,
 Կամ թուղթ խաղալիս, կամ հայհոյելիս, մի գործի վըրայ,
 Որից փրկութեան հոտ անգամ չը գայ,
 Եւ այնպէս զարկիր, որ կորունկները երկնքին զխալեն,
 Եւ հոգին այնպէս պիղծ ու սեւ դառնայ 100
 Ոնչպէս այն զրժողքն ուր զընալու է։ Մայրս սպասում է...
 Այդ դեղջ միայն երկարացնում է հիւանդ օրերը,
 Թագ. (2-+-3) Բառերըս թէ եւ թռչում են վերեւ,
 Սակայն մտքերըս մընում են ներքեւ,
 Երբեք բառերը առանց մտքերի երկինք չեն հասնի։ 105

ԳՆ--՝ է։

ՏԵՍԵՐԸՆ ԶՈՐՐՈՐԳ

Թագուհու տոսնմանսնենակը։

Գ--Ա՛ն է՛ն Բ--Գ--Հի՛ն է-- Գ--Հի՛ն--

ԳՈՒ. Նա խկոյն կը գայ. խիստ եղէք իր հետ.
 Առաջէք նորան թէ իր խաղերը մի տեղ են հասել,
 Որ էլ հանդուրժել անկարելի է,
 Եւ թէ շատ անգամ Ձեր Մեծութիւնը միջամըտել է,
 Եւ պատւար եղել արքայի ցամառն եւ նորա միջեւ։ 5
 Ես կը թաղնութիւմ հէնց այստեղ։ Խնդրեմ, խիստ եղէք իր հետ։
 Համ. (Գ-Գ-Գ) Մայր, մայր, մայր։

Թագհ. (Պալմե-ն) Ապահով եղէք. իմ մասին երբէք վախ մի ունենաք,
Հեռացէք. լուսմ եմ իր ոտքի ձայնը:

Պալմե-ն լափնում է աչքով իր: Գ-ն է Հ-ն:

Համ. Ասա, մայր, ի՞նչ կայ: 10

Թագհ. Համէտ, դու հօրըդ խիտ վշտացրել ես:

Համ. Մայր իմ, դու հօրըս խիտ վշտացրել ես:

Թագհ. Ամօթ է, ամօթ. դու վատ լեզուով ես պատասխան տալիս:

Համ. Ամօթ է, ամօթ. դու չար լեզուով ես հարցումներ անում:

Թագհ. Վահ, ի՞նչ է, Համէտ:

Համ. Ի՞նչ է պատահել: 15

Թագհ. Ձեռն անաչում ինձ:

Համ. Ինչու չէ, շատ լաւ:

Թագուհին ես դու, տէքորդդ կինն ես, ոչ բարով մայրըս:

Թագհ. Եթէ այդպէս է մարդիկ կը կանչեմ քեզ խելքի բերեն:

Համ. Թող, թող, եկ նստիր. չը պէտք է շարժւիս:

Ձը պէտք է զընաս մինչեւ զիմացըդ հայելի պահեմ, 20

Որի մէջ տեսնես հօգուդ ներքինը:

Թագհ. Ի՞նչ ես անելու. ինձ սպանել ես ուզում. օգնութիւն,

Ը՛հէյ, օգնութիւն:

Պու. (Աչքով իր) Ը՛հէյ, օգնութիւն, հասէք, օգնութիւն:

Համ. (Աչքով իր) Այս ի՞նչ է, մօւկ է:

Աչքով իր է աչքով իր:

Մեռան. մէկ դուկան, որ մեռաւ պրծաւ:

Պու. (Երբ-ից) Օհ, սպանեց ինձ:

Ը՛հէյ է իր-ից է- ինչ-ն:

Թագհ. Վայ ինձ, ի՞նչ արիր: 25

Համ. Ձը զիտեմ դեռ ինչ. թագաւորն է սա:

Թագհ. Օհ, ի՞նչ յախուռն, արիւնահեղ գործ:

Համ. Արիւնահեղ գործ. գրեթէ նոյնչափ վատ, սիրեցի մայր իմ,

Որչափ սպանել մի թագաւորի

Եւ ամուսնանալ նորա եղբոր հետ:

30

Թագհ. Ողբաբա արածել մի թագաւորի:

Համ. Հենց այդպէս, տիկին. այդպէս ասացի:

Այդպէս Բաբելոնացիք էլ էլ որ զոհուեալ է:

Այ թշուա, յախուռն, միջամուխ յիմար. բարի ծանապարհ:

Բեզմից մեծի տեղ ենթագրեցի քեզ. ստացիր բախարդ:

Տես ինչ վտանգ կայ ուրիշի գործին խառնելու մէջ: 35

Բաբելոնացիք:

Հերիք ձեռքերդ այդպէս զաւարես. հանգարտ կայ, նստիր,
Եւ թող տուր որ ես սիրտդ զաւարեմ.

Եւ պիտի անեմ թէ կակուղ նիւթից յորինած լինի.

Նիւթ անիծեալ սովորութիւնը

Պղնձացրած չը լինի նորան, 40

Եւ թուիր ու պատնէշ դարձրած ամեն զգացմունքի դէմ:

Թագհ. Ես ինչ եմ արել, որ յանգչեում ես այդպէս աղմուկով
Բարբառել իմ դէմ:

Համ. Այնպիսի մի գործ,

Որ համեստութեան ջանքերն ու շիկնումն աղաւաղում է,

Աստիճանութիւնը կեղծ է անւանում, 45

Եւ անմեղ սիրոյ սիրուն ճակատից պնդում է վարդը

Եւ նորա տեղը մի պարար դրնում.

Որ դարձնում է պսակի ուխտը

Թաղամայրերի սուտ երգումներից աւելի խարդախ.

Որ ամուսնութեան դաշինքի միջից քաղում է ոգին, 50

Եւ դարձնում է անուշ կրօնը բառերի հազներդ:

Նրբիքի դէմքը բոցավառւած է,

Այո, եւ այս պինդ, կայուն զանգւածը, թախծալից գէմքով,

Որպէս մօտեցած աշխարհի վերջին

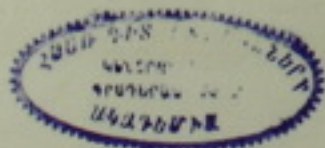
Վշտահարւած է արարելից վերայ: 55

Թագհ. Վայ ինձ, ինչ արարք, որ հէնց նախերգից

Այսպէս գողգոթում եւ որոտում ես:

Համ. Շայիր դու այստեղ, նախ այս պատկերին, եւ ապա սրբան,
Այս երկու եղբոր զիմագիրներին.

- Տես ի՞նչ շընորհք կայ այս զէմքի վըրայ. 60
 Ի՞նչ Հիպերիոնի գանգուր վարսերը,
 Ծակաւ կարծես Արամազդինն է,
 Աչքը՝ Արէսի, սաստելու համար եւ հրամայելու.
 Կեցւածքը նըման բանբեր Հերմէսին,
 Որ երկնահամրոյր մի լեռան վըրայ նոր իջած լինի. 65
 Մի համադրութիւն, մի ձեւ, իսկապէս,
 Որի վըրայ կարծես ամեն մի աստուած իր կնիքն է դրել՝
 Իր հաւատախորդ աշխարհին տալու, թէ ահա մի մարդ:
 Այս էր ամուսինդ. իսկ այժմ՝ նայիր, այս միւսին նայիր.
 Այս է ամուսինդ. բոլորանած մի հասկ, 70
 Որ վարակում է առողջ եղբորը: Աչքեր ունին դու,
 Եւ կարողացար այս շքեղ լեռան արօտից իջնել,
 Եւ պարարտանալ այս Ճահիճի մէջ: Հա՛, աչքեր ունիս:
 Դու հօ չես կարող սէր անւանել այդ.
 Ըս տարիքի մէջ արեան բորբոքը մեղմ է եւ խոնարհ, 75
 Եւ դատողութեան սպասարկու է:
 Եւ ի՞նչ դատողութիւն կարող է անցնել սրբանից սրբան:
 Զգացում ունիս. այլապէս իղձեր չէիր ունենայ.
 Բայց անտարակոյս այդ զգացումը կաթւած է ստացել.
 Զանի որ երբէք խնկթութիւնն այդքան չէր դուրս դայ Ճամբից, 81
 Ոչ էլ զգացումն այդչափ ցընորքի գերին կը դառնար,
 Որ ընտրողութեան մի փոքրիկ քանակ՝ պահած չը լինէր
 Այդքան ահագին մի տարրերութիւն դանաղանելու:
 Ի՞նչ դեւ է եղել, որ աչքակապուկ խաղալով քո հետ՝
 Շորթել է խելքդ: Աչքերը առանց շօշափելիքի, 85
 Շօշափելիքը առանց անտութեան,
 Ականջներն առանց ձեռքի կամ աչքի,
 Հոտառութիւնը առանց միւսների,
 Կամ հաւատարիմ մի զգայարանի հիւանդ մասնինն էլ
 Զէր կարող այդքան անզգայ լինել, 90
 Ամօթխածութիւն, ո՞ր է չիկնանքդ: Ո՛վ ըմբոստ զըժոխք
 Եթէ կարող ես տարիքւոր կընօջ ոսկորների մէջ

- Այսքան հետանալ՝ Թող հրաբորբոք ջահելութեան մօտ
 Առաքինութիւնն ինչպէս մամ լինի, եւ բոցից հարի:
 Ամօթ մի կոչեր, երբ դրոհ է տալիս բռնակալ հրայրքը, 95
 Երբ սառուցն անգամ այնպիսի Թափով բոցալաւում է,
 Եւ զատողութիւնն ինքն էլ զառնում է կրքի կաւառը:
- Թագհ. Մհ, Համէտ, լուր. աչքերս ուղղում ես դէպ հոգուս խորքը
 Որանց տեսնում եմ սեւ, խճրք բիծեր,
 Որոնք չեն ուզում գունաթափ լինել: 100
- Համ. Եւ ինչ, եւ ապրել մի ճարպոտ մահձի դարչ քրտինքի մէջ,
 Ազարի մէջ խաշած՝ իրար զգւելով եւ սիրւտելով
 Մի խողանոցի աղբիւսի վերայ:
- Թագհ. Մհ, էլ մի խօսիր, Համէտ, մի խօսիր.
 Ամեն մի բաւրջ մի դաշոյնի պէս ականջս է խրում: 105
 Եւ բաւական է, անուշիկ Համէտ:
- Համ. Մի սրիկայ, մարգասպան, մի անսրգ սարուկ,
 Որ հին ամուսնիդ մէկ տասներորդի քսաներորդն էլ չէ,
 Թագաւորների այդ խեղկատակը,
 Թագաւորութեան եւ իշխանութեան քտակահատը, 110
 Որ պահարանից Թագը գողացաւ, դրեց զրպանը:
- Թագհ. Ախ, բաւական է:
- Համ. Ենցոտիների, կարկատանների այդ Թագաւորը...

Գաւին է Ուր-տինը:

- Ահ, փրկեցէք ինձ, եւ ձեր թեւերով ճախրեցէք վերաս,
 Երկնային պահակներ, — Ի՛նչ է ցանկանում սրբազան ոգիդ:
- Թագհ. Աւաղ, ցնդել է: 116
- Համ. Չէ որ եկել ես զանդադկոտ որդուդ յանդիմանելու,
 Որ փչացնելով ժամանակ ու կիրք՝ յետաձգում է
 Ահնջ հրամանիդ ստիպողական գործադրութիւնը:
 Մհ, ասա: 120
- Ուր. Մի մօռացիր դու. այցելութիւնըս նրբա համար է,
 Որ սրբէ կրկին գրեթէ բթացած մտազրութիւնը.
 Նստիր, զարդանդը պատել է մօրդդ:

Որքան որ քոնք, եւ նոյնքան առողջ նրադ է ածում:
 Ոչ, ասածներն խնեթութիւնից չեն.
 Կուգնա, փորձիր ինձ, եւ ես կարող եմ ասածնս կրկնել,
 Իսկ խնեթութիւնը շեղումներ կ'անէր: 155
 Ի սէր Աստուծոյ, մայր իմ, մի գընիր քո հոգուդ վըրայ
 Հանգստացուցիչ այն սպեղանին,
 Թէ խնեթութիւնս է քեզ հետ խօսողը, ոչ թէ քո մեղքը.
 Դա խոցոտ տեղը մաշկով կը ծածկէ, կաշի կը բերէ,
 Այն ինչ զարշնի սպականութիւնը, ներսից փորելով, 160
 Պիտի վարակէ անտեսանելի:
 Խոստովանք արա երկնքի առաջ,
 Զղջա անցեալը, խոյս տուր զալիքից,
 Աղբիւս մի՛ շաղ տար վատ խոտերի վըրայ, որ էլ չուսձանան:
 Երբիւր ինձ իմ այս առաքինութիւնը, 165
 Ըանգի այս զիրցած ժամանակների պարարտութեան մէջ
 Առաքինութիւնն ինքն է ստիպւած
 Մոլութիւնիցը ներում աղերսել, այո, խոնարհել,
 Եւ հրաման խնդրել՝ նրան բարութիւն անելու համար:
 Թագ՛. Ա՛հ, Համէտ, սիրտըս միջից կէս արիր: 170
 Համ՛. Դէն ձգիր քեզից նրա վատ կէտը,
 Եւ միւս կիսովը մաքուր կեանք վարիր: Բարի զիշեր քեզ:
 Բայց հօրեղբորնս զարշ անկողինը մի՛ մանիր կրկին.
 Առաքինութիւն ստանձնիր զոնէ, թէկուզ չուենաս.
 Ըանգի այն հըրէշ սովորութիւնը, 175
 Որ ճարակում է ամեն զգացում,
 Մոլութեանց մէջ դեւ, զոնէ այս բանով հըրեշտակ է նա,
 Որ նաեւ աղբիւ եւ լաւ գործերի վարժութեան համար
 Տալիս է հագուստ կամ մի համազգեստ՝ զիւրաւ հագնելի:
 Զսպիր քեզ այս զիշեր, եւ դա մի տեսակ զիւրութիւն կը տայ
 Թաջորդ զիշերայ ժուժկալութեանդ. 181
 Երբորդն աւելի զիւրին կը լինի. եւ վարժութիւնը
 Կարող է, այո, նոյն իսկ բընութեան զրոյմը փոխել,
 Կամ յաղթել դեւին, կամ թէ հրաշալի իր կարողութեամբ

Դուրս ձգել նըրան: Նորէն, բարի գիշեր,
 Ս. երբ դու ուզես օրհնուած լինել,
 Սա էլ կը խնդրեմ քո օրհնութիւնը:

Պաշտօնական շնորհակալութիւն:

Այս մարդու համար սրտանց զգում եմ. բայց երկինքն ուզեց,
 Նըրան ինձանով եւ ինձ նըրանով պատմելու համար,
 Որ ես լինէի իր խորագանը եւ դատաւարը: 190
 Ար տանեմ նըրան, եւ նըրա մահւան
 Ողորդ կը լինեմ պատասխանատուն.
 Արկին եւ կրկին բարի գիշեր քեզ.
 Թող անգութ լինեմ, հէնց միայն բարի լինելու համար,
 Վատ է սկսել, բայց դեռ զարու է աւելի վատը: 195
 Մէկ բառ էլ, մայր իմ:

Թագհ.

Ի՞նչ պէտք է անեմ:

Համ. Ոչ այս բաները որ հիմա կ'ասեմ. ոչ, ամենեւին.
 Թող փրւած արքան նորէն քարշէ քեզ իր անկողինը,
 Ս. փայփայելով թուշդ կոմիէ, քեզ "մուկիկ", կանչէ,
 Ս. իր գարշահոտ մի զոյգ համբոյրով, 200
 Կամ թէ անիծեալ իր մատներով՝ վեղդ շղելով՝
 Բոլոր եղածը խտտովանել տայ,
 Թէ ես էապէս խենթ չեմ, այլ խենթ եմ խորամանկօրէն:
 Եարմար կը լինի որ յայտնես նըրան. քանի որ չմ է,
 Նթէ ոչ միայն մի սիրուն, զգաստ, խոհեմ Թագուհի, 205
 Որ մի չղջիկից, կամ մի պաղգոկից, արջակատուից
 Այսպէս թանկագին տեղեկութիւններ թագցորած պահէր:
 Ոչ, այլ հակառակ զաղտնապահութեան եւ ողջմտութեան՝
 Բաց քո զամբիւղը տանիքի վըրայ,
 Թող թռչունները թռչեն, եւ ինքը մօտիկ նըրա մէջ, 210
 Ս. հանրածանօթ կապիկի նման՝ փորձելու համար,
 Կտուրից ընկիր, եւ վեղդ կտորիր:

Թագհ. Ոչ, վստահ եղիր. եթէ բառերը շունչ են, շունչ՝ կեանք,
 Կեանք չը կայ իմ մէջ քո ասածները արտաբերելու:

ԱՐԱՐԻԱԾ ԶՈՐՐՈՐԳ

ՏԵՍԵՐԸՆ ԸԹԵՋԻՆ

Մի սենեակի դռնովում:

Գաղիս նմ թագաւորը, թողնենք աւց եւ Գիլգեմշ տնեմ:

Թագ. Մի բան կայ քո այս հառաւորներին, խոր հեւքերի մէջ.
Պէտք է բացատրես. յարմար է որ մենք պատճառն իմանանք.
Որդիդ ճիշտեղ է:

Թագ. (Թ. Եւ Գիլգեմշ) Խնդրեմ մի բոլոր մեզ մենակ թողնէք:

Թ. Եւ Գիլգեմշ Եւ Գիլգեմշ Եւ Գիլգեմշ Եւ Գիլգեմշ:

Վայ ինձ, այս գիշեր ինչ տեսայ, տէր իմ: 5

Թագ. Ինչ Գիլգեմշ, սաս. Համբարն ինչպէս է:

Թագ. Կատաղած ինչպէս հողմը եւ ծովը,

Նրբ որ մրցում են թէ ո՞րն է զօրեղ.

Իր սանձակոտոր մոլեգնութեան մէջ՝ լսելով մի բան,

Որ շարժւում էր արասի ետեւ՝ սուրը դուրս քաշեց, 10

Եւ «մօկ է, մօկ է», աղաղակելով՝ խօշ խուճապի մէջ՝

Սպանեց այն խեղճ բարի ծերուկին որ թագնւում էր:

Թագ. Ինչ տոկաթի գործ: Նոյնը կարող էր եւ մեզ պատահել,
Եթէ ինքներըս այնտեղ լինէինք:

Իր աղատութիւնն ամենքիս համար վտանգաւոր է, 15

Քեզ համար անգամ, մեզ, ամեն մէկիս:

Աւանդ, այսպիսի ժանտ գործի համար ինչ պատասխան տանք:

Այդ էլ մեր վզին պիտի բարդւի, մեզ, որ պարտ էինք
 Այդ խնայքնոր երիտասարդին, հեռատեսութեամբ,
 Մանձրւած, փաււած, մեկուսի պահել. 20
 Բայց աւա՜ղ, մեր սէրն այնքան ամբաւ էր,
 Որ չը հասկացանք թէ ինչ էր պատշաճ,
 Այլ, վատ ախտի տէր մարդու պէս՝ թաղուն պահելու համար,
 Թողնէք որ ախտը ճարակէ կեանքի մինչ ուղն ու ծուծը:
 Ուր է գրնացել:

Թագ. իր սպանածին քաշ տրւաւ տարաւ. 25
 Եւ այդ բանի մէջ իր խենթութիւնն իսկ, հանքի ոսկու պէս,
 Որ խառն լինէր աւելի նըւաստ մետաղների հետ,
 Փայլում է մաքուր. նա արտասուում է եղածի վըրայ:

Թագ. Եկ գրնանք, Դերտրուդ. պէտք է հէնց այսօր,
 Նախ քան արեւը լեռան դազաթը շօշափած լինի՝ 30
 Նըրան նաւ դըրած եւ ճամբած լինենք.
 Ետոյ, մեր բոլոր վեհափառութեամբ եւ ճարտարութեամբ
 Այս անարգ գործը թէ՛ գունաւորենք եւ թէ՛ չքմեղենք:
 — Էհէյ, Գիլգենշտերն:

Գալստէն Գիլգենշտերն է՝ Ռադենլանդ:

Բարեկամներդ, գրնացէք ձեզ հետ նոր մարդիկ առէք. 35
 Համէտ խենթութեամբ խեղճ Պորնիուսին զարկել է սպանել,
 Եւ մօր սենեակից քաշել, զուրս տարել.
 Դրնացէք գրտէք, քաղցրը խօսեցէք,
 Մարմինն էլ տարէք զըրէք մատուռը: Շուտ արէք, խնդրեմ:

Ռադենլանդ է՝ Գիլգենշտերն Գալստէն:

Եկ գնանք, Դերտրուդ, կանչենք մեր խոհեմ բարեկամներին,
 Եւ յայտնենք նըրանց թէ՛ այն, ինչ որ մենք ուզում ենք անել
 Թէ՛ ձախող դէպքը... դուցէ այս կերպով, զրպարտութիւնը,
 Որ երկրագնտի տրամագծի մէկ ծայրից միւսը
 Այնպէս շեշտակի սըլացնում է իր թունոտ նետը,
 Ուղղւաւ թնդանօթն՝ իր նշանակին, 45

Վրխպի եւ անցնի մեր անունիցը,
 Եւ անխոցելի ողջ հարւածէ: Դընանք, սիրելիս.
 Վշտով ու վախով լցած է հոգիս:

Գն--ւ էն:

ՏԵՍԵՐԸՆ ԵՐԿՐՈՐԳ

Մի ուրիշ սեմնակի ցղեակում:

Գալիս է Համլիտ:

Համ. Ապահով տեղ պահեստ է դրած:

Ռ--գէնիւնը է-- Գէլլէնշտէշն էնի՛ն Զէլլէն:

Ռոզ. Համլէտ, իշխան Համլէտ:

Համ. Կաց, այս ի՞նչ ձայն է. ո՞վ է Համլէտ կանուս: Ահա եկան:

Ռ--գէնիւնը է-- Գէլլէնշտէշն գալիս էն:

Ռոզ. Մարմինն ի՞նչ արիք, տէր իմ:

Համ. Թառնեցի հողին, իր ազգականին:

5

Ռոզ. Ասացէք թէ որտեղ է, որ առնենք մատուռը տաննք:

Համ. Մի հաւատաք:

Ռոզ. Ի՞նչ բանի չք հաւատանք:

Համ. Որ ես կարող եմ ձեր դադտնիքը պահել, իսկ իմս ոչ: Բացի
 դրանից՝ երբ հարց անողը մի սպունգ է, մի արքայորդի ի՞նչ
 պատասխան կարող է տալ:

11

Ռոզ. Ի՞նչ սպունգի տեղ էք դնում, տէր իմ:

Համ. Այո, պարոն, մի սպունգ որ ծծում է թագաւորի շնորհը,
 պարգեւները, պաշտօնները. բայց այդ տեսակ պաշտօնեաները
 յետոյ են թագաւորին պէտք գալիս. թագաւորը նրանց պա-
 հում է իր բերանի անկիւնում, ինչպէս կապիկը ընկոյզն է
 պահում. սկզբից դնում է բերանը, որ վերջը կուլ տայ.
 երբ նա պէտք ունենայ ձեր հաւաքածին, մի քիչ հուպ կը

- այս, եւ դուք, սպանեցեալք, նորէն կը ցամաքէք:
- Ռոզ. Ձեր առածը չեմ հասկանում, տէր իմ:
- Համ. Ռաբի եմ որ չէք հասկանում. սուր խօսքը քնում է յիմար
սկանչում:
- Ռոզ. Տէր իմ, պէտք է մեզ ասէք թէ մարմինը որտեղ է, եւ
թոյններդ էլ զաք թագաւորի մօտ:
- Համ. Մարմինը թագաւորի մօտ է, բայց թագաւորը մարմնի մօտ
չէ. թագաւորը մի բան է որ...
- Գիւլզ. Մի բան, տէր իմ:
- Համ. Ոչ մի բան. տարէք ինչ նրա մօտ: Թագնւիր, աղւէս, եւ
ամենքը փնտռեն:

Դ---: Է՛ն փնտռէ:

ՏԵՍԱՐԱՆ ԵՐՐՈՐԳ

Մի ուրիշ սեմեակի զգնական:

Գալիս է թագաւորը՝ պալատականների հետ:

- Թագ. Մարդ եմ ուղարկել, որ նրան փնտռեն, մարմինն էլ գտնեն.
Ի՞նչ մեծ վտանգ է, որ այսպէս այդ մարդն ազատ թափառի.
Բայց չենք էլ կարող շատ խիստ օրէնքի ենթարկել նրան.
Նա շատ սիրւած է անմիտ ամբոխից,
Որը չէ սիրում իր դատողութեամբ, այլ իր աչքերով. 5
Եւ երբ այդպէս է՝ նա յանցաւորի պատիժն է տեսնում,
Բայց ոչ յանցանքը: Որպէս զի գործը հարթ ու հեշտ զընայ,
Պէտք է որ նրա այս յանկարծակի դուրս առաքումը
Հասկանալի կը լինի որոշում թրւայ:
Ժայռայեղ ախտերն կան բժշկուում են ծայրայեղ Ծարով 10
կամ ամենեւին:

Գալիս է Ռոզնւիրանց:

Ի՞նչ լուր, ի՞նչ եղաւ:

Ռոզ. Տեր իմ, թէ գիտն ուր է թաղցրերէ,
Ձեռք կարողանում նրան ասել տալ:

Թազ. Իսկ ինքը ուր է:

Ռոզ. Դուրսը, տէր արքայ. հսկողութեան տակ, մինչեւ հրամայէք:

Թազ. Բերէք մեր առաջ: 15

Ռոզ. Էհէյ, Դիրքենշտերն. ներս բեր իշխանին:

Գալէս էն Հաւիլտ է- Գէլէնշտէրն:

Թազ. Դէ անա, Համլէտ, Պրոնիուսն ուր է:

Համ. Ընթրիքի:

Թազ. Ընթրիքի. ոչտեղ: 19

Համ. Ոչ թէ ուր ուտում է, այլ ուր ուտում է. քաղաքագէտ
որդների մի համագումար հէնց այս բուրգին նրանով է զրա-
ղած: Ձեր միակ կայսրը, կերակրի տեսակէտից, ձեր որդն է.
բոլոր միւս արարածներին պարտատացնում ենք, որ նրանք էլ
մեզ պարտատացնեն. իսկ մենք մեզ գիրցնում ենք ճճիների
համար: Պարտաւ թագաւորը եւ նիհար մուրացկանը տեսակ
տեսակ կերակուրներ են. երկու կերակուր, բայց մէկ սեղանի
համար. այս է վերջը:

Թազ. Աւազ, անազ:

Համ. Մարդ կարող է ձուկ որսալ հէնց այն ճճիով, որ մի թա-
գաւորի միսն է կերել, եւ ուտել հէնց այն ձուկը, որ նոյն
ճճիով է կերակուել: 31

Թազ. Ի՞նչ ես ուզում ասել դրանով:

Համ. Ոչինչ, միայն ցոյց տալ ձեզ, թէ մի թագաւոր ինչպէս կարող
է ծամբորդել մուրացկանի աղիքների միջից:

Թազ. Պրոնիուսն ուր է: 35

Համ. Երկնքում. մարդ ուղարկեցէք տեսնէ. եթէ ձեր մարդը նրան
այնտեղ չը գտնէ՝ ապա ինքներդ միւս տեղում փնտաւցէք:
Բայց, հաւատացէք, եթէ մինչեւ մէկ ամիս նրան չը գտնէք՝
հոտը կ'առնէք աստիճաններից դէպի գաւիթը բարձրանալիս:

Թազ. (Ծաւալելով) Գնացէք տեսէք թէ այնտեղ է: 40

Ծաւալելով Գնացէք:

Որը, ուղղակի, այդ մարդով զուած իմ նամակի մէջ
 Համբէտի մահն է քեզնից պահանջում:
 Արա՛, Անգրիա. դա ջերմի նրման արիւնն է այրում.
 Դէս ես բժիշկըս. մինչեւ լուր չառնեմ թէ կատարած է,
 Ոնչ էլ զխիս դայ՝ ինչ հանգիստ չը կայ: 71

Գնում է:

ՏԵՍԵՐԸՆ ԶՈՐԲՈՐԴ

Մի դաշտավայր Դանեմարքայում:

Դալիս եմ Ֆորտիմերուս, մի Դեղատոհմ եւ զինադնեմ:

Փորոտ. Դընա, զնդապետ, եւ տար ողջոյնըս Դանիոյ արքային,
 Եւ ասա նրբան, թէ ինչպէս նա ինքն արտօնել է այդ,
 Հրաման ենք խնդրում որ մեր զօրքն անցնի իր երկրի միջով,
 Ժամագրավայրը զիտես որտեղ է.
 Եւ եթէ Նորին Ահհափառութիւնն ասնիք ունի 5
 Պատրաստ ենք անձամբ մեր յարգանքները մատուցանելու:
 Այս բանն էլ յայտնիր:

Գնդ. Եստ բարի, տէր իմ:

Փորոտ. Հանգարտ քայլեցէք:

Պարտիկէն Գորտ է գնում շէնքի հետ.

Գնդ. Եւ Հահէն, Ռաշնիւնը է- Գիւլէնիւրէն:

Համ. Ետրգեղի պարոն, որի զօրքն է այս:

Գնդ. Նորվէգի, տէր իմ:

10

Համ. Եւ շէր են զընում, ասացէք, խնդրեմ:

Գնդ. Դէպի Ահհաստանի մի որոշ մասը:

Համ. Եւ ան է նրբանց հրամանատարը:

Գնդ. Ժերուկ Նորվէգի եղբորորդին է, իշխան Փորտինբրաս:

Համ. Բուն Ահհաստանի վերայ է վէճը, թէ մի սահմանի: 15

Գնդ. Անկեղծ խօսելով, պարոն, եւ առանց չափազանցութեան,

- Գրնում եմք շահել հողի մի շերտիկ,
 Որ ինքն բառ ինքեան ոչ մի շահ չունի, բայց անունից.
 Հինգ, հինգ դուկատի չէի վարձի այն.
 Ոչ էլ կարող է զա Նորվեգիային կամ Լեհաստանին 20
 Աւելի շահ տալ, իրրեւ կաւած էլ եթէ վաճառուի:
 Համ. Եթէ այդպէս է՝ Լեհացիները չեն էլ պաշտպանի:
 Գնդ. Ի՞նչպէս չէ. արդէն զօրք են ուղարկել:
 Համ. Երկու հազար մարդ, քսան հազար դուկատ
 Ձեն կարող լուծել այդ չիւղի հարցը. 25
 Մի ուռեցք է զա շատ հարստութեան եւ խաղաղութեան,
 Որ ներսից պայթում, բայց դրսից բընաւ ցոյց էլ չէ տալիս,
 Թէ արդեօք մարդը ինչ բանից մեռաւ:
 Երնորհակալ եմ, յարգելի տէր իմ:
 Գնդ. Ասուած ձեզ հետ:
 Գնում է:
 Ռոզ. Ձեք բարեհաճում մեզ հետ զալ, տէր իմ: 30
 Համ. Իսկոյն գալիս եմ. դուք առաջ անցէք:
 Ահէ՛ւր փնտռե՛մ է՛ն քո՛ւնի չափէ՛րդ:
 Ի՞նչպէս ամեն դէպք մեղադրական է կարդում իմ զխիս,
 Եւ խրթանում է իմ յոյլ վերէ՛ծր: Ի՞նչ բան է մարդը.
 Եթէ իր կեանքի զխաւոր շահը եւ փոխարժէքը
 Միմիայն ուտել եւ քընել լինի: 35
 Անասուն միայն, ոչինչ աւելի,
 Անտարակոյս, Ծա, որ մեզ ստեղծեց այս լայն հանճարով,
 Դէպի յետ նայող եւ դէպի առաջ,
 Ձը պարգեւեց մեզ այնպիսի մի մեծ ընդունակութիւն
 Եւ ասուածանման բանականութիւն, 40
 Որ նրանք անպէտք բորբոսենն մեր մէջ:
 Արդ, անասնական մոռացում լինի,
 Թէ մի թուլասիրտ խղճամբտութիւն՝
 Եղածի վերայ շատ ծշգրիտօրէն խորհրդածելու,
 Խորհրդածութիւն, որ չորս մաս պրած, 45

Մի մասը միայն խոհեմութիւն է,
 Իսկ միւս երեքը անարիութիւն... չը գիտեմ ի՞նչու
 Պէտք է միշտ ապրեմ կրկնելու համար «Այս կայ անելու»,
 Երբ ունիմ պատճառ, կամք, դժ եւ միջոց անելու համար.
 Եւ օրինակներ, երկրագնտի չափ, յորդորում են ինձ. 50
 Վկայ այս զօրքը, այսքան բազմաթիւ, այսքան բազմաժախս,
 Որի վարիչն է մի մատաղահաս եւ քնքուշ իշխան,
 Որ աստուածային փառափրութեամբ ոգին խանդավառ՝
 Բերան է ծրուում անտեսանելի գաղթի վըրայ,
 Ենթարկելով այն, ինչ մահկանացու եւ անհաստատ է, 55
 Բախտի, վտանգի եւ մահացութեան.
 Եւ այդ, մի ձուր կձեւակ համարու Որաւ մեծ լինել՝
 Եշանակում է ոտքի չը կանգնել առանց մեծ դատի,
 Բայց եւ տիրաբար կուի մէջ մանել մի շիւղի համար՝
 Երբ որ խնդիրը պատուի վըրայ է: Հապա ես ի՞նչպէս, 60
 Որ մի հայր ունիմ դաւով սպանւած, մի մայր՝ արատւած,
 Գրգիռներ արեանա ու դատողութեանս,
 Եւ թոյլ եմ տալիս ամեն բան քրնի, այն ինչ, ամօթ ինձ,
 Տեսնում եմ այստեղ քսան հազարի մօտայուտ մահը,
 Որոնք համբաւի մի երազանքի, սուերի համար՝ 65
 Բայցում են գրնում դէպի գերեզման, ինչպէս անկողին.
 Կուում են հողի մի շերտի համար,
 Ուր բանակները տեղ անգամ չունին հարցը վճռելու,
 Որ բաւական մեծ հանգստարան չէ կամ ամփոփարան՝
 Սարնւածներին ծածկելու համար: Օ՛հ, այս բոպէից 70
 Թող խորհուրդներըս արիւննուշտ լինեն, կամ ոչինչ չարժեն:

ԳՆՈՒՄ ԷՆ:

ՏԵՍԵՐԸՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԳ

Հլսիմոր. մի սեմեակի զդեպիսմ:

Գայիս իմ թագուհին, Հորացիո իմ մի Ազնայիսմ:

Թագ. Զեմ ուղում խօսել այս աղջրկայ հետ:

Ազն. Զանձրացուցիւ է, խկապէս ցնդած.

Նրա վիճակը շատ զթաշարժ է:

Թագ. Բայց ինչ է ուղում:

Ազն. Իր հօր մասին է խօսում. ասում է, «լսել եմ

Թարգախ բաներ կան այս աշխարհի մէջ»

5

Բացազանչում է, իր կուրծքն է կոծում,

Մի խոտի շիւղից մաղձոտանում է.

Տարտամ բաներ է ասում, կիսով չափ իմաստ ունեցող.

Նրա խօսքերը թէեւ ոչինչ են, բայց անկապ ձեւը

Ունկնդիրներին փորձել է տալիս որ մի միտք հանեն.

10

Մարդիկ բաներ են երևակայում,

Սեւ կարկառելով նրա խօսքերը՝

Թարմարեցնում են իրենց սեփական մտածածներին.

Սեւ զըրանք կցւած իր նայւածքների, շարժումների հետ՝

Կարծել են տալիս որ մի իմաստ կայ դուցէ նրանց մէջ,

15

Թէեւ ոչ հաստատ, բայց զժբախտ մի բան:

Հոր. Աւելի լաւ է որ խօսէք իր հետ,

Նա վտանգաւոր ենթադրութիւններ կարող է ցանկ

Զարութիւն ծրնող ուղեղների մէջ:

Թագ. Ասացէք ներս գայ:

Աշտ-աշտը Գայիս է փնտռում:

(Աշտ-աշտ) Թաւաղար հոգուս, — եւ միշտ այդպէս է մեղքի
բռնոյթը —

Ամեն ինչն իմ նախերգն է թրւում մի մեծ աղէտի.

21

Մեղքն այնպէս լի է անձարակ վախով,

Որ աշխարհում է իր աշխարհում ահից ու զողից:

Գայիս է Աշտ-աշտը. Օհէկայի հետ:

- Օֆ. Ուր է Դանեայի շքնաղ թագուհին,
Թագհ. Ի՞նչ կայ, Օֆեղիա:
- Օֆ. (Ելքէլւի) “Ի՞նչպէս ճանչեմ ես քո նարին 25
Այնքան ջանքներով,
— Իր գլխարկի խնցիկներով,
Փայտից, սանդալներով:,,
- Թագհ. Սիրելի օրիորդ, ի՞նչու համար ես այդ երգը երգում:
- Օֆ. Ի՞նչ ասացիր, չէ՛, լսեցէք խնդրեմ: 30
Ելքէլւի է:
- “Մեռաւ զընաց, մեռաւ զընաց,
Եւ հող մըտաւ, տիկին.
Թոտ է բուսել զլիսի վըրայ,
Եւ մի քար կայ ոտքին:,,
- Օհ, հօ. . .
- Թագհ. Օֆեղիա:
Օֆ. Լսեցէք խնդրեմ: 35
Ելքէլւի է:
- “Պատանք ունէր ծինի նըման . . .
Գլու է Լուսնի:,,
- Թագ. Նայեցէք, տէր իմ:
- Օֆ. Պճնած ծաղիկներով,
Որոնք ցօղած շիրիմ՝ մտան
Սիրոյ արցունքներով: 40
- Թագ. Ի՞նչպէս ես, սիրուն Օրիորդ:
- Օֆ. Լաւ, փառք Աստուծոյ: Ասում են բուն մի հացթուխի աղջիկ
էր: Տէր իմ Աստած, մեզ յայտնի է թէ ի՞նչ ենք, բաց
յայտնի չէ թէ ի՞նչ ենք լինելու: Աստած ձեր սեղանը չէն
պահէ: 45
- Թագ. Իր հօրն է երեւակայում:

Օֆ. Մեզրեմ, այդ մասին չը խօսենք. բայց երբ ձեզնից հարցնեն,
թէ ինչ միտք ունի, այսպէս ասացէք.

Ե:Ճ--Տ է:

Էզոուց տօն է, սուրբ Վալէնտին,
Կանուխ արեւծագին, 50
Պատուհանիդ առաջ կանգնած
Ես եմ՝ քո Վալէնտին:
Տղան ելաւ, զգեստ հագաւ,
Եւ տան դուռը քացաւ,
Եւ աղջրկան իր մօտ տարաւ, 55
Որ էլ աղջիկ չեկաւ:

Թագ. Սիրուն Օֆելիա:

Օֆ. Հա, ճիշդ որ... առանց երգումի, թող վերջացնեմ:

Ե:Ճ--Տ է:

Յիսուս Զրիստոս, Սուրբ խաչ վկայ,
Դա ինչ ամօթ քան է: 60
— Ամեն տղայ, ձեռքից որ գայ,
Ոնքն էլ նոյնպէս կ'անէ.
Աղջիկն ասաց, «դու խօսք տըւիր
Որ ինձ քեզ կին կ'առնես:

Տղան ասաց. 65

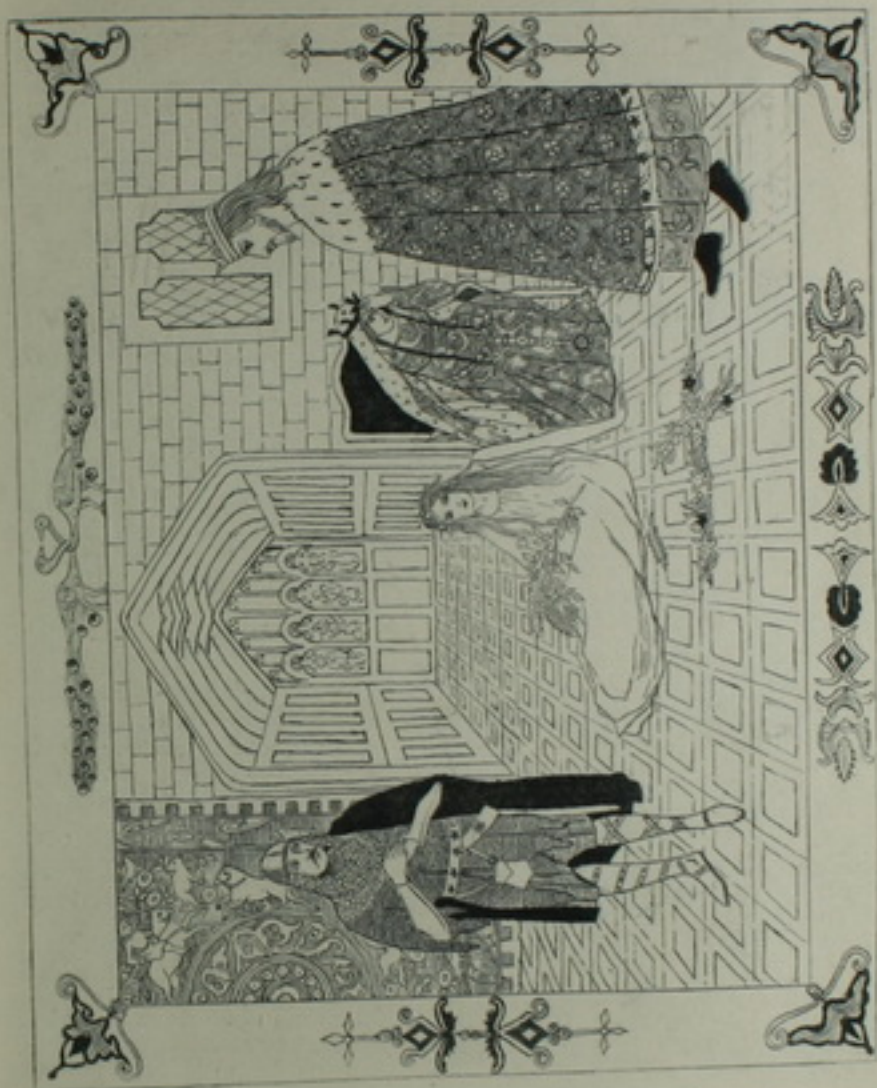
Եթէ ինձ հետ չը պառկէիր

Անշուշտ կ'առնէի քեզ:

Թագ. Որչափ ժամանակ է որ սա այսպէս է:

Օֆ. Եղս ունիմ որ վերջը բարի լինի. պէտք է համբերութիւն
ունենանք. բայց չեմ կարողանում լացս զսպել, երբ մտածում
եմ որ նրան զրեւ են սառն հողի մէջ: Եղբորս խնաց պէտք է
տալ. եւ այսպէս, շնորհակալ եմ ձեր բարի խորհուրդի հա-
մար: — Հէյ, կ'աքս: — Բարի զիշեր, տիկիներ, բարի
զիշեր, սիրելի տիկիներ, բարի զիշեր:

Դա--Դա է Գէ--Տ:

Թագ. Խնդրում եմ մտից հետևիր նորան, լաւ հակիր վերան: 75

Հորաշէն Գորգն է գնաց:

Աւաղ, դա թոյնն է իր խորունկ վշտի,
Որ ծագում է սուկիր հօր մահւանից: Օհ, Գերարուդ, Գերարուդ,
Յաւերը դալիս՝ չեն դալիս հատ հատ լրտեսների պէս,
Այլ հոծ գունդերով: Մախ, հայրն սպանեց.

Յետոյ, քո որդիդ այստեղից գընաց. 80

Եւ նա ինքն եղաւ բռնի հեղինակն իր արտաքսումի.
Ռամիկ ամբօխ՝ խեղճ Պրոնիուսի մահւան պատճառով՝
Յուզւած է աղմուտ, Թանձր ու վատառողջ մտմուքներից
Եւ շուկներից. եւ մենք ինքներս էլ շատ խակ վարեցանք
Որ սուսիկ-փուսիկ թաղեցինք նորան. 85

Իսկ խեղճ Օֆէլիան, զրկւած իր առողջ դատողութիւնից,
Որից երբ զուրկ ենք՝ պատկերներ ենք սուկ, կամ անասուններ.
Եւ ամենէն վերջ, ինչ որ հէնց ինքը բոլորի չափ է,
Սղարայրը ծածուկ վերադարձել է Փրանսիայից,
Եւ որոճում է իր կասկածներով, 90

Իրեն պահում է թուխպերով պատած.
Շուրջն էլ պակաս չեն փափացողներ,
Որ վարակում են նորա ականջը թունոտ խօսքերով
Հօր մահւան մասին. եւ այդ բանի մէջ հարկը, նիւթից զուրկ,
Չի խղճահարւի մեզ ամբաստանել ականջից ականջ: 95
Օհ, իմ սիրելի Գերարուդ, այդ բանը գնացիր ի պէս
Ինձ շատ տեղերից աւելորդ անգամ մահացրելում է:

Մէ Եւն Գորգն:

Թագ. Ահ, ինչ ձայն է այս:

Թագ. Պահակներս ճւր են. թող գուռը պահեն:

Գալսն է մէ Պալաթական:

Ինչ է պատահել: 100

Պալ. Ովկիանն իր ափից արտախուժելիս՝
Չէ լափում այնպէս անզուսպ շտապով տափաստանները,

Ոնչպէս Լաւերտը, ապստամբներէ մի հրոսակի հետ,
 Յաժ է տապալում ձեր սպաններին:
 Ամբոխը նրբան իր տէրն է կանչում, 105
 Սէ, ճիշդ որպէս թէ աշխարհը այսօր սկսած լինէր,
 Հինը մոռացւած, եւ սովորութիւնն անծանօթ դարձած,
 — Այդ նեցուկները եւ վաւերիչներն ամեն տիտղոսի, —
 Աղաղակում է “Մենք Լաւերտին ենք թագաւոր ընտրում”,
 Գլխարկ, ձեռք, լեզու փառաբանում են մինչեւ ամպերը. 110
 “Լաւերտը պէտք է թագաւոր լինի, Լաւերտ թագաւոր”,
 Թագ. Ո՛նչպէս ցնծութեամբ հաչում են զրբանք կեղծ հետքի վըրայ.
 Ժառ. կողմ էք վազում, ա՛յ դուք Դանիայի կեղծաւոր ջոներ:
 Թագ. Դուռը ջարդեցին:

Ներք է հանում Լաւերտը զինւոր է՝ Դանիայի էտէ-էտ:
 Լա. Ասացէք, ո՛ւր է այդ թագաւորը: 115
 — Պարոններ, խնդրեմ դուրսը սպասէք:
 Դան. Ոչ, թողէք ներս գանք:
 Լա. Դո՛ւք դուք եմ թոյլ տաք մենակ ներս գրնամ:
 Դան. Լաւ, թոյլ ենք տալիս:

Գնում էն Դանիայ Դանիայ:

Լա. Երնորհակալ եմ, դուռը պահեցէք:
 — Անարգ թագաւոր, յետ տուր ինձ հայրս:
 Թագ. Հանգարտ պահիր քեզ, սիրելի Լաւերտ: 120
 Լա. Արեանս այն պուտը, որ հանգարտ կենայ,
 Ոնձ անհարազատ կը յայտարարէ,
 Հօրըս անունը խայտառակ կ'անէ,
 Սէ մօրըս պարկէշտ, անրիժ ճակատին, զոյգ ունքերի մէջ
 “Բող”, կը խորանէ:

Թագ. Ո՛նչ է պառնաւոր, Լաւերտ, որ այդպէս
 Ըմբոստութիւնըդ ամենացել է: 126
 Թող զըրան, Գերարուդ. մեր անձի մասին երկիւղ մի՛ կըրեր.
 Կայ մի երկնային նախախնամութիւն,

Որ Թագաւորին ցանկապատում է, այնպէս որ դաւը
Հազիւ է կարող նշմարել միայն իր կամեցածը, 130
Սակայն չէ կարող կամքը կատարել,
Հաւերտ, ինչու եւ այդպէս բորբոքւել,
— Թող զըրան, Գերտուդ, — Դէ՛հ խօսիր, ո՛ր մարդ:

Լա. Հայրա ուր է:

Թագ. Մեռաւ:

Թագ. Ոչ սրբա ձեռքով:

Թագ. Թող կուշտ հարցունէ:

Լա. Ի՞նչպէս թէ մեռաւ. եւ չեմ հանդուրժի որ ինձ հետ խաղան. 136
Թող զըժովք զընայ հպատակութիւն.

Բոլոր ուխտերուս սեւազոյն դեւին,

Խիղճ ու փրկութիւն, խորագոյն խորքին.

Դեհհենի կրրակն ինձ չէ վախեցնում. 139

Այնտեղն եմ հասել, որ քամահրում եմ երկու աշխարհն էլ.

Ինչ որ զալու է, թող զայ. միայն թէ լուծեմ վըրէժըս,

Իմ հօրըս մահւան լիուրն վըրէժը:

Թագ. Ո՛վ է քեզ բռնում:

Լա. Իմ կամքը, բայց ոչ համայն աշխարհը.

Իսկ միջոցներուս, այնպէս կարող եմ խընայել նըրանց,

Որ շատ քիչ բանով շատ հեռու հասնեն:

Թագ. Իմ ազնիւ Հաւերտ,

Եթէ ուզում ես սիրելի հօրըդ մահւան խնդրի մէջ 146

Ստոյգն իմանալ՝ միթէ՞ վըրէժըդ այն է պահանջում

Որ տանող, տարւող, բարեկամ, Թշնամի,

Աւերի նըման սրբես անխախտ:

Լա. Ոչ, այլ մի միայն թշնամիներին: 150

Թագ. Դէ լաւ, ուզում ես Ծանալել նըրանց:

Լա. Սըրա ճշմարիտ բարեկամներին ահա այսպէս լայն

Կը բանամ գիրկըս. բարի, ինքնազոհ հաւալուսի պէս՝

Արեւնըս կը տամ նըրանց կերակուր:

Թագ. Այժմ խօսում ես իրրեւ ազնիւ մարդ եւ բարի զաւակ:

Որ եւ անմասն եմ քո հօր մահւան մէջ, 156

Եւ բոլոր սրտով վշտահարւած եմ եղածի վերայ,
 Դա այնպէս ուղիղ կը ցայտի խնկրիդ, ինչպէս լոյսն աչքիդ:
 Դան. (ԳԴԻԳ) Թողէք ներս զընայ:
 Լա. Ի՞նչ աղմուկ է այս:

Օ՛հէ՛ւնն նորէն փութն է:

Օ՛հ, ջերմ, չորացրու ամբողջ ուղեղըս, 160
 Եւ գութ, արցունքներ, եօթն անգամ աղի,
 Այրեցէք աչքիս ունակութիւնը: Նրկինքն է վկայ,
 Զո խնթութեան տեղ այնպիսի քաշով տուժել պիտի տամ,
 Որ մեր նժարը լծակն էլ շուռ տայ: 164
 Ո՛վ վարդ Մայիսի, ո՛վ անդին աղջիկ, ո՛վ բարի քոյրիկ,
 Զաղցրիկ Օֆէլիա. — Բարեւոր Աստուած, կարելի բան է,
 Որ մի մատղահաս աղջկայ խնկը
 Մի աշուորի ծիւրած կեանքի պէս դիւրամեռ լինի:
 Հոգին սիրոյ մէջ շատ նուրբ է լինում, եւ երբ որ նուրբ է,
 Նա ուղարկում է իր էութիւնից մի ազնիւ նմուշ 170
 Նրա ետեւից, որին սիրում է:

Օֆ. (ԵԴԻԼ) Դէմքը քաց՝ դազաղով դուրս տարին,
 Հէյ նօննի, նօննի, հէյ նօննի.

Գերեզմանն արցունքով թաց արին...

Մնաս բարով, իմ աղաւնեակ: 175

Լա. Միտքըդ ողջ լինէր եւ վրէժ կանչէիր
 Դա ինձ չէր կարող այսքան խիստ յուզել:
 Օֆ. (ԵԴԻԼ) Պէտք է երգես, ցած եկ, ցած

Կանչես նըրան ցած: 179

Ի՞նչպէս կրկներգը յարմար է զարես. անհաւատարիմ
 անտեսն է, որ իր տիրոջ աղջկան փախցրել է:

Լա. Այս ոլինջ շատ ինչից շատ է:

Օֆ. Ահա խնկունի, յիշելու համար. խնդրում եմ, հոգիս,
 յիշի՛ր. ահա խոհիկներ, մտածութեան համար:

Լա. Խոնթութեան մէջ խորհուրդ. յիշողութիւնն ու միտքը զու-
 գորդւած: 186

Օֆ. (Թագաւորն) Ահա անգ սամիթ, եւ աղաւնախոտ: (Թագաւորն) Ահա անգ փեղենայ. ինչ համար էլ մի քիչ կայ «կիրականորեայ թողութեան խոտ», էլ կարող ենք հոյել. բայց դուք անք տարբեր նշանակութեամբ պետք է կրէք: Ահա անգ զաւակածաղիկ. կ'ուզենայի անգ մանուշակ էլ տալ, բայց բոլորը թառամեց երբ հայրս մեռաւ. ասում են վերջը բարի եղաւ...

Երգում է:

Սիրուն Ռուրինը խելքս տարել է:

Լա. Մտորմունք, թախիծ, կիրք, զըժոխքն անգամ
Դարձնում է նա հրապոյր եւ հրմայք: 195

Օֆ. (Երգելով) Յետ շի դառնայ միթէ նա,
Յետ շի դառնայ միթէ նա.
Ոչ, ոչ, մեռաւ. մոռիր եւ դուն.
Նա շի դառնայ մէկ էլ տուն:
Մօրուք ունէր ծինի պէս, 200
Նւ մագերը վուշի պէս,
Գընաց, գընաց,
Զուր է մեր լաց,
Ողորմիր, տէր, իր հոգուն:

Նւ բոլոր քրիստոնեաների հոգուն, բարերար Ասուած:
Մնաց բարով: 206

Օգնէլան գնում է:

Լա. Տեսնում ես, Ասուած:

Թագ. Լաւերս, քո ցաւիդ պէտք է մասնակցեմ,
Այլապէս դու ինչ զոհած կը լինես իմ իրաւունքից.
Հեռացիր հիմա. եւ քո խելացի բարեկամներից 210
Ընտրիր ում կ'ուզես. թող նորանք լսեն,
Նւ իմ ու քո մէջ զատաւոր լինեն:
Թէ նորանք զանեն որ մենք ուղղակի կամ անուղղակի
Ըստ հօր մահաւան մէջ մատ ենք ունեցել,
Պատրաստ ենք ապա մեր թագը, զահր եւ նոյն խկ կեանքը,
Նւ ամեն ինչ որ մերն ենք անանում, 216

Բայորը քեզ տալ իրեն գոհացում.

Նթէ ոչ, պէտք է մեզ համար պահես համբերութիւնը.

Նւ մենք էլ քեզ հետ մեք մեքի տրած:

Արդար գոհացում կը տանք քո հոգուդ:

Լա.

Թող այդպէս լինի.

Իմ հորը մահւան պարագաները, դադարն թաղումը, 221

— Ոչ յաղթանշան, ոչ սուր, ոչ զէնքեր ոսկերքի վրայ,

Ոչ հանդիսաւոր ծէս ու արարմունք, —

Երկնքից երկիր ինչ հրամայում են հաշիւ պահանջել:

Թագ.

Պէտք է պահանջես. եւ յանցաւորը ո՞վ էլ որ լինի, 225

Թող մեծ տապարը նորան տապալէ:

Եկ զընանք, խնդրեմ:

Գնում է:

ՏԵՍԵՐԸՆ ՎԵՏԵՐՈՐԳ

Մի ուրիշ սենեակ մոյն դռնակի մէջ:

Գալիս են Հորացիո ևս մի ժառանգ:

Հոր. Ի՞նչ մարդիկ են, որ ինչ հետ ուզում են խօսել:

Ժառ. Նաւաստիներ, տէր իմ. ասում են մեր համար նամակ են բերել:

Հոր. Թող ներս գան: (Դուռն է բացում) Աշխարհի ո՞ր կողմից կարող է ինչ ողջոյն գալ, բացի Համլէտից: 5

Դուռն է բացում:

Ա. Նաւ. Ասումած օրհնէ մեզ, տէր իմ:

Հոր. Նւ քեզ:

Ա. Նաւ. Նթէ կամենայ. Ահա մի նամակ մեր համար, տէր իմ. այն զեպականիցն է որ Անդրիա պիտի գնար. եթէ մեր անունը Հորացիո է, ինչպէս ինչ ասել են, ուրեմն սա մեր համար է:

Հոր. (Կարդում է) “Հորացիո, այս նամակը կարդալուց յետոյ”

գրաբերներին միջոց տուր թագաւորին ներկայանալու. նամակներ ունին նրան յանձնելու: Հազիւ երկու օր էր որ ծովի վրայ էինք, երբ մի յելուզականաւ, լաւ պատերազմական պատրաստութեամբ, սկսաւ մեր յետեւիցն ընկնել: Տեսնելով որ մեր նաւը այնքան արագ չէ, հարկադրած քաջութիւն ցոյց տւինք, եւ ընդհարման ժամանակ ես անցայ նրանց նաւը. հէնց այդ միջոցին նրանք յանկարծ իրենց նաւը հեռացրին մեր նաւից, եւ ես մեն մննակ զերի ընկայ նրանց ձեռքը: Նրանք ինձ հետ վարւեցան ինչպէս զթասիրտ աւազակներ. քայց զիտէին թէ ինչ են անում. ես էլ հիմա պէտք է փոխարինութիւն անեմ: Ուղարկած նամակս հասցրու թագաւորին, իսկ ինքդ այնպիսի արագութեամբ, հասիր ինձ մօտ, ինչպէս եթէ մահից փախչէիր: Բառեր ունիմ՝ ականջիդ ասելու, որ լեզուդ կապ կ'ընկնի. քայց եւ այնպէս շատ թեթեւ կը լինեն նիւթի ծանրութեան հետ ըաղղատած: Այս բարեսիրտ մարդիկը քեզ կը բերեն ինձ մօտ: Ռոզննկրանց եւ Գիլղննշտերն շարունակում են իրենց ծամբան դէպի Անգլիա. նրանց մասին էլ շատ բան ունիմ քեզ պատմելու: Մնաս բարով: 30

Մնամ, ինչպէս զիտես, միշտ քո անձնւէր

Համլէտ:,,

Հաւ, եկէք ինձ հետ, որ տեղ հասցընեմ այս նամակները, եւ շուտ յանձնելով՝ ինձ առաջնորդէք այն պարտնի մօտ, որ ձեզ ուղարկեց: 35

ԳՆԱՆԻ ԷՆ:

ՏԵՍԵՐԸՆ ԵՐԹՆԵՐՈՐԳ

Մի արիշ անճճակ պղծախոս:

Գայիս նմ թուգաւորը նա լաւորս:

- Թագ. Պէտք է որ խիղճըդ այժմ հաստատէ անպարտութիւնըս,
 Եւ քո սրաիգ մէջ տեղ տաս ինձ՝ իրրեւ քո բարեկամիդ,
 Զանի որ ահա ուշիմ ականջով ինքըդ լսեցիր,
 Թէ նա որ սպանեց քո ազնիւ հօրը, իմ կեանքն էր ուղում:
- Լա. Այո, պարզ է դա. բայց ասացէք ինձ, 5
 Ի՞նչու միջոցներ ձեռք չառիք նրա այդ գործերի դէմ,
 Այդ եղեւնական, մահապարտական արարքների դէմ,
 Այն ինչ ձեր անձի ապահովութիւնը, խոհեմութիւնը
 Եւ ամեն այլ բան պէտք է զրգէին այդպէս վարեւել:
- Թագ. Երկու մասնաւոր պատճառի համար, 10
 Որոնք կարող են տկար թըւալ քեզ,
 Սակայն ինձ համար սաստիկ զօրեղ են.
 Թագուհին, մայրը, ապրում է միայն նրա աչքերով.
 Իսկ ես, ինի դա առաքինութիւնս, լինի դա մեղքըս, 14
 Իմ կեանքս ու հոգիս այնպէս անբաժան կապւած են նրան,
 Որ ինչպէս աստղը իր ոլորտից զուրս չէ կարող շարժուիլ,
 Ես էլ չեմ կարող նրանից հեռու:
 Երկրորդ պատճառը, թէ ինչու համար
 Անկարելի էր հրապարակային հաշիւ պահանջել,
 Դա այն մեծ սէրն է որ ամբողջ ունի Համէլտի հանդէպ, 20
 Եւ, թաթախելով նրա սխալներն իր գորովի մէջ,
 Այն աղբիւրի պէս, որ փայտը քարի փոխակերպում է,
 Փոխում է նրա թերութիւնները առաքինութեան,
 Եւ իմ նետերը, շատ թեթեւ փայտից շինւած լինելով՝
 Այնպիսի ուժեղ մի հողմի ընդդէմ սուրաշու համար, 25
 Դէպի աղեղըս յետ կը դառնային,
 Ոչ դէպի այնտեղ, ուր ես ուղղէի:
- Լա. Այսպէս ուրեմն, հայրըս սպանւած,

Քոյրս մասնաւած յուսահատութեան,
 Որի արժէքը — եթէ հընար կայ անցածը գտնել — 30
 Կանգնած իր զարի զազաթնակէտին՝ իրրեւ ակոյեան,
 Ի զուր կը փնտռէր կատարելութեան իր զուգակիցը.
 Բայց կը գայ վրէժէս:

Թագ. Լաւ, զբրա համար մի՛ կորիւր քունըդ.
 Մի՛ կարծիր թէ ես այնքան մեղի ուրու չեմ լինած,
 Որ թոյլ տամ վտանգն մօրուքոս քաշէ, 35
 Եւ այդ ինչ համար ժամանց համարեմ: Եռտով կը լսեմ:
 Գիտես որ հօրըդ սիրում էի ես, սիրում եմ եւ ինչ,
 Եւ դա, յոյս ունիմ, քեզ կը թելադրէ երեւակայել...

Գաւիւն է Դէ-Յաւանդաւի:

Ի՞նչ կայ: Ի՞նչ լուր կայ:

Սուր. Նամակներ, տէր իմ, իշխան Համէտից.
 Այս՝ Ձեր Մեծութեան, այս էլ՝ Թագուհուն: 40

Թագ. Ինչպէ՞ս, Համէտից, եւ ո՞վ է բերել:

Սուր. Նաւազներ, տէր իմ, այգապէս են ասում. ինքքս չեմ տեսել:
 Կլաւդիոն տըւաւ. նա է ստացել բերողին ձեռքից:

Թագ. Լաւբա, կայ եւ տես: — (Յաւանդաւի) Հեռացիր: 44

Յաւանդաւի փնտռում է:

Թագ. (Կարգում է.) «Վեհափառ եւ հօգը տէր, թող ծնդ յայտնի
 լինի որ ինձ ըլլորովին մերկ ցամաք են հանել ծեր թա-
 գաւորութեան մէջ: Վաղը հրաման կը խնդրեմ՝ ծեր ար-
 քայական տեսութեանը արժանանալու, եւ այդ առիթով՝
 ծեր ներումը հայցելուց յետոյ՝ կը պատմեմ ծնդ իմ այս
 յանկարծակի եւ տարօրինակ դարձիս պատճառը: 50

Համէտ:

Ի՞նչ միտք ունի այս. միւսներն էլ արդեօք վերագարձել են.
 Թէ մի խաղ է այս, եւ ուրիշ ոչինչ:

Լա. Իր ձեռագիրն է:

Թագ. Համէտի գիրն է. ի՞նչ ասել է, «Մերկ» 54

Ահա այստեղ էլ, յեա — զբրտ թեան մէջ, ասում է «Մենակ»,
կարող ես դու ինչ մի բան հասկացնել:

Լա.

Խնդրո՞ւնք հասնում.

Բայց թողէք որ գայ. դա հիւանդ սրտիս սպեղանի է,
Նրբ մտածում եմ թէ կը գայ մի օր,
Նրբ որ կարող եմ ճակատ առ ճակատ երեսին զարկել,
«Ըստ արածդ է այս»,

60

Թազ. Նթէ այդպէս է, Լաերա... բայց ինչպէս կարող է լինել...
Բայց ուրիշ ինչպէս...: Լաերա, ուղղում ես խորհուրդիս ըսել:

Լա. Կը ըսեմ, տէր իմ, թէ խաղաղութեան չը հարկադրէք ինձ:
Թազ. Զէ խաղաղութեան: Նթէ նա այժմ վերադարձել է,

Նւ ձեռք է քաշել ճամբորդութիւնից,
Նւ մտադիր է նորէն ձեռնարկել,
Նս պէտք է նըրան մի գործի գընեմ,
Որ նոր մտքիս մէջ հասունացել է,
Որից փրկւելու ոչ մի ճար չունի.

65

Նւ մահւան մասին ոչ մի պարտաւ չընէ չի լսի,
Այլ իր մայրն անգամ անպարտ կ'արձակէ սարքուած դուր
Նւ կը հաւատայ որ ընդ գիպւած էր:

70

Լա. Տէր իմ, պատրաստ եմ ձեր խօսքին անսալ,
Մանաւանդ եթէ այնպէս կարգադրէք,
Որ հէնց իմ ձեռքով գործը կատարուի:

75

Թազ. Լաւ էլ յարմար է. այն օրից ի վեր, որ դու մեկնել ես՝
Շատ անգամ խօսքը քո վրայ է ընկել Համէտի առաջ.
Նւ այն, մի յատուկ շնորհ՝ համար,
Որի մէջ, ասում են, գերազանցում ես.

80

Բոլոր ձերքերիդ համազումարը
Այնպէս չէր շարժում նըրա նախանձը, ինչպէս այդ մէկը,
Ինչ որ իմ աչքիս վերջին տեղն ունի:

Լա.

Ի՞նչ շնորհ է այդ:

Թազ. Մի պարզ ժապաւէն երիտասարդի գլխարկի վըրայ,
Բայց եւ հարկաւոր. քանի որ թեթեւ, անհոգ զգեստը
Նոյնչափ վայել է երիտասարդին,

85

Որչափ որ ծերին իր սամայրները եւ մուշտակները,
Թէ առողջութիւն եւ թէ պատկառանք պահելու համար,
Նրկու ամիս կայ որ Նորմանդիացի մի ազնւական
Այտեղ էր եկել. ինքըս տեսել եմ Փրանսացիներին,
Եւ պատերազմել նոյն իսկ նորանց դէմ. 90

Ոսկապէս նորանք լաւ ձիաւոր են.

Բայց այս հերոսը կախարդ էր կարծես.

Անես ուղղակի թամբից էր բուսել,

Եւ ձիուն այնպէս հրաշալի բաներ անել էր տալիս,

Որ մարդ կարծում էր թէ նա այն ազնիւ անասունի հետ
Մէկ մարմին լինէր, կէս մարդ ու կէս ձի: 96

Այնքան անց էր նա մտքիս խոյանքից,

Որ ես՝ շարժուեմեր եւ սիրուն դիրքեր յղանալու մէջ՝

Յետ էի մընում նորա արածից:

Հա. Նորմանդիացի էր:

Թագ. Այո, Նորման էր:

100

Հա. Վկայ է կեանքըս, Համոնդն է եղել:

Թագ. Այո, նա ինքը:

Հա. Հաւ եմ ծանաչում. Ծիշդ որ իր ազգի զարդ ու զոհարն է:

Թագ. Սա էլ քեզ յիշեց, եւ այնպիսի մեծ զոյլեստներ տուաւ.

Ըս Ծարտարութեանն ու հմտութեանը զինամարտի մէջ,

Մասնաւորապէս սրբամարտի մէջ, 105

Որ միշտ ասում էր, ինչ սքանչելի պատկեր կը լինէր,

Թէ մարդ կարենար քո զոյգը զանել.

Եւ նա երգւում էր թէ իր ազգակից զինավարժները

Ոչ շարժում ու թափ, ոչ դիմադրութիւն, ոչ աչք կ'ունենան

Եթէ դու ուզես նորանց գէմ դուրս գալ: 110

Նորա այս խօսքը Համէլտի նախանձն այնպէս զրգռեց,

Որ այնուհետեւ նա միշտ աղաւում եւ պաղատում էր,

Որ անմիջապէս քեզ այտեղ բերենք, որ հետըզ չափւի:

Այժմ, սրբանից...

Հա. Ինչ է հետեւում զրբանից, տէր իմ:

Թագ. Հաէրտ, քո հայրըդ սիրելի էր քեզ.

115

Թէ լոկ տրամութեան նկարի պէս ես,
Դէմք առանց սրտի:

Հա.

Ոնչու էք հարցնում:

Թագ. Ոչ թէ կարծում եմ հորդդ չես սիրել:

Այլ, որ լաւ գիտեմ թէ ժամանակից ծնւում է սէրը,
Եւ ես տեսնում եմ թէ ժամանակը, շատ փորձերի մէջ,
Մեղմում է նորա կրքափն ու կայծը. 121

Այո, եւ սիրոյ բուն իսկ բոցի մէջ ինչ որ պատրոյզ կայ,
Որ նորան մասամբ նւազեցնում է,

Եւ ոչինչ չը կայ որ լաւութեան մէջ անփոփոխ մընայ.

Այլ լաւութիւնը, երբ որ հասնում է շատ առատութեան՝
Մեռնում է շնորհիւ հէնց իր շատութեան: 126

Այն բանը, ինչ որ կ'ուզէինք անել,

Պէտք էր անէինք ելք որ կ'ուզէինք.

Զանգի մշտապէս այդ կ'ուզէինք փոփոխող բան է,

Եւ ունի այնքան տկարացումներ եւ յապաղումներ, 130

Որքան ձեռքեր կան, որքան լեզուներ եւ որքան դէպքեր:

Եւտոյ, "պէտք էրը", նրման է վատնող մի հառաչանքի,

Որ հովացնում է, բայց եւ վընասում:

Այժմ գանք վերքի կսկծուն տեղին: Համէտ զալիս է.

Ի՞նչ պիտի անես, որ ցոյց տաս թէ դու հորդդ զաւակն ես,

Գործով ոչ խօսքով: 136

Հա.

Վիզը կը կտրեմ եկեղեցու մէջ:

Թագ.

Այո, իրաւ է,

Պէտք չէ ոչ մի վայր ապաստան լինէր մարդասպանութեան,

Եւ պէտք է վրէժը սահման չունենար: Բայց, բարի Հաւերա,

Եթէ ուզում ես անել այդ բանը, քաշիր սենեակըդ. 140

Համէտը, դարձին, կը տեղեկանայ որ դու եկել ես.

Մենք մարդ կ'ուղարկենք, որ քո շնորհքը գովեն նորա մօտ,

Եւ այն Փրանսիացու աւած ներրողին երկպառակ փայլ տան,

Եւ այնպէս անեն, որ ձեզ ի վերջոյ իրար դէմ հանեն,

Եւ զըրաւ բռնեն ձեր գլխի վըրայ: 145

Սա բոլորովին անփոյթ լինելով, բռնութեամբ աղնիւ,

- Սև բարձրը ամեն խարդաւաններէց,
 Ձի զննի երբէք խաղի սըրերը,
 Այնպէս որ դիւրաւ, կամ նոյն խկ մի քիչ ճարպիկ շարժումով
 Մի սուր կը ջոկես, որ բուժ չը լինի, 150
 Սև մարդանքի մէջ՝ հորոգ վըրէժը այդպէս կը հանես,
 Լա. Այդպէս էլ կ'անեմ, եւ հէնց այդ մտքով՝
 Իմ սրբիս ծայրին մի իւղ կը քսեմ,
 Մի շարժատանից մի իւղ եմ գընել, այնպէս մահացու,
 Որ բաւական է դանակի ծայրը մէջը թափախել, 155
 Սև մի քիչ ծակել որ արիւն դուրս գայ, ոչ մի սպեղանի,
 — Բազազրած բոլոր լուսնակի լոյսով քաղած խոտերից,
 Որոնք բուժելու զօրութիւն ունին, — չի փրկի մահից,
 Նիժէ մի մարդու մորթը նըրանով մի քիչ սկըզեն,
 Այդ թոյնից մի քիչ կը քսեմ սրբիս, 160
 Որ, եթէ նըրան մի թեթեւ վէրք տամ, իր մահը լինի:
 Թագ. Լաւ, թող այդ մասին յետոյ մտածենք, եւ մի լաւ կշռենք,
 Թէ ժամանակի եւ միջոցների ինչ պատահութիւն
 Կը ծառայէ մեզ մեր ծրագրի մէջ: Նիժէ դա վրիպի,
 Սև մեր սարքածը վատ գործադրումից երեւան ելնէ՝ 165
 Աւելի լաւ էր որ չը փորձէինք: Այդ պատճառով էլ,
 Մեր նախագիծը պէտք է մի թիկունք, երկրորդ ունենայ,
 Որ եթէ մէկը բովի մէջ պայթի, միւսը դիմանայ:
 Կաց, թող մտածեմ...
 Մենք ձեր երկուսի ճարպիկութեան վրայ զըրաւ կը բռնենք...
 Գրտայ... 171
 Սրբ գութ շարժումից տաքացած լինէք, եւ լաւ ծարաւէք,
 — Սև պէտք է շատ թունդ յարձակում գործէք որ այդպէս
 լինի —
 Սև Համլէտն ուզէ ծարաւն անց կացնել,
 Սո նըրա համար այնպիսի մի բան պատրաստել կը տամ,
 Որ իր շրթունքին գիպընէ թէ չէ, 176
 Նիժէ գիպածով քո թունոտ սրբից ազատած լինի,
 Դա կ'ապահովէ մեր նպատակը: Բայց կաց. ինչ ձայն է:

ԳԱԼԵ Է ԲԱՎԵՆԷՆ:

Ի՞նչ կայ, Թագուհիս:

179

Թագհ. Մի ցաւ դպում է միւսի կրօնէին, այնչափ որ շատ են:
Ընդրդ խեղդուեց, Լաւրա . . .

Լա.

Խեղդուեց, օհ, ինչ:

Թագհ. Մի ուսնի կայ, որ մի գետակի ափին է բուսել,
Սւ ցղայնում է արծաթ սաղարթը բիւրեղ ջրի մէջ.
Ընդրդ այնտեղ եկաւ, խիստ տարօրինակ պատկեր ձեռքին՝
Հրանուններէից, մարգարտիկներէից եւ եղններէից, 185
Սւ այն կարմրագոյն երկար տունկերէից,
Որոնց անվայել անուն են տալիս լիւր հովիւները,
Իսկ մեր ամօթ խած աղջկերքն ասում են՝ Մեռած մարդու մատը.
Այնտեղ, երբ որ նա փորակեց բարձրանալ մի կոր Ծիւղի վայր
Որ պատկերը կախ տալու համար, 190
Դաւածան մի ոստ կտարեց յանկարծ,
Սւ նրա կանանչ ծաղկեփունջերը եւ ինքն էլ հետը
Ընկան արտասուող այն գետակի մէջ:
Որ հագուստները փռւելով իսկոյն ջրի երեսին,
Մի բոսէ նրան ծովահարսի պէս վերեւ բռնեցին, 195
Իսկ այդ ժամանակ նա հին երգերից բաներ էր երգում,
Որպէս մի էակ վտանգին անգէտ,
Կամ մի արարած, որ այդ տարրի մէջ բռնածին լինէր.
Բայց դա չէր կարող շատ երկար տեսել, 199
Սւ զգեստները ջրից ծանրացած՝ խեղճ տարաբախտին
Բաշեցին ներքեւ իր անուշ երգից զէպի տղմուտ մահ:
Լա. Խեղդուեց ուրեմն:

Թագհ.

Ահ խեղդուեց, խեղդուեց:

Լա.

Շատ ջուր ստացար, դու խեղճ Օֆելիա.

Պէտք է ուրեմն զոպւմ արցունքըս. բայց մենք այսպէս ենք.
Սւ բռնութիւնը, ինչ էլ որ ամօթն ասելու լինի, 205
Որ սովորոյթից չէ ուղում շեղւիլ: Երբ սրբանք զրնան՝
Ոչինչ կանացի չի մընայ իմ մէջ: Մընայք բարով, տէր:

Բոցեղէն խօսքեր ունիմ ասելու, որ կը վառւէին,
 Նի՞թէ այս յիմար արտասուքներըս չը հանգցընէին:

Գնում է:

Թագ. Ծկ զընանք, Դերարուգ, հետեւենք սրբան. 210

Որչափ ջանք արի մինչեւ մեզմեցի իր բարկութիւնը,
 Այժմ վախում եմ նորէն բոբրոգւի: Հետեւենք իրեն:

Գնում է:

□ □ □

ԱՐԱՐԻԱԾ ԳԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՏԵՍԵՐԸՆ ԱԹԸԶԻՆ

Գերեզմանատուն:

Գալիս Եճ երկու Գերեզմանափոր, բրիչներով:

Ա. Գեր. Մթթէ էս կնիկը, որ իր կամքովն է էն աշխարհ գնացել,
պէտք է քրիստոնէի ծէսով թաղւի:

Բ. Գեր. Հա՛, ասում եմ քեզ. զէ՛հ, շուտ արա, գերեզմանը պատ-
րաստիր. մեռելների վերատեսուչը արդէն վճիռ է կայացրել.
պէտք է եկեղեցական թաղում լինի: 5

Ա. Գեր. Ո՛հ պէս. ասել է ինքնապաշտպանւելիս է խեղդւել:

Բ. Գեր. Երեւի տեսել են որ հէնց այդպէս է:

Ա. Գեր. Ոչ, ինքնապարձակւելիս եղած կը լինի. ուրիշ կերպ չի կարելի.
բանն էլ հէնց էդ է. եթէ ես իմանալով գնում եմ ինձ
ջուրը քցում, դա լինում է մի արարք, եւ ամեն արարք
երեք ծիւղ ունի. գործել, անել եւ կատարել. ասել է թէ
նա իմանալով է ինքն իրան ջուրը քցել:

Բ. Գեր. Չեղաւ, ինձ լսիր, քաւոր գերեզմանափոր... 13

Ա. Գեր. Դժգոյնմ. ահա ջուրն էնտեղ է, լաւ. մէկ մարդ էլ կանդ-
նել է էստեղ. լաւ. թէ էս մարդը զնայ ընկնի էն ջրի մէջ,
ասել է, կամայ թէ ակամայ գնացել է. լաւ, հիմա ուշ
դարձրու. բայց եթէ ջուրը դայ նրան խեղդի, ասել է նա
ինքն իրան չի խեղդւել. ուրեմն, ով որ ինքը չի եղել իր
մեռնելու պատճառը, նա չի կարճացրել իր կեանքը:

Բ. Գեը. Բայց օրէնքն էդպէս է:

20

Գ. Գեը. Բա ի՞նչ. էդպէս է որ կայ. վերատեսչի քննութեան օրէնքը
հէնց էդպէս է:

Բ. Գեը. Ուզում ես ծշմարտան ասեմ, եթէ էս կկնարմատը աղնւակոն
ը վնէր՝ քրիստոնէի կարգով չէին թաղի նրան:

24

Ա. Գեը. Ծիշդ ես ասում. բանի վատութիւնն էլ հէնց էդ է, որ էս աշ-
խարհքում մեծ մարդկանց աւելի հնշտ են հրաման տալիս որ
իրանք իրանց կախեն կամ ջուրը քցեն, քան թէ խեղճ
քրիստոնէին: Հայդէ, բրի՛չ. աշխարհքի ամենից հին արհես-
տաւորները՝ այգեպաններն են, հոր քանդողները, գերեզման
փորողները. նրանք Ազամի արհեստն են բանեցնում:

30

Բ. Գեը. Ազամը արհեստաւոր էր, ի՞նչ է:

Ա. Գեը. Հապա՛. առաջին մարդն էր որ գետինը փորեց:

Բ. Գեը. Միթէ:

Ա. Գեը. Բահ, քրիստոնեայ չես, ի՞նչ է. միթէ Սուրբ Դիրքը չես
հասկանում. Սուրբ Դիրքն ասում է՝ Ազամ երկիրը փորեց.
ասել է թէ նա էլ մեր արհեստն ունէր: Մէկ ուրիշ բան
էլ եմ ուզում քեզանից հարցնեմ. եթէ Ծիշդ պատասխան
ը տաս՝ խոտովանիր ու . . .

Բ. Գեը. Ասա տեսնենք.

39

Ա. Գեը. Ո՛վ է նա, որ աւելի ամուր բան է շինում քանց որմնադիրը,
քանց նաւագործը եւ քանց հիւանդ:

Բ. Գեը. Կախաղան շինողը. նրա շինածը աւելի է դիմանում քանց
հազար կախող:

Ա. Գեը. Հա՛, ես իմ հոգիս, խելքը բան ասիր. կախաղանը լաւ է գոր-
ծում. բայց ինչպէս է լաւ գործում. լաւ է գործում վատ
գործողի համար. հիմա դու վատ ես գործում, երբ որ ասում
թէ կախաղանը եկեղեցուց դիմացկան է. ասել է թէ կախ-
ղանը քեզ համար շատ լաւ կը գործի. հայդէ, նորից մտածիր:

Բ. Գեը. Ո՛վ է նա որ աւելի ամուր բան է շինում քանց որմնադիրը,
քանց նաւագործը եւ քանց հիւանդ:

50

Ա. Գեը. Հա՛, պատասխանը տուր, ու լուծը ես արա՛:

Բ. Գեը. Կայ ասեմ:

Համ. Կամ մի պաշտականի զանգը, որ կարող էր ասել, «Բարի լոյս, յարգելի տէր իմ. Բնչպէս էք, յարգելի տէր իմ», Կարելի է իշխան Այսինչն է եղել, որ իշխան Այսինչի ձին գովում էր, այն մտքով որ նւէր ստանար. չէ՞ կարող լինել:

Հոր. Կարող է, տէր իմ:

83

Համ. Այո, ճիշդ այդպէս, եւ Հիմա պատկանում է Տիկին Որդնուկին. կզակը թափած, եւ մի ժամկոչ իր բրիչն է թրխկացնում նրա գազաթին. ահա քեզ մի գեղեցիկ յեղափոխութիւն, միայն թէ պէտք է բաւական ուշիմ լինել տեսներու համար: Եւ միթէ՞ այս ոսկորները այնքան աժան են զբաւել, որ Հիմա զնտակաւաղի ծառայեն. ոսկորներս ցաւում են, երբ միտք եմ անում:

90

Ա. Գեր. Մի քրիչ, մի քան, մի քրիչ, մի քան

Մի կտոր սաւան պատանքի համար,

Հողումն էլ մի փոս, հողումն էլ մի փոս,

Այստեղ եկողին հէնց այդ է յարմար:

94

Դ--ը--ն է յի--մ մի --իչ--ն ք--ն:

Համ. Ահա մի ուրիշը. միթէ՞ սա չէ կարող մի փաստաբանի զանգը լինել. ուր են Հիմա նրա «ըստ էութեանները», բժականորութիւնները, նրա «գործերը», ճարտիկութիւնները. ինչու է Հիմա հանդուրժում որ այս կապիտ թշառականը իր կեղտոտ բրիչով զարկէ նրա գազաթին, եւ դատ չի բացում «վան զանահարութեան», չէ՞մ. գուցէ այս մարդը իր օրով մի մեծ կաւածատէր է եղել, իր զրաւութիւններով, վարչաթղթերով, պարտամուհակներով, փոխանցումներով, երկու երաշխաւորներով եւ ստանալիքներով: Այս է արդեօք իր փոխանցումների փոխանցումը եւ ստանալիքների ստանալիքը, որ նրա փոխանցած զանգը այսպէս հոգով լցնեն. արդեօք իր երաշխաւորները, կրկին երաշխաւորներն էլ հետը միասին, չէ կարողացան նրա գնած այնքան կաւածներէն ուրիշ բան երաշխաւորել նրա համար, բացի մի կտոր գետնից, հազիւ երկու վարչաթղթի երկայնքի ու լայնքի չափ. նրա հէնց

- կարածաթղթերը հազիւ թէ տեղաւորին այս մնաւորի մէջ,
 եւ կարածատէրն էլ սրանից աւելի տեղ չը պիտի ունենայ. քէ՛:
 Հոր. Ոչ, տէր իմ, ոչ մի թիղ աւելի:
 Համ. Ձէ որ մագաղաթը ոչխարի կաշուց են շինում:
 Հոր. Այո, տէր իմ, հորթի կաշուց էլ:
 Համ. Ոչխար աւ հորթ են նրանք, որ մագաղաթների մէջ ապա-
 հովութիւն են փնտռում: Ուղում եմ այս մարդու հետ
 խօսել: — Սա ո՛ւմ գերեզմանն է, այ՛ մարդ:
 Ա. Գեր. Իմա, պարոն:

Երբեք է:

- “Հողումս էլ մի փոս, հողումս էլ մի փոս
 Այստեղ եկողին հէնց այդ է յարմար:”
 Համ. Ընչդ է, դա քոնդ է, քանի որ դու ես փորել. բայց երբ
 ասում ես թէ դա քոնդ է, դուրս է դալիս որ դա սուտ է.
 գերեզմանը մեռելի համար է, ոչ թէ ողջի. ուրեմն ասածդ
 սուտ է:
 Ա. Գեր. Այնքան թեթեւ սուտ է, որ ինձնից թռչում է դէպի ձեզ:
 Համ. Ի՛նչ մարդու համար ես փորում:
 Ա. Գեր. Մարդու համար չի, պարոն:
 Համ. Ուրեմն ի՛նչ կնոջ համար:
 Ա. Գեր. Կնոջ համար էլ չի, պարոն:
 Համ. Ո՞վ է մէջը թաղելու:
 Ա. Գեր. Մի ո՞մն, որ կնիկ էր, պարոն. բայց, Աստուած հոգին լու-
 սաւորի, հիմա մի մեռել է:
 Համ. Ի՛նչ բժականդիրն է այս թշառականը. պէտք է կողմնացցնող
 խօսանք հետը, թէ ոչ՝ երկապրի խօսքերով մեր հոգին կը
 հանէ: Աստուած վկայ, Հորացիո, երկու երեք տարուց ի վեր
 նկատում եմ որ մեր դարը այնպէս սրամիտ է դարձել, որ
 զիւղացու ոռնամատը դալում է պաշտօնականի կրունկին,
 եւ նրան ցաւացնում է: — Որքան ժամանակ է որ դու գե-
 րեզմանափոր ես:
 Ա. Գեր. Տարւայ էն օրն եմ սկսել, որ մեր վերջին թաղաւոր Համէտը
 Փորախորասին յաղթեց:

Համ. Որքան է անցել այն օրից:

Ա. Գեր. Ե՞դ էլ չես իմանում. ամեն յիմար գիտէ. հէնց էն օրն եր
որ իշխան Համէտը աշխարհ էկաւ, էն որ գժեւել է, եւ
Անգրիա ուղարկեցին: 145

Համ. Հա, իրաւ. ինչու ուղարկեցին նրան Անգրիա:

Ա. Գեր. Ինչու. հէնց նրա համար որ գիժ էր, որ էնտեղ խելքի գայ.
խելքի էլ որ չը գայ՝ էնտեղի համար էնքան էլ հոգ չէ:

Համ. Ի՞նչպէս թէ հոգ չէ: 149

Ա. Գեր. Ընտեղ ոչ որ չի նկատի. էնտեղ ամենքն էլ նրա պէս
գժեր են:

Համ. Ի՞նչպէս եղաւ որ նա գժեաց:

Ա. Գեր. Շատ զարմանալի կերպով, ինչպէս ասում են:

Համ. Ի՞նչպէս թէ զարմանալի կերպով:

Ա. Գեր. Վա՛հ, հէնց էն կերպով որ խելքը թռաւ: 155

Համ. Բայց ի՞նչի վրայ:

Ա. Գեր. Ի՞նչի վրայ. հէնց էտեղ, Դանեմարքայի հողի վրայ: Ըն օրից
որ ես էտեղ ժամկոչ եմ, պատիկ ու մեծ ժամանակս միասին
հաշւած՝ երեսուն տարի կը լինի: 159

Համ. Ո՞րքան ժամանակ կարող է մարդ հողի տակ մնալ առանց
փտելու:

Ա. Գեր. Եթէ մեռնելուց առաջ արդէն փտած չը լինի, — ինչպէս էս
օրւան օրս էնքան ախտաւոր գիւղներ կան որ հողը չը դրած՝
ցրիւ են գալիս, — ութը ինը տարի կը դիմանայ. կաշեգործը
ինը տարի կը դիմանայ: 165

Համ. Ի՞նչու հէնց կաշեգործը եւ ոչ ուրիշը:

Ա. Գեր. Որովհետեւ, պարոն, նրա կաշին իր արհեստից էնպէս պնդա-
ցել է, որ երկար ժամանակ ջուրը մէջը չի մանի. էդ ջուր
ասածը ձեր էդ տէրամեռ գիւղի մեծ թշնամին է: Ահա քեզ
մի գանգ. էս գանգը ամբողջ քսաներեք տարի հողի տակն է
մնացել: 174

Համ. Ո՞նքն է որ . . .

Ա. Գեր. Մէկ շուն շան որդի գժի. ո՛ւմ գանգը լինի լաւ է:

Համ. Ի՞նչ գիտենամ:

Ա. Գևր. Կրակ թափելի զլինն. Ինչ զիժ սրիկան էր. մէկ անգամ մէկ ամբողջ շին Հռենոսի զինի զլխիս թափեց: Էս գանդը որ տեսնում ես, պարան, Սօրիկի գանչն է, որ թագաւորի խեղկատակն էր:

Համ. Այո:

Ա. Գևր. Հէնց էդ:

180

Համ. Տուր տեսնեմ: (Գանգն առնում է յետւոյն) Աւաղ, խնդճ Սօրիկ: — Հորացիօ, ես նրան ճանաչում էի. Ինչ հրաշալի կատակարան էր, Ինչ սքանչելի օրամտութիւն. հազար անգամ ինձ զրեւ է ուսերին եւ ման ածել. իսկ հիմա Ինչպէս զգեցնում է երեւակայութիւնս. սիրտս յետ է գալիս: Այստեղ էին կախած այն շրթունքները, որ չը զիտեմ քանի քանի անգամ համբուրել եմ: Ուր են հիմա քո ծաղրածութիւնները, թաշկոտութիւնները, այն երգերը, այն ուրախութեան պոռթկումներդ, որոնք բոլոր սեղանակիցներիդ ծիծաղից կոտորում էին: Դրանցից մէկն էլ չը կայ հիմա որ քո այս ծամածռութիւնդ ծաղրէր, այդ թափած կզակդ: Դէհ, հիմա զնա Տիկին Այսինի սենեակը, եւ նրան ասա, որ եթէ մէկ մատնաչափ շղար էլ քսէ երեսին, զարմեալ վերջը այս շնորհքին է հասնելու, եւ ծիծաղացրու նրան: Խնդրեմ, Հորացիօ, դու ինձ այն ասա:

195

Հոր. Ինչ, տէր իմ:

Համ. Կարծում ես թէ Ալէքսանդրն էլ հողի տակ սրա նման էր:

Հոր. Ո հարկէ:

Համ. Եւ այս հոտն ունէր. վախէ:

Գանգն յետւոյն է գէտլն:

Հոր. Ծիշդ այդ հոտը, տէր իմ:

200

Համ. Ինչ ստոր գործածութիւնների կարող ենք վերագառնալ, Հորացիօ: Միթէ չէ՞ կարող երեւակայութիւնը պատկերացնել, թէ Ալէքսանդրի աջնիւ փոշին Ինչ շաւղով է անցնում մինչեւ որ ծառայէ մի տակաւի ծակը խցելու:

204

Հոր. Ամեն բան այդպէս պրպտեղ մեզ շատ հեռու կը տանէր,

Համ. Ամենեւին. շատ էլ մեծ երեւակայութիւն պէտք չէ դրա համար. նոյն իսկ շատ էլ հաւանական բան է, որինակ այսպէս. Ալէքսանդր մեռաւ, Ալէքսանդր թաղւեց, Ալէքսանդր փոշի դարձաւ. փոշին հող է, հողից կաւ են շինում. ինչեւ այդ կաւով, որ Ալէքսանդրի մարմնիցն է շինւած, չէ կարե՞թէ զարեւջրի տակաւը խցել:

211

Ահնդ կեսարը մեռաւ, հող դարձաւ,
Մի պատի ծերպի նա ծնփող դարձաւ,
Այն հողը որից սարսում էր աշխարհ,
Չմեռւայ քուրից ծակ խցող դարձաւ:

215

Բայց սեւս, սեւս, մէկ կողմ քաշինք. թազաւորն է:

Գւլւա էն Բահնանէր է- այն՝ Բ-Գ-Ե-Վ. յետոյ Բէր-Մ էն
Օճէլլայի Բ-Ե-Դ էն, յետէ-Դ Գ-Ե էն Լ-Ե-Դ է- Ե-Դ է- Դ-Ե-Դ է-
Ե-Դ է, յետոյ Բ-Գ-Ե-Դ է, Բ-Գ-Ե-Դ է- Դ-Ե-Դ է- Դ-Ե-Դ է:

Ի՞նչ է, թազուհին, պաշտականներ. որին են սրբանք
Այսպիսի կրճատ արարողութեամբ յուղարկւաւորում.
Սա ցոյց է տալիս թէ մեռնողն ինքն է յուսահատ ձեռքով
Իր կեանքը խցել. երեւի բարձրը զատակարգից է. 220
Եկ այստեղ կուչ գանք եւ մօիկ անենք:

Բ-Գ-Ե-Դ է Լ-Ե-Դ է Դ-Ե-Դ է Դ-Ե-Դ է:

Լա. Ուրիշ ի՞նչ ծէս կայ:

Համ. Մայիս, Լաւրան է. ի՞նչ աղնիւ մարդ է:

Լա. Ուրիշ ի՞նչ ծէս կայ:

Ա.Բա՛ն. Արարողութիւնն այնչափ ձօնացրինք որչափ հընար կար. 225
Չեր քրորջ մահը կասկածելի էր,

Նւ եթէ շնորհիւ բարձրը հրամանի կարգը չը փոխէր՝

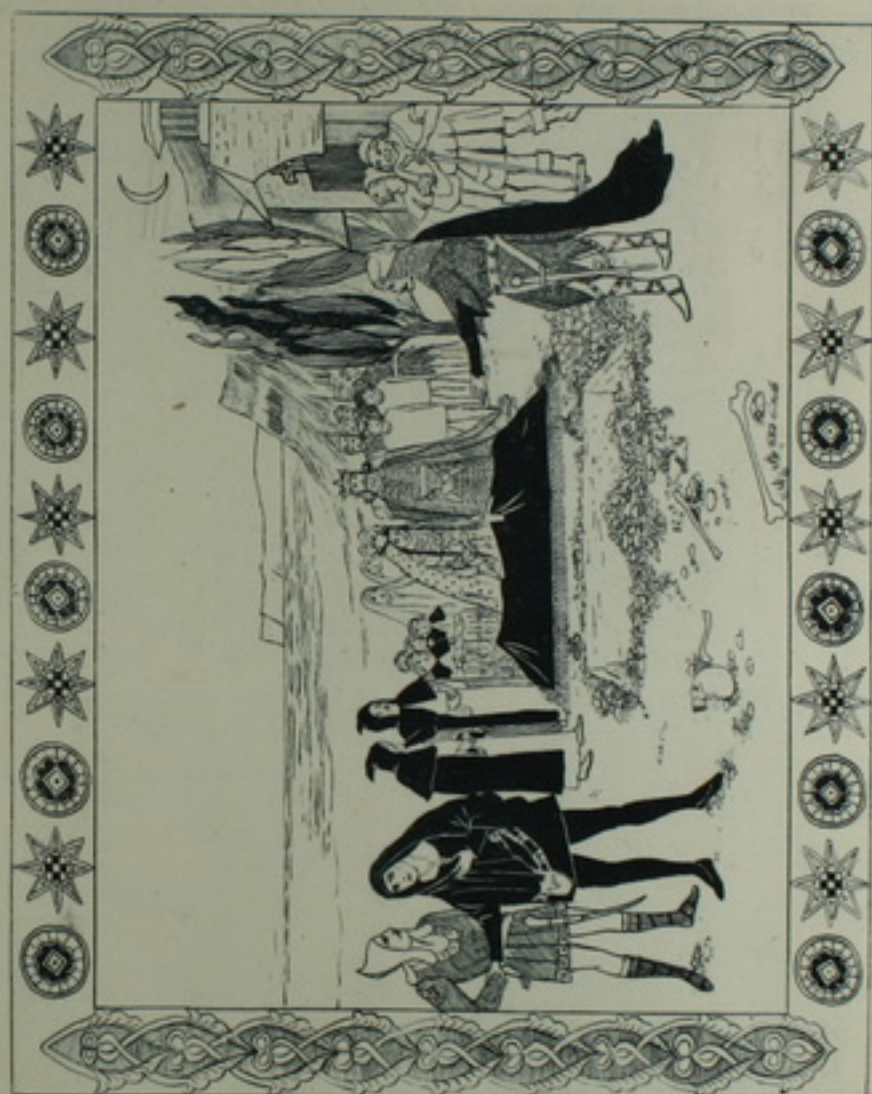
Նա պէտք է մընար անսուրբ հողի մէջ

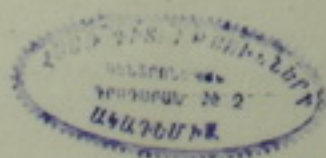
Մինչեւ Յարութեան փողի հնչումը.

Բարեպաշտական աղօթքների տեղ՝ 229

Խեցի, քար, կոնք պէտք է նետւին նրա մարմնի վրայ.

Այն ինչ կուսական պտակ ու ծաղիկ տընել ենք նրան,

Բայց վտանգաւոր մի բան կայ իմ մէջ,
Որից թող խոյս տայ խոհեմութիւնդ: Եւս քաջիւր ձեռքդ:
Թագ. Բաժնեցէք զբրանց:
Թագհ. Ախ, Համէտ, Համէտ:
Ամենքը Պարոններ...
Հոր. Հանգա՛րտ, սիրելի տէրս: 261

Մարտնչիւն իմանալ իմ իմ քաջութիւնս
Գիտէ՛մ իմանալ:

Համ. Այս նիւթի վերայ պատրաստ եմ այնքան մրցել սրբա հետ,
Մինչեւ թարթիչներս այլ եւս չը շարժին:
Թագհ. Ո՛նչ նիւթ, զաւակըս:
Համ. Սա սիրում էի Օֆելիային.

Քառասուն հազար եղբայր չեն կարող,
Որոնց գորովի բոլոր քանակով, իմ սէրս կազմել: 265

Թագ. Սա խնթ է, Հաէրտ:
Թագհ. Ո սէր Աստուծոյ, խընայիր նորան:

Համ. Դրժնիք, ցոյց տուր ինձ թէ դու ի՞նչ կ'անես.
Կը լամ, կը կռւես, քաղցած կը մընաս, քեզ կը ծըւատես,
Լեզի կը խմես, կրակոգիլ կ'աւանս. այդ ես էլ կ'անեմ. 270
Սկեւ ես այստեղ որ ցաւից զոռան,
Զարմացընես ինձ՝ ցատկերով նորա գերեզմանի մէջ.
Ուզում ես ողջ ողջ թաղելի նորա հետ. այդ ես էլ կ'անեմ:
Սթէ լեռներէից ուզես բարբառել՝ 274

Թող մեր զինի վրայ միջոն արտազար հոգ բերեն զիջեն,
Մինչեւ որ մեր տալին իր գազաթն այրէ հրավառ կամարից,
Սա Օսան մօտը մի գորտնուկ թըւայ:
Թէ մեծ մեծ բրդե՛ս ես էլ կարող եմ քեզ պէս յոխորտալ:

Թագհ. Սրբանք խնթութեան խօսքեր են միայն.
Այսպէս մի բոսկէ ցաւի տագնապը կ'ազդէ նորա վրայ. 280
Եւսոյ, հեզ ու մունջ՝ մայր աղաւնու պէս՝
Նրբ նորա ջուխտակ ուկի ձագերը նոր են դուրս եկել,
Սա լուռ կը նստի գլուխը կախ արած:

Համ. Լսիր ինչ, պարոն. Բնու ես ինչ հետ այդ ձեռով վարում.
Քեզ միշտ սիրել եմ. բայց ոչինչ, հոգ չէ. 285

Թող Հերկուն անէ ինչ որ կարող է.
Կատուն կը մլաւէ, շունն էլ կը հաչէ:

Դ--ւ-- է փն--մ:

Թագ. Ազաշում եմ քեզ, սիրելի Հորացիո, զընա ետեւից:

Հ--ւ-- է փն--մ է:

(Լ--ւ-- է) Համբերութիւնըդ պէտք է զորացնես

Անցեալ գիշերայ մեր խօսածներով.

290

Այժմ պէտք է մենք մղում տանք գործին: —

Սիրելի Գերարուդ, մի հսկող կարգիր զաւակիդ վերայ: —

Այս գերեզմանը կենդանի դամբան պէտք է ունենայ.

Շուտով կարող ենք հանգիստ օր տեսնել.

Առ այժմ պէտք է համբերող լինենք:

295

Գն--մ է:

ՏԵՍԵՐԸՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Մի Դահլիճ դղեափում:

Դաշխ ան Համիկտ եւ Հորացիո:

Համ. Այս մասին այսքան. հիմա զանք միւսին.

Հարկաւ յիշում ես պարագաները:

Հոր.

Թիշում, ազնիւ տէր:

Համ. Լսիր, սրտիս մէջ կարծես մի տեսակ պայքար էր մղում,

Սւ թոյլ չէր տալիս որ քուն ստնէի:

Սա ինչ աւելի վատ էի դդում,

5

Ըան տաժանակիր ասպտամբները շղթաների տակ:

Աճապարանքով... եւ օրհնեալ լինի աճապարանքը,

Ըանի որ յաճախ, թող գիտենանք այդ,

Անխոհեմութիւնն աւելի լաւ է մեր բանին զաղիս,
 Մինչդեռ մեր բոլոր խոր հաշիւները զերեւ են եղում: 10
 Եւ թող այդ բանից սովորենք, թէ կայ մի աստուածութիւն,
 Որ ձեւ է տալիս մեր ձեռնարկներին,
 Ինչպէս էլ ինքներս նախատաշ անենք:

Հոր.

Տարակոյս չը կայ:

Համ.

Խցիկից ելայ՝ ծովի վերաբնակ շուրջն փաթափած՝
 Եւ խաւարի մէջ խարխափում էի որ նրանց զանեմ: 15
 Հասայ փափաքիս, մատերով զրտայ նրանց ծըրարը,
 Եւ զարնայ նորէն եկայ իմ խուցը.
 Եւ անձիս վախից՝ կարգ ու կանոնը անտես անելով՝
 Համարձակեցայ բաց անել նրանց մեծ յանձնագիրը.
 Եւ ինչ եմ զանում մէջը, Հորացիս: 20
 — Օհ, արքայական սրբիկայութիւն, — բացորոշ հրաման,
 Համեմատ մի շարք երկար ու բարակ նկատուիներով,
 Դանեմարքայի եւ Անգլիայի ողջութեան մասին,
 Եւ, օհ, այնպիսի մեծ բորխներով եւ ճիւղներով՝
 Այն պարագայում երբ ողջ մընայի, 25
 Որ, կարգան թէ չէ, առանց մի բույէ ինձ միջոց տալու,
 Ու իսկ տապարը յետանելու չափ, զըլուխը կտրեն:

Հոր.

Վահ, ինչ էք ասում:

Համ.

Ահա հրամանը. կարգաւ երբ ազատ միջոց ունենաս.
 Ուղում ես լսել թէ ես ինչ արի:

Հոր.

Պատմեցէք խնդրեմ: 30

Համ.

Լինելով այսպէս սրբիկաներից որոգայթապատ,
 Նախ քան ուղեդիս մի առաջարան ասած լինէի՝
 Նա սկսել էր արդէն իր խաղը: Դրնայի, նստայ,
 Եւ շարագրեցի մի նոր յանձնագիր, լաւ զեղագրեցի.
 Ես էլ երբեմն՝ ինչպէս մեր արդի վարչագէտները՝ 35
 Դեղագրութիւնը մի ստորնութիւն համարում էի,
 Եւ շատ ջանք արի այդ սովորութիւնը մոռանալու.
 Բայց այստեղ, պարոն, դա կեանքըս փրկեց.
 Ուղում ես ասեմ զըրաժիս միտքը:

Հոր.

Այո, աղնիւ տէր:

Համ. Մի սաստիկ հրաման արքայի կողմից. այսպէս զբոցելի, 40
 “Ըստ որում Անգլիան շատ հաւատարիմ մեր հարկատուն է,
 Եւ պէտք է մեր մէջ սէրը դափնու պէս միշտ ծաղկած մընայ,
 Եւ հաշտութիւնը իր հասկէ պսակն անթառամ կըրէ,
 Եւ շաղկապ դառնայ մեր երկուսի մէջ,
 Եւ շատ այսպիսի ահագին խօսքեր եւ “Ըստ որումներ,, 45
 Որ իսկոյն եւեթ, ի տես նամակիս բովանդակութեան,
 Առանց յապաղման, քիչ լինի թէ շատ,
 Գրքաբերներին մահւան ենթարկեն՝
 Խոստովանքի էլ միջոց չը տարով:,,

Հոր.

Ի՞նչպէս կ'ընցելք:

Համ. Այդ բանումն էլ կար Աստուծոյ մատը. 50
 Հօրըս կրնիքը քսակիս մէջն էր, հէնց մի եւ նոյնը,
 Որ նախատիպն էր Դանեմարքայի պետական գրողի.
 Թուղթը ծալեցի, ճիշդ միւսի ձեւով, ստորագրեցի,
 Կնքեցի, զըրի նոյն ծըրարի մէջ, 54
 Այնպէս որ ոչ ոք այդ մանկափոխը չէր կարող տեսնել,
 Հետեւեալ օրը տեղի ունեցաւ ծովի կրօնը,
 Եւ այնուհետեւ պատահածները արդէն լաւ գիտես:

Հոր.

Ուրեմն Գիլգնշտերն ու Ռոզենկրանցը զընում են հիմա...

Համ.

Բա՛հ, մարդ Աստուծոյ, նրբանք ուղղակի հիացած էին 59
 Իրենց պաշտօնով. խիղճըս այդ մասին բընաւ չէ տանջում.
 Իրենց անտեղի միջամտումը նրանց կործանեց:
 Փոքրերի համար վտանգաւոր է
 Ընկնել զօրաւոր ախոյեանների
 Ծաշուն կայծառփիւռ սրբերի միջեւ:

Հոր.

Դա ի՞նչ թագաւոր է: 65

Համ.

Ձե՛ն կարծում հիմա որ պարտք կայ վըրաս...

Մա՛, որ սպանեց իմ թագաւորիս,
 Մա՛, որ իմ մօրըս պռունիկ դարձրեց,
 Մա՛, որ ներս խոթւեց իմ ընտրութեանըս եւ յոյսերիս մէջ,
 Եւ կարծը ձգեց որ կեանքս էլ որսայ, 70

- Այն էլ այնպիսի շարանենգութեամբ,
 Չէ՞ որ կատարեալ խղճմտութիւն է,
 Որ այս բազուկով վարձը ձեռքը տամ.
 Մահացու մեղք չէ՞ թոյլ տալ մեր մարմնի այդ պիղծ քաղցկեղին,
 Որ էլ աւելի չարիք հասցընէ: 75
- Հոր. Եռտով Անգլիայից նա լուր կը ստանայ,
 Թէ ո՛ւր է յանգել այնտեղի գործը:
- Համ. Երկար չի տեւի. միջնաժամն իմն է.
 Եւ մի մարդու կեանքն ինչ բան է միթէ. «մէկ» չասած պրծաւ,
 Բայց շատ տխուր եմ, սիրելի Հորացիօ,
 Որ Լաէրտի հետ այնպէս վարւեցայ.
 Էանզի սեփական դատիս պատկերով՝
 Պատկերացնում եմ եւ նորա դատը.
 Պէտք է ջանք անեմ որ սիրտը շահեմ. 84
 Միայն, ճիշդն ասած՝ իր ողբ ու կոծի այն յոխորտանքը
 Ինձ խիստ բորբոքեց:
- Հոր. Սուս. ո՞վ է գաղիս:
- Գ—Է— է Օւլլի:
- Օգրիկ Ուրախ եմ որ Ձերդ բարձրութիւնը վերադարձել է Դանե-
 մարքա: Ձեզ գալուստ բարի:
- Համ. Եստ շնորհակալ եմ, պարոն: (Հարգելովն) Ծանայե՞մ ես դու
 այս ցրի ծանծին: 90
- Հոր. Ոչ, տէր իմ:
- Համ. Երանի՛ քեզ, որովհետեւ սրան ծանային անգամ անպատու-
 թիւն է: Եստ հոգեր ունի, եւ խիստ բարեբեր: Հէնց որ մի
 անասուն ուրիշ անասունների տէր է դառնում, նրա փոռը
 ղնում են Թագաւորի սեղանին. մի կաշաղակ է սա, բայց,
 ինչպէս ասացի, ընդարձակ ցեխի տէր: 96
- Օգրիկ Սիրելի տէր իմ, եթէ Ձերդ բարձրութիւնը ժամանակ ունի՝
 կ'ուզէի ձեզ մի բան հաղորդել Սորին Վեհափառութեան
 կողմից: 99
- Համ. Ամենախորին ուշադրութեամբ պատրաստ եմ ըսել, պարոն:

Բայց ձեր գլխաբեր այն բանի համար գործածեցէք, ինչի համար որ շինուած է. դա գլխի համար է:

Օգրիկ Ենթահասարտ եմ Ձերդ բարձրութեան. շատ շոր է:

Համ. Ոչ, հաւատացէք. նոյն իսկ շատ ցուրտ է. հողմը հիւսիսային է:

Օգրիկ Այո, իսկապէս, մի քիչ ցուրտ է: 105

Համ. Բայց եւ այնպէս՝ կարծեմ շատ խեղդող աթիւ է, կամ գուցէ իմ խառնածքը . . .

Օգրիկ Սաստիկ, տէր իմ. շատ խեղդող օդ է. կարծես թէ . . . չեմ կարող ասել որչափ . . . բայց, տէր իմ. Նորին Վեհափառութիւնը հրամայեց ինձ, որ զամ անշ իմաց տամ թէ նա ձեր վրայ մի մեծ գրաւ է բռնել. ահա, տէր իմ, բանն ինչ է:

Համ. Խնդրեմ, մի մոռանաք որ . . . 112

Նշան է անհմարտ զօրութիւն Բնի:

Օգրիկ Ոչինչ, ազնիւ տէր. այսպէս հանգիստ եմ, հաւատացէք: Տէր իմ, վերջերս արքունիքն է ժամանել Լաւերաբ. հաւատացէք, մի կատարեալ ճէնտմէն, ամեն տեսակ ընտիր բարեմասնութիւններով, ընկերութեան մէջ վերին աստիճանի հաճելի, եւ շատ շքեղ արտաքինով. իսկապէս, եթէ մարդ կամենայ գրեւհատորէն նրան որակել՝ պէտք է ասէ որ նա ազնւականութեան քարտէսն է եւ օրացոյցը, որովհետեւ նրա մէջ կը գտնէք այն բոլոր յատկութիւնները, որ մի ազնւական կուգինար տեսնել:

121

Համ. Պարոն, նրա որակումը ոչ մի կորուստ չէ կրում ձեր բերանում, թէեւ, քաջ յայտնի է ինձ, որ նրան ցուցակօրէն մանրամասնելը յիշողութեան թւարանութեան համար գլխի պտոյտ առաջ կը բերէր. բայց եւ այնպէս, էլի ետեւից չէր հասնի, այնքան սրաթուիչ է նրա առաջատոր: Բայց, զրուստանքի ամենայն ճշգրտութեամբ՝ ես նրան համարում եմ շատ բազմաբովանդակ անձնաւորութիւն, եւ նրա բարեմասնութիւնները այնքան հազազգիւս եւ շնաշխարհիկ են, որ նրան ըստ պատշաճին որակելու համար՝ պէտք է ասել որ նրա հանգունատիպը իր հայելին է միայն, եւ եթէ որեւէ ուրիշը ձգտէր

նրան ընդօրինակել՝ կը լինէր միայն նրա սոսկ սուերը, ոչինչ աւելի:

Օգրիկ Ձերդ Բարձրութիւնը վերին աստիճանի անսխալօրէն է խօսում նրա վրայ: 135

Համ. Բայց դա ի՞նչ առնչութիւն ունի մեզ հետ, պարոն. ինչու համար ենք այդ աղնականին մեր թերի ներբողներով զգեստաւորում:

Օգրիկ Ի՞նչ, տէր իմ:

Հոր. (Օղջիկ) Միթէ՞ չէ կարելի ուրիշ ոճով բացատրել. ի հարկէ կարող էք, պարոն: 141

Համ. Այդ պարոնի անւանումը ի՞նչ կապ ունի մեզ հետ:

Օգրիկ Ո՛ւմ, Լաւրտի:

Հոր. (Եւստիքիոս Լաւրտի) Տոպրակը զատարկեց. բոլոր ծածուան բաւերը վերջացան: 145

Համ. Այո, Լաւրտի:

Օգրիկ Գիտեմ, դուք անգէտ չէք...

Համ. Երանի թէ զիտենայիր. բայց, ճիշդն ասած, զիտենայիր էլ՝ դա ինձ այնքան պատիւ չէր բերի: — Լաւ, յետոյ, պարոն...

Օգրիկ Անգէտ չէք ի հարկէ որ Լաւրտը կատարելութեան ի՞նչ աստիճանի է հասել... 151

Համ. Ես այդ բանը չը պէտք է խոստովանեմ. դա կը լինէր ինքս ինձ համեմատել նրա կատարելութեան հետ. ուրիշին լաւ ծանաչել՝ նշանակում է ինքն իրեն ծանաչել: 154

Օգրիկ Ուզում եմ ասել զինախաղի մէջ. զատելով նրա հատրտից՝ նա իր այդ շնորհքի մէջ անզուգական է:

Համ. Ո՞րն է նրա զէնքը:

Օգրիկ Սուր եւ դաշոյն:

Համ. Այդ եղաւ երկու զէնք. յետոյ... 159

Օգրիկ Տէր իմ, թագաւորը նրա հետ վեց արաբական ձի զրաւ է բռնել. որի դէմ Լաւրտը, կարծեմ, զրաւ է զետեղել վեց Ֆրանսիական սուր եւ դաշոյն, իրենց պարագաներով, ինչպէս զօտի, արահալ եւ այլն. կողաբարձներէջ երեքը խկապէս շատ հիանալի զեղարւեստական բաներ են, բոլորովին համապատաս-

խան կոթերին. շատ զողարիկ կողաքարշներ են, եւ ձեւով շատ
ճաշակաւ որ:

Համ. Ի՛նչին էք կողաքարշ ասում:

Հոր. Գիտէի որ մինչեւ լուսանցքի բացատրութիւնը չը ստանաք՝
ձեռք չէք վերցնի:

Օգրիկ Կողաքարշը, տէր իմ, սրակալ է նշանակում: 170

Համ. Բանը բառի հետ աւելի հարազատ կը լինէր՝ եթէ մենք
թնգանօթներ քարշ տայինք մեր կողքից. մինչեւ այն՝ թող
ասենք սրակալներ: Բայց շարունակեցէք. վեց արարական ձի
վեց ֆրանսիական սուրի դէմ, իրենց պարագաներով եւ երեք
նորաճաշակ կողաքարշներով. դա է ֆրանսիական գրաւը դա-
նիական գրաւի դէմ: Բայց այդ գրաւը ի՛նչ բանի վրայ է
ղետեղւած, ինչպէս ասում էք: 177

Օգրիկ Թագաւորը, տէր իմ, գրաւ է բռնել, տէր իմ, որ եթէ դուք
եւ Լաէրաը մենամարտէք, նա տասներկու հարւածի մէջ երեք
անգամից աւելի ձեզնից առաջ չի ընկնի. այսինքն Լաէրաը
պէտք է տասներկու հարւած շահէ եւ դուք իննը. եւ եթէ
Չերզ Բարձրութիւնը բարեհաճէ հաւանութիւն տալ՝ իսկոյն
պէտք է սկսւի:

Համ. Իսկ եթէ պատասխանեմ ո՛չ:

Օգրիկ Ուզում եմ ասել, տէր իմ, եթէ բարեհաճէք հաւանու-
թիւն տալ ձեր զիմամարտութեան: 186

Համ. Պարոն, ես այստեղ այս գաւթթում զրօնում եմ. հիմա
օրւայ այն ժամն է որ ես մի քիչ օդ եմ շնչում այստեղ:
Եթէ Մորին Վեհափառութեանը հակառակ չե՛ թող արերը
բերեն այստեղ. եթէ այդ պարոնը ուզում է, եւ թագաւորն
էլ միտքը չէ փոխել՝ կ'աշխատեմ, եթէ կարող եմ, գրաւը
նրա համար շահել. եթէ ոչ, միայն մի քիչ ամօթ կը շահեմ
եւ մի քանի հարւած:

Օգրիկ Այդպէս յայտնեմ ձեր կողմից:

Համ. Այո, պարոն, նիւթն այս է. իսկ պաճուճանքը թողնում եմ
ձեր ճաշակին: 196

Օգրիկ Նա յանձնարարում եմ ինձ Չերզ Բարձրութեան:

Համ. Եղնայէս ես, նոյնպէս ես: (Օղնի՛ն զնո՛ւմ է:) Լաւ է անում որ ինքն է իրեն յանձնարարում, թէ ոչ ուրիշ ընդու չէր գտնւի որ նրան յանձնարարէր: 200

Հոր. Այս ծիտը՝ ձուից դուրս չեկած՝ կճեպը դեռ գլխին վաղ է տալիս: Համ. Ժծեկուց առաջ՝ մօր ստինքներին հաճոյախօսութիւններ արած կը լինի: Այսպէս սա, եւ շատ շատեր, այս սանտրի կտաւից, որոնց վրայ, գիտեմ, մեր ունայնասէր դարը հիանում է, միայն օրւայ եղանակը եւ վարեցողութեան արտաքին ձեւերն են իւրացրել. մի տեսակ փրփուրի հաւաքածոյ, որի շնորհիւ նրանք յաջողութեամբ են դուրս գալիս ամենէն յիմար եւ ամենէն ընտրի խօսակցութիւնների միջից. բայց փորձի համար փշիւր վրան՝ եւ պղպջակները կը պայթեն: 209

Գալիւ է մի Եղնիւմիւն:

Ազն. Տէր իմ, Եօրին Վեհափառութիւնը երիտասարդ Օգրիկի բերանով ձեզ բարեւ էր ուղարկել, եւ Օգրիկն եկաւ լուր բերեց, թէ այստեղ գաւիթում սպասում էք Եօրին Վեհափառութեան. թագաւորն այժմ ուղարկեց ինձ իմանալու թէ արդեօք տրամադիր էք հէնց իսկոյն Լաւրտի հետ սրախաղն սկսելու, թէ կը կամենայիք ուրիշ ժամանակի թողնել:

Համ. Ես իմ որոշումիս մէջ չեմ տատանւում. նա կախած է թագաւորի բարի կամքից. երբ հրամայում է նրա յարմարութիւնը՝ իմն միշտ պատրաստ է. հիմա լինի, կամ որեւէ ժամանակ, միայն թէ ես ինձ այնպէս լաւ զգամ, ինչպէս այժմ:

Ազն. Թագաւորը, թագուհին եւ ամենքը զալիս են ցած: 220

Համ. Ի դէպ:

Ազն. Թագուհին ցանկանում է որ դուք խաղը սկսելուց առաջ Լաւրտին մի քաղցր խօսք ասէք:

Համ. Լաւ խորհուրդ է:

Եղնիւմիւն Դոմէն է զնո՛ւմ:

Հոր. Դուք այս գրաւը կը կորցնէք, տէր իմ: 225

Համ. Չեմ կարծում. նրա ֆրանսիա գնալուց ի վեր ես շարունակ

Ո՞վ է անողը: — Իր խնեթութիւնը: Եթէ այդպէս է՝
Ուրեմն Համէլտն անիրաււած է, ոչ անիրաւող: 255

Եւ խեղճ Համէլտի թշնամին ո՞վ է: — Իր խնեթութիւնը:
Տէր իմ, բոլորի ներկայութեանը՝

Թող զիտաւորեալ ամեն շարութեան այս ուրացումը
Անմեղացնէ ինձ քո անյիշալար կարծիքի առաջ,

Այնպէս դատիր ինձ, որպէս եթէ ես պատի վրայից 260
Մի նետ արձակած եւ իմ եղբօրս զարկած լինէի:

Լա. Բաւարարւած եմ բընութեաննս մէջ,
Որք, այս դէպքում, ինքը պէտք է ինձ աւելի դրդէր.

Բայց ինչ իմ պատւիս վերաբերում է՝ դեռ ձեռնպահ եմ,
Եւ չեմ հաշտւի, մինչեւ մի քանի երէց վարպետներ, 265

Պատուի մէջ ծանօթ, նրման դէպքերի հետեւողութեամբ,
Խորհուրդ չը տան ինձ, այնպէս որ անունս անաղարտ մնայ.

Մինչ այն, կ'ընդունեմ ձեր առաջարկած սէրը՝ իրրեւ սէր,
Որին չեմ դրժի:

Համ. Ես էլ բաց արտող ընդունում եմ այդ,
Եւ եղբայրական այս զինամարտը պատրաստ եմ խաղալ 270

Առանց որեւէ մտախոհութեան: — Տրուէք սրերը:
— Սկսենք. հայգէ:

Լա. Սկսենք. մի սուր ինձ:
Համ. Լաւրտ, այսօր քեզ մեծ փայլ պիտի տամ.

Իմ խախութեան մօտ քո ճարպիկութիւնդ այնպէս կը փայլի,
Ինչպէս վառ աստղը մթին գիշերում:

Լա. Ծաղրում էք, տէր իմ:
Համ. Ոչ, ձեռքս վիայ:

Թազ. Խաղաքները իրենց տուր, Օգոթի, 276
Սիրելի Համէլտ. գրբաւը գիտեալ:

Համ. Այո, տէր արքայ.
Ձեր մեծութիւնը թող կողմի վրայ գրբաւ է բռնել:

Թազ. Ես չեմ վախենում. ձեզ երկուսիդ էլ տեսել եմ խաղում.
Բայց քանի որ նա առաջգիմել է, 280

Մենք էլ տարբերոյթ նշանակեցինք:

- Լա. Այս աուրը ծանր է. մէկ ուրիշը տուր:
- Համ. Այս մէկը լաւ է. արդեօք բոլորն էլ նոյնչափ երկար են:
- Օգրիկ Այո, աղնիւ տէր:
- Թագ. Դաւաթները դիր սեղանի վըրայ. 284
- Եթէ առաջին կամ երկրորդ անգամ Համէտ հարւած տայ,
 Կամ թէ երրորդին՝ զարկը յետ մղէ՝
 Թող մարտկոցները արձակեն իրենց թնդանօթները.
 Եւ թագաւորը կ'ըմպէ Համէտի առողջութեանը,
 Եւ գաւաթի մէջ կը ձգէ մի մեծ անդոյզ մարգարիտ
 Աւելի արժող, քան թէ այն մէկը, 290
- Որ յաջորդաբար Դանեմարքայի շորս թագաւորներ
 Կրբել են իրենց թագի ճակատին:
- Տուր դաւաթները, եւ թող թմբուկը շնորհին յայտնէ,
 Շեփորը՝ դրօն թնդանօթներին,
 Թնդանօթները երկնքին գոռան, երկնքն էլ երկրին, 295
- Որ «Թագաւորը այժմ խըմում է Համէտի բակտին»,
 Դէհ, սկսեցէք. եւ, զատաւորներ, ուշադիր եղէք:
- Համ. Սկսեցէք, պարոն:
- Լա. Սկսեցէք, տէր իմ:
- Իսկուհի էն:
- Համ. Մէկ:
- Լա. Ոչ:
- Համ. Վճռեցէք:
- Օգրիկ Կաւա, յայտնի է:
- Լա. Լաւ. նորէն:
- Թագ. Կեցէք: Դինի բերէք ինձ: 300
- Համէտ, ահա քեզ այս մարգարիտը. քո աղջութեանը:
- Փռնիք հնչւում էն էն էն ինքանիցն ալիւսում քոքորը:
- Տար այս բաժակը եւ Համէտին տուր:
- Համ. Յաճ դիր մի բապէ. առաջ ուղղում եմ դեռ մէկ էլ չափել:
- Հայդէ (Իսկուհի էն) Մի զարկ էլ. լաւ, ընդունում ես:
- Լա. Այո, լաւ կաւա, խոստովանում եմ: 305

Թագ. Որդիս կը շահէ:

Թագ. Սա դեր է մի քիչ եւ շունչը պահաս:

Առ թաշկինակըս, սիրելի Համէտ, սրբիլ Ծակաորդ:

Համէտ, թագուհին բախտիդ է խմում:

Համ. Բարի էք, տիկին:

Թագ. Գերարուդ, մի' խմիր:

Թագ. Ուղում եմ խմել, թող աուր ինձ, տէր իմ: 310

Խմում է:

Թագ. (Առանձին) Թուճոտ բաժանն է. ախ, ուշ է արդէն:

Համ. Չեմ համարձակում խմել դեռ եւս. քիչ յետոյ, տիկին:

Թագ. Եկ դէմքդ սրբեմ:

Համ. (Թագուհին) Տէր իմ, այս անգամ ես եմ զիպելու:

Թագ. Չեմ կարծում:

Համ. (Առանձին) Բայց ինչ էլ լինի խողճըս տանջում է:

Համ. Առ քեզ երրորդը. բայց ինչ է, Լաէրտ. կատակ ես անում.

Խնդրեմ, յարձակուիլ քո բոլոր թափով.

316

Ի՞նչ է, բանի տեղ չես զընում դու ինձ:

Համ. Այդպէս էք կարծում. եկէք ուրեմն:

Խաւում է:

Օգրիկ Սրկուստեք ոյին:

Համ. Ահա, ստացիր:

Լաէրտ. Բայց... է Համէտին. յետոյ Խաւում է: Բայց... է:

Թագ. Բաժնեցէք զըրանց. շատ են բորբոքել:

320

Համ. Ոչ, մէկ անգամ էլ:

Խաւում է. Համէտ. Բայց... է Լաէրտին.

Թագուհին ընկնում է գլխին:

Օգրիկ Թագուհուն տեսէք:

Հոր. Սրկու կողմերն էլ արիւնոտել են. ինչ եղաւ, տէր իմ:

Օգրիկ Ի՞նչ եղաւ, Լաէրտ:

Համ. Կտցարի նըման ես ինքըս ընկայ իմ թակարդի մէջ.

Ոնքրս իմ դաւով սպաննուեցայ, եւ արդար կերպով : 325
 Համ. Բայց թագաւհաւ հետ ինչ է պատահել,
 Թագ. Ոչնչ. նըւաղեց արիւն տեսնելով :
 Թագ. Ոչ, ըմպելիքը, այն ըմպելիքը. օհ, քաղցրիկ Համէկա,
 Այն ըմպելիքը... թունաւորւած եմ :

Մէռնում է :

Համ. Դաւաճանութիւն, էհէյ, ծառաներ. փակեցէք դուռը.
 Դաւաճանութիւն. զբաւէք անողին : 331

Լեւրոն ընկնում է գլխին :

Լա. Այտեղ է, Համէկա. Համէկա, մեռած ես.
 Ձը կայ աշխարհում ոչ մի դեղ, որ քեզ փրկել կարենայ.
 Մի կէս ժամի կեանք հաղիւ կայ քո մէջ.
 Մահացու զենքը ձեռքիդ է ահա սուր եւ թունաւոր. 335
 Իմ անարգ դաւը իմ զլխիս եկաւ :
 Այնպէս, ընկել եմ, որ էլ չեմ կանգնի.
 Նոյնպէս եւ մայրըդ թունաւորւած է.
 Էլ ուժ չը մընաց. ախ, թագաւոր, թագաւորն արա :

Համ. Սեւ ծայրը թունոտ. ուրեմն, ով թոյն, կատարիր զործըդ :

Վերադառնում է թագաւորին :

Ամենքը Դաւաճանութիւն, դաւաճանութիւն... 341

Թագ. Պաշտպանեցէք ինձ, օհ, բարեկամներ...

Սա միայն մի քիչ վերաւորւած եմ :

Համ. Աս, դու աղգապիղծ, դու մարգարիտը, դու պիղծ Դանիացի,
 Խմիր այս թոյնը. մարգարիտն ճիւղ է : Հետեւիր մօրբա : 345

Թագաւորը մեռնում է :

Լա. Իր վարձն ստացաւ. ինքն էր իր ձեռքով այդ թոյնը խառնել,
 Սկի, աղնիւ Համէկա, թող ներքէն իրար.
 Ոչ հօրս արիւնը եւ ոչ էլ իմիս թափւին քո զլխիդ.
 Սեւ ոչ էլ քանք իմ զլխիս թափի : 349

Մէռնում է :

Սև, ի կատարում, դաւեր, որ շնորհիւ թիւրիմացութեան,
Ընկան հէնց իրենց նիւթողի գլխին.

Սա այդ բոլորը կարող եմ պատմել հարազատորէն:

Փորտ. Շտապեմք լսել. ժողով կանչեցէք մեծամեծներին:

Գալով ինչ ցաւով գրկում եմ բախտը. 410

Բայց ունիմ նաեւ հին իրաւունքներ այս երկրի վերայ,

Սւ յաղթութիւննս հրաւիրում է ինչ որ պահանջեմ այժմ:

Հոր. Սա էլ խօսք ունիմ, եւ այն՝ այնպիսի մի մարդու բերնից,

Որի ձայնն իր հետ շատ ձայն կը բերէ.

Սւ լաւ է որ դա հէնց այժմ լինի, 415

Սրբ որ մտքերը զգաւած են դեռ.

Մի գուցէ դաւեր եւ սխալանքներ

Նորանոր փորձանք բերեն մեր գլխին:

Փորտ. Թող չորս գնդապետ տանեն Համէլտին, որպէս զինւորի,

Սւ ցոյցի զընեն մի բնմի վերայ. 420

Սթէ նա ապրէր, եւ փորձի դուէր,

Հաւանական է, որ մեծ թագաւոր կը հանգիստանար.

Սւ նրա անցքը պատելու համար՝

Թող զինւորական երաժշտութիւն եւ ռազմի ծէսեր

Թնդան բարձրագոյն: — Սկէք, զուրս տարէք այս մարմինները:

— Այս տեսարանը դաշտին է յարմար, 426

Խիստ ժանտառեալի այս տեղի համար:

— Գրնա հրամայիր որ զինւորները ողջոյն արձակեն:

Բազմեմ հաշիւ. մէկէլ քաշեմ ինչ գնում: Գանելով հարմարեցէլ,

Եւ քայ լուսմ է ինչ անօրէն արխան:

Ա Ե Ք Տ

ԺԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

I. I. 19. Նորոս մի մասը: Վարդապետի կարծիքով Հորացիո այս տեսլու ժամանակ ձեռք է տալիս բեռնաբեռնին: Ուրիշ կրթիկներ կարծում են թե կատակի ձեռով ասած խօսք է, եւ թէ Շէքսպիրի ժամանակ այդ տեսակ սրախտութիւնները սովորական էին, ինչպէս զրամախի միւս մասերում կը տեսնենք:

I. I. 42. Դու զիտուն մարդ ես: Ոգիների հետ խօսելու լեզուն լատիներէնն էր համարում, եկեղեցական լեզուն: Հորացիո համալսարանում ուսած մարդ լինելով՝ Բարցելլոս Նրան է առաջարկում ուրականի հետ խօսել:

I. I. 63. Եյս տողը բնագրի մէջ մուծ է մնացել, եւ անհամար մեկնումների տեղի է տւել, որ աւելորդ ենք համարում այստեղ յիշատակել: Մենք հետեւել ենք ամենէն հաւանական համարած մեկնաբանութեան:

I. II. 28. Ժերուկ Նորվէգին: Նշանակում է Նորվէգիայի թագաւորին, ինչպէս տող 72, Դանիացուն, նշանակում է Դանիայի թագաւորին:

I. II. 70. Զափից աւելի արեւի տակ եմ: Եյս տողին մի քանի մեկնաբանութիւններ են տրւած: Մէկն այս է. զբեւած լինելով հորից, մօրից եւ տնից՝ (գահից) եւ ընկած եմ դուրսը, արեւի տակ: Միւսն է. անհոգ եւ ծոյլ կեանք եմ վարում արեւի տակ՝ փոխանակ աւելի լուրջ կերպով մտածելու գլխիս եկածի վրայ:

I. II. 119. Վիտաւենբերգի համալսարանը որ հիմնւած է 1502ին, Լուտերի շնորհիւ հանրածանօթ դարձաւ. ուրեմն Համբլիտի ժամանակ չէր կարող գոյութիւն ունենալ. բայց Շէքսպիրի մէջ այդ տեսակ ժամանակագրական սխալներ բազմաթիւ են, ինչպէս, օրինակ, Տրոյայի պատերազմի ժամանակ յիշւած է Երիտաստեղը (Տրոյիլլոս եւ Կրէսիդայի մէջ). կամ թէ, Շէքսպիրի իր օրով Լոնդոնում տեղի ունեցած թատրոնական դէպքերը կապւած են Համբլիտի պատմութեան հետ: Շէքսպիր իր գրամաները գրել է ժամանակից եւ տարածութիւնից անկախ:

I. II. 146. Ինչ Հիպերիոնը մի սատիրի մօտ: Սատիր տեսլով Շէքսպիր անմարդում է Պան աստուծոյն, եւ Հիպերիոն՝ Աղոյլների մի այլ անունն է. Պան եւ Աղոյլն երկուքն էլ Իւպիտերի որդիքն էին, ուրեմն եղբայրներ:

I. II. 188. Մեռելաճաշի կերակուրները պաղ մատուցեցան:
«Հին ժամանակ սփռութիւն է եղել յուղարկւորներին պաղ կերակուրն-
բով ճաշ տալ» (Կոլլմա):

I. III. 83. Պղնձիուսի այս սկզբունքները շատ նման են այն խրատներին,
որ Էէքսպիրի ժամանակակից հեղինակ Լիւի իր Euphues գրածքի մէջ գնում
է գլխաւոր անձնաւորութեան բերանում: Շատ կրիտիկներ տարօրինակ են
գտնում որ Էէքսպիր այնպիսի ոսկի խաղեր, ինչպէս,

«Միշտ անկեղծ եղիր դու ինքրդ քեզ հետ».

Եւ կը հետեւի այս բանին, ինչպէս տիւր գիշերին,

Ար ոչ որի հետ չես կարող կեղծել».

դրել է Պղնձիուսի պէս տափակ մի անձնաւորութեան բերնում: Ըհա այս
մասին ինչ է ասում Էէքսպիրի ամենալաւ կրիտիկներէջ մէկը, Դուրլինի հա-
մալարանի Պրոֆեսոր, Էդուարդ Դաուզէն.

«Պղնձիուսի այս խաղերի նշանակութիւնը չը պէտք է փնտռել նրանց
նիւթի մէջ, այլ պէզանտիկ ձեւի մէջ: Պղնձիուս խելացի մարդ է՝ աշխար-
հային խոհեմութեան նեղմիտ իմաստով. հմուտ է եղել «խառն հարցերով եւ
չեղ փորձերով» Ճշմարտութիւնը դուրս բերելու մէջ. բայց խիսական խելա-
ցութիւնից նշող անգամ չէ ունեցել: Էէքսպիր, այս խաղերով որ դրել է
Պղնձիուսի բերնում, ուղեցել է ցոյց տալ թէ Պղնձիուսի պէս մարդկանց
բոլոր իմաստութիւնը կայանում է մի շարք սկզբունքներ եւ առօրեայ առաւ-
ններ սերտելու մէջ: Ազում եմ ասել, նրա գիտութիւնը չէ բոլրում մի հա-
րուստ եւ խոր բնատուր խելքից, այլ մի երկար եւ մակերեսային փորձառու-
թեան ամբարած փորրիկ գանձանակն է: Ըյս է Պղնձիուսի պէզանտիկ ձեւի
իմաստը: Եւ անտեղի չէ որ Էէքսպիր Պղնձիուսի բերանն է գնում այս գեղե-
ցիկ առղերը — Միշտ անկեղծ եղիր դու ինքրդ քեզ հետ: Ճիշդ է, Պղ-
նձիուս, իր բոլոր տափակ ասացածների մէջ միայն մէկ մեծ Ճշմարտութիւն
է ասել, բայց ասել է այդ առանց նրան մասնաւոր նշանակութիւն տալու,
որպէս ոչ շատ կենսական Ճշմարտութիւն, այլ իր միւս ասածների տեսակից,
ինչպէս թանկ զգեստ հագիր. կամ, «Այսպէս առ, ոչ տուր, եւ այլն».

I. III. 116. Կոցար բռնելու: Կոցար «բէկաս» թուլունն է, որի
մասին Ընգլիայում ժողովրդական կարծիք կար թէ ուղեղ չունի, որովհետեւ
շատ հեշտութեամբ է բռնում. այդ պատճառով կոցար համարիչ էր դար-
ձել յիմարութեան:

I. IV. 9. Կայթալար: Պէտք զգացնէր այս բառը կազմելու. նշանա-
կում է մի պար, որի մէջ պարողները վեր վեր են ցատկում:

I. IV. 40. Մի մասնիկ ժանգը: Ըյս առիթ բնագիրը աղաւաղած է
մեզ հասել, եւ հարկաւոր ենթագրութիւններ են արած, առանց մեծ յա-

ըղռվեան. բայց ընդհանուր միտքը յայնի է, եւ մէջ «ժանգ» բառը չենք գործածել իր նեղ խմաստով, այլ իբրեւ մի փառացնող նիւթ:

I. IV. 72—73. Կամ թէ զազաթը այն քարաժայռի... Կրփնները նկատում են թէ Դանեմարքայի բոլոր ծոփափը տափակ է, եւ քարաժայռ չունի:

I. V. 30—32. Որ եւ թելերով, տնկի արագ քան մտքի թռիչք եւ սերոյ խոհեր... Այս մի քանի բառերով Համէտ տալիս է իր հոգու պատկերը, նրա կարողութեան բոլոր չափը. — խորհել եւ սիրել: Արեւելով խորհրդածութեան անձնատուր՝ նրա միտքը ամենայն արագութեամբ թռչում է մէջ նիւթից միտք, կամ սէրը նրան անդադար փոփոխող մտածութիւններ է ներշնչում: Եւ երբ ուզում է ամենաարագ մի գործ որակել, նա համեմատում է մտքի թռիչքի կամ սիրոյ խոհերի հետ:

I. V. 109. Տնտրակրս, պէտք է յուշագրեմ՝ այստեղ... «Երբ ուրախանը մէկնում է՝ Համէտ զուրս է քաշում ոչ թէ իր սուրը, այլ իր յուշատետրը. ուզում է գոնէ իր տետրակի մէջ միանգամ ընդ միշտ, սեւ սպիտակի վրայ, հաստատած լինել, որ ժպտացող Եղաւորսը սրիկայ է, այնպէս որ կասկածի եւ փոփոխամտութեան տեղ չը մնայ. որովհետեւ, Համէտ շատ լաւ գիտէ որ նմանակալական աղաւորութիւնները միշտ այնպէս վառ չեն մնում, ինչպէս մի որոշ վայրկեանի ազդեցութեան տակ լինում են: Աւելում է այնուհետեւ, ոչ մի ուրիշ բան չը յիշել բացի ուրախանից. եւ այդ բանն ազահովելու համար, նա յուշատետրում գրում է իր հօր վերջին բառերը. «Մնաս բարով, մնաս բարով, յիշիր ինձ»: Այլ խաբերով՝ իր թանկիմակի վրայ մի կապ է ձգում, որ չը մոռանայ: Համէտ գիտակից է որ ինքը ստեղծած չէ գործի համար, եւ թէ իրողութիւնը շարունակ սահում անցնում է իր մտքից եւ տեղը տալիս է մի գաղափարի: Արա համար է որ այս անգամ ուզում է զգուշութիւն ձեռք առնել որ այդ բանը չը կրկնուի» Դաուգէն:

I. V. 126. Ձը կայ մի սրիկայ ամբողջ Դանիայում... «Համէտ սկսում է ասել, հաւանականաբար. «Ձը կայ մի սրիկայ ամբողջ Դանիայում որ հաւասարի հորեղբորս», բայց յանկարծ յիշելով որ բացի Հորացիոյից, Մարցելլան էլ ներկայ է եւ իր ասածը կարող է վտանգաւոր հետեւանքներ ունենայ, խաբը փոխում է, եւ վերջացնում է այսպէս, «Ար... մի անզգամ դաւածան չլինի»: Աւելում:

I. V. 139. Եւ նոյնիսկ շատ խիստ վիրաւորանք կայ: «Համէտ դիտմամբ ցոյց է տալիս որպէս թէ չէ հասկանում իր բարեկամի ասածը՝ հարցափորձից խոյս տալու համար: Նախ այնպէս է ձեւացնում, որպէս թէ իր խաբերը վիրաւորիչ են, այն ինչ իր բարեկամները գտնում են որ տարտամ խաբեր են. եւ երբ Հորացիո պատասխանում է թէ վիրաւորելու բան չը կայ, Համէտ խաղ է անում վիրաւորանք բառի վրայ, եւ վիրաւորանքն

ընդունում է տառացի մտքով, ոչնչագործութեան խմատով, եւ աննարկութիւն է անում իր հօր սպանութեանը, որ նոր յայտնագործւել է նրան՝ Դէրիւս:

I. V. 159. Hic et ubique: Այստեղ եւ ամեն տեղ. «Էստ հաւանական է որ այս տեսարանի վերջին մասը բառ առ բառ առնւած լինի Շէքսպիրից առաջ գոյութիւն ունեցող «Համէլտից», եւ այս լատիներէն մի քանի խաբերը որոշ հիմք են տալիս այդ կարծիքին: Շէքսպիրից առաջ գրող թատերագիրները սիրում էին այդպիսի փոքրիկ լատիներէն ասացւածներով իրենց գրւածները զարդարել, եւ Շէքսպիր միայն իր առաջին գրւածներում: Այս փոքրիկ նախադասութեան գործածումից կարող ենք ենթադրել թէ Շէքսպիր այս եւ հետեւեալ տողերը նախկին գրամայից պահել է հենց միայն այն պատճառով որ նրանք ժողովրդական էին դարձել:» Արթուր Մարտին:

I. V. 163. Լաւ, ծերունկ խլուրդ... Էստ տարօրինակ է թւում որ Համէլտ այսպիսի պատկառանքից զուրկ խաբեր է ուղղում իր հօր ուրախանին: Հանձնը եւ դառուցեն ենթադրում են որ Համէլտ գիտնում է այս կես-հիստերիկ կատակներին՝ միայն այն նպատակով, որ իր ընկերների հարցում փորձից խոյս տայ, եւ նրանց ենթադրութիւնները հեռացնէ ուրախանի յայտնած տակալի գաղանիքից, որի մասին չէր կարող Բարդելլուսի ներկայութեանը խօսել Նորացիոյի հետ:

II. I. 27. Կամ զինամարտել: «Հաւանական է որ զինամարտելը յիշուած է ցոյց տալու համար թէ Պոլոնիոս իր որդու միւս՝ ենթադրական սայթաքութեան ինչպիսի թեթեւ բաներ է համարում: Միւս կողմից՝ պետք է նկատել որ զինամարտները, Շէքսպիրի ժամանակ նոյնքան վատահամբաւ մարզիկ էին, որքան դերասանները. այս բանի մասին յիշատակութիւն կայ նաեւ Էլիզաբեթեան դարի ուրիշ գրամանների մէջ:» Դաուդլեն:

II. I. 73. Աչքովդ զիտիր նրա նակումը: Այսինքն անձամբ, ոչ թէ լրտեսների միջոցով:

II. I. 78—102. «Համէլտի այս հանդիպումը Օֆելիայի հետ նրանց միակ անկեղծ տեսակցութիւնն է ամբողջ դրամայի ընթացքում, եւ սկզբից մինչեւ վերջ անցնում է լուռութեամբ. դա Համէլտի յուսահատական միտաբարոյն է: Երգեհոջ Օֆելիան հասկանում է Համէլտի սերը՝ նրա կեղծւած խելագարութեան տակ: Իսկ Համէլտ Օֆելիայի դէմքում ոչ մի ուրիշ բան չէ կարգում, բայց միայն սարսափ, եւ այդ պատճառով էլ ինքը ոչ մի բառ չէ կարողա-

նում արասանել, եւ զգում է թէ վիհը բացել է արդէն երկուսի մէջ. այնուհետեւ էլ ոչ մի անգամ բաց սրտով իրարու չեն հանդիպում: Պատուգէն:

II. I. 125. Ինչ որ ծածկելը... Թագաւորը կարող է բարկանալ, երբ նրան պատմեմ Համէլէտի սէրը. բայց եթէ չը յայտնեմ, գուցէ աւելի մեծ գլխացաւի պատճառ կը դառնայ մեզ համար:

II. II. 129. Որչափ որ այս մերենան ինձ պատկանի: Համէլէտ մարմինը կոչում է մի մեքենայ, որի շարժիչը հոգին է:

II. II. 141. Թէ թղթակալի կամ գրասենյանի դերն ստանձնէի: Այսինքն, լուծեամք ընդունելի աղէկաւ գաղտնիքը, ինչպէս թղթակալը կամ գրասենյակը ընդունում են իրենց վրայ գրած ամեն բան:

II. II. 146. Բարձր է քո աստղից: Բարձր է այն աստիճանից եւ դիրքից, որ քո աստղը նշանակել է քեզ համար:

II. II. 162. Առէք այս սրանից: «Բեմական բացատրութիւնը (գլուխը եւ ուրը ցոյց տալը) առաջին անգամ առաջարկած է Թեոթալը, եւ յետագայում շատ հրատարակիչներ հետեւել են այդ ցուցման. բայց աչքի առաջ ունենալով 174 եւ 175 տողերը, կարող է լինել որ Պոլոնիոս ցոյց է տալիս իր ձեռքի գաւազանը (արարողագրական գաւազանը) եւ ձեռքը, Պատուգէն:

II. II. 171. Արրասի ետեւ: Արրաք ձեռքով գործած պատի գորգ էր, ինչպէս այսօր «գորլէն» կոչւած գորգերը. այն ժամանակ ամենէն սիրունները գործւում էին Դրանսիայի Արրաս քաղաքում, որ վերջին պատերազմի ժամանակ աշխարհածանօթ գարձաւ:

II. II. 183. Դուք ծկնապանաց էք: «Զինավաճառ, ժողովրդական լեզուով, նշանակում էր աղէիկ ման ածող:», Մայրն: Իսկ Կոլորն այս տողը մեկնում է այսպէս. «Զեզ ուղարկել են որ իմ գաղտնիքը որսաք (ձուկ բռնէք): Այս եւ հետեւեալ տողերից երեւում է որ Համէլէտ հասկացել է թէ Պոլոնիոս ինչ գեր է կատարում թագաւորի մետ, եւ իր աղէկան էլ գործիք է շինել՝ Համէլէտի գաղտնիքը գուրա քաշելու համար. սրանով են բացատրւում նաեւ այն արհամարհանից խօսքերը, որոնցով Համէլէտ անկարկում է նրա աղէկան:

II. II. 190. Եթէ արեգակը մի սատկած շան մէջ... «Համէլէտ հեզնարէն արդարացում է Պոլոնիոսի վարմունքը, որ իր աղէկան հեռացրել է նրանից. ասում է, թէ ամբողջ աշխարհը շար է. արեգակն անգամ, աստուած լինելով հանգրեմ՝ սառը հակումներ ունի. եթէ նա մի սառեալ շան գիտիք յղացում է, որքան աւելի ընդունակ եմ ես քո աղէկան գլխից հանելու:» Պատուգէն:

II. II. 207. Այս երգիծաբան թշառականը... «Ահարկութիւն է Իւվէնային», վարդաբան:

II. II. 259—261. Որովհետև աշխարհում ոչ լաւ կայ, ոչ վատ... Եւ խարհային ամեն բաների յարաբերականութիւնը Զորգանօ Բրուսայի փիլիսոփայութեան գլխաւոր գաղափարներից մէկն է։ Եւ յգ փիլիսոփան 1583 ից մինչև 86 լոնգանում էր ապրում։ Հէքսպիր չէ կարող նրան անձամբ ծանաչած լինել, բայց կարող էր Իտալացի ուսուցիչ Գլորիայի միջոցով որ թէ Բրուսային ծանաչում էր եւ թէ Հէքսպիրին, նրա վարդապետութեանը ծանօթացած լինել։

II. II. 324. Դերագոյն գտածքը = quintessence. Եւքիմական մի տերփն է. նշանակում է այն նուրբ էութիւնը, որ ալքիմիկոսների կարծիքով ձուլում էր, երբ որ եւ է նիւթից դուրս էին հանած չորս տարերքը, հողը, օդը, կրակը եւ ջուրը։

II. II. 340. Նւ տիկինը իր սրտի ուզածն ազատօրէն կ'ատէ... Եւ յսինքն եթէ տիկինը այնպէս բաներ ունենայ տեսելու, որ անպատշաճ են, եւ չասէ, անյանգ ռոտանտորի ոտը կարճ գալով՝ այդ բանը յայտնի կը լինի։

II. II. 342. Քաղաքի դերասանները... Հէքսպիր ակնարկում է լոնգանի այն գերասանական խմբին, որին ինքն էլ պատկանում էր։

II. II. 354. Մի խումբ երեխաներ են թուխսից դուրս եկել... Հէքսպիրի ժամանակ (1600) մի նոր թատրոնական խումբ էր կազմել Եւքայական Մատուռի երգիչ երեխաներից. այդ խումբը, որ մրցութիւն էր անում Հէքսպիրի խմբի հետ, խաղում էր ամեն տեսակ թատերախաղեր, ի միջի այլոց շատ ազատ եւ հեզմական գրածներ, որով ծաղրի էին երթարկում ծանօթ անձնաւորութիւններին, եւ վատարանում էին սովորական թատրոնները։ Եւս երեխայական խումբը այնքան յաջողութիւն ուներ, որ միւս թատրոնները դատարկ էին ձուլում, եւ Հէքսպիրի խումբն էլ ստիպւած էր քաղաքից քաղաք ման գալ, ապրուստ չահելու համար. ահա այս դեպքերին է ակնարկում Հէքսպիրը։ Եւս խմբի կազմելուն ենք պարտական «Համբէտը», որ Հէքսպիր գրեց եւ աւաւ իր խմբին խաղալու, որպէս զի միւս խումբը նոյն տնուով գոյութիւն ունեցող հին թատերախաղը չը խաղայ։

II. II. 360. Շատ սուր կրողներ վախենում են սագի փետուրից... Ըստ աղմուկանների եւ դիրք ունեցող մարդիկ վախենում են յաճախել սովորական թատրոնները, որոնք վերկարեկած են «սագի փետուրի», — գրել ընդհին։

II. II. 377. Հերկուլեսին էլ իր քնուան հետ միասին. Հաւանական է որ Հէքսպիր այսպէղ ակնարկում է Գլոր (երկրագունձ) թատրոնին, ուր իր խումբը խաղում էր. թատրոնի ճակատադարձն էր Հերկուլ՝ երկրագունձը մէջքին դրած։ Հէքսպիր ուզում է ասել թէ այդ երեխաների խումբը յաղթում է նաեւ «երկրագունձ» թատրոնին, իր կողմ քաշելով նրա յաճախողները։

II. II. 404. Այո, պարոն, իրաւունք ունիք, երկուշաբթի առաւօտն էր... Համէտ իր խօսքը փոխում է, որպէս զի Պոլսեցիու չհասկառայ թէ Բնի վրայ էին խոսում:

II. II. 410. Բըզ, բըզ... «Օրսփորդում սփորութիւն էր այդպէս բացառուել, երբ մի մարդ սկսում էր մի բան պատմել որ ամենքն արդէն գիտէին», Բլաքստոն:

II. II. 412. Նւ յետոյ եկաւ ամեն դերասան իր էջի վրայ: Մի հին երգիչ մի տող է, որ Համէտ մէջ է բերում Պոլսեցիուի «պատիս վրայ» խօսքը ծաղրելու համար:

II. II. 417. Տեսարան անըստանելի, կամ ընթացած անսահմանափակ. «Տեսարան անըստանելի» նշանակում է այն թատերախաղերը, որոնց մէջ տեղի եւ միութեան կանոնը յարգւած է, իսկ «քերթւած անսահմանափակ» նրանք են, որոնց մէջ այդպիսի սահմանափակումներ նկատի չեն առնուած: Գէլբուս:

II. II. 418. Սենեկա... Պլաւտոս... Սենեկայի ողբերգութիւնները 1581 թն անգլիկներին թարգմանուել, եւ որոշ ազդեցութիւն են ունեցել ժամանակի ողբերգութիւնների վրայ. իսկ Պլաւտոսի կատակերգութիւններից մէկը, Menaechni, թարգմանուեց 1595 թն, որից Շէքսպիր իր Թիրիմաքոսութեան կատակերգութեան նիւթը փոխ է առել:

II. II. 419. «Թէ կանոնաւորութեան օրէնքի կողմից, թէ՛ ազատութեան... նշանակում է թէ այն թատերախաղերը որոնք կանոնի համեմատ են գրւած, եւ թէ նրանք, որոնք կանոնի ուշադրութիւն չեն դարձրել», Կապել: Իսկ Կորսոն ասում է թէ Սենեկայի գրւածները կարող են իրրեւ նմուշ ծառայել կանոնաւորութեան, եւ Պլաւտոսին՝ ազատութեան: Կոլիեր կարծում է թէ «ազատութիւն» ասւած է այն մտքով, որ դերասանները կարող են իրենց դերից դուրս անպատրաստի բաներ հնարել եւ խաղի ժամանակ ասել, ինչպէս խաղիացի դերասաններն անում էին:

II. II. 421. Ո՛վ Յեփթայէ... Շէքսպիրի ժամանակ Սուրբ Գրքի պատմութիւններից երգեր էին չինել, որ մուրացկանները տների ժամանակ երգում էին փողոցներում: Համէտ յիշում է այդ երգերից մէկը, որ պատմում է թէ ինչպէս Յեփթայէ զոհում է իր աղջկան: Ուզում է ասել, թէ Պոլսեցիու նոյն կերպով Օթթոմանին է զոհում:

II. II. 430—436. Ոչ, այդ չէ հետեւում: Համէտ նոյն երգի հետեւեալ տողերն է յիշատակում. բայց տեսնելով որ դերասանները գալիս են չէ ուզում շարունակել, ասելով «Տեսէք, խօսքիս կարծումը գալիս է», ինչ որ մի եւ նոյն ժամանակ անգլիկներն ում նշանակում է, «ահա իմ զարնութիւնը գալիս է»:

II. II. 441. Իսկ դու, սիրելի օրիորդ եւ տիկին... Պետք է յիշել որ Շէքսպիրի ժամանակ կանանց արգելւած էր թատերում խաղալ, եւ կա-

Նաեց զերերը կատարում էին պատաններ, որոնց ձայնը զեռ չէր թափացել: Այստեղ էլ Համլետ ասում է «Տայ Ասուած, որ ձայնդ ուրանուկ ոսկու պէս՝ օղակից ներս ծաքած չը լինի»: Այն ոսկի գրամները, որոնք եղբորից ծաքում էին մինչեւ այն օղակը, որ չորսպատում էր թագաւորի պատկերը, զեռ եւս ընթացիկ էին, իսկ երբ ծաքը օղակից ներս էր անցնում, այլ եւս բանուկ չէին, եւ չէին զնգում: Համլետ ասում է թէ յոյս ունիմ, որ քո ձայնդ էլ օղակից ներս ծաքած ոսկեգրամի պէս հաստացած չը լինի: Առաջին կինը, որ Անգլիայում բեմ է դուրս եկել Ռեզդեմոնայի դերն է խաղացել 1660. Գեկտեմբեր 6ին: Մի անգամ, երբ Չարլզ IIի առաջ մի ներկայացում պիտի տրւեր, եւ դերասաններն ուշանում էին, թատրոնի վերասեսուլը եկաւ թագաւորից ներգաւթիւն խնդրելու, ասելով թէ ուշանալու պատճառն այն է, որ «թագուհին» զեռ անիրաւ չէ:

II. II. 454. Թափիար էր խուժանի համար: Էկքսպիթի ժամանակ խափարը նոր էր մուտք գործել Անգլիա, եւ ժողովուրդը վարժւած չը լինելով՝ չէր սիրում. այդ պատճառով է ասւած, թէ այդ հասուածը «խափար էր խուժանի համար», այսինքն բարձր էր նրա հասկացողութիւնից:

II. II. 467. Թուամազ Պիւռնուր... «Այս կտորը գրւած է Էկքսպիթի նախորդների ժամանակ սովորական դարձած ուսուցիկ ոճով, եւ գրւած է մի քանի տարի «Համլետից» առաջ, եւ 1601ին գետեղւած է «Համլետի» առաջին փորձի մէջ: Բարեբախտաբար Էկքսպիթի հանձնարը կարողացաւ ազատիլ այդ ոճից»: Գլխ:

II. II. 514—518. Թոն, Թոն, պոռնիկ ըսխտ... Կրիտիկները կարծում են թէ այս վերջին հինգ տողերը Էկքսպիթի գրից չեն ելած, եւ թէ մի այլ հեղինակ աւելացրած պէտք է լինի:

II. II. 575. Գիւղացի ստրուկ: «Էկքսպիթի ժամանակ Անգլիայում զեռ եւս գիւղացի ստրուկներ (ծորտեր) կային, եւ Էկքսպիթ կարող է անձամբ տեսած լինել»: Գրնիվալ:

II. II. 593. Մտամոլոր խեղճ Զոնի պէս... Հետաքրքրական է թէ ինչպէս այդ անունը զանազան լեզուներում յիմարութեան համանիշ է դարձել, ինչպէս Գերմանիայում «Hans», եւ հայերէնում «Տաւար Օհանը»:

II. II. 602. Աղանու լնարդ... Ժողովրդական կարծիք կար, թէ աղանները լեզի չունին, եւ դրա համար է որ այնպէս հեղ եւ անուշ են:

III. I. 94. Ո՛վ յաւերժանարս... «Համլետ, երբ տեսնում է Օֆելիային աղքատագիւրքը ձեռքին, մի բողբ սրտաշարժւում է, բայց եւ այնպէս որոշ պաշտօնիւն կայ «Ո՛վ յաւերժանարս» բառի մէջ: Օֆելիա հարցնում

է նրա առողջութիւնը. Համէտ պատասխանում է ինչպէս մի օտարականի, պաշտմնապէս, եւ մի տեսակ զժկամութեամբ, եւ իր մտքի մէջ զննում է նրան ոչինչ չասել: Օֆէլիան իր ստացած ընծաներն ուզում է յետ տալ: Համէտ մտածում է որ Օֆէլիան էլ պէտք է թագաւորի կողմից կանչւած լինի, ինչպէս Ուոլենկլաւն և Գրիգորիանը, նրա գաղափերը դուրս քաշելու համար, եւ իսկոյն սկսում է իր սփռական մեթոդը ձեռք առնել, այն է, խորհրդաւոր կէս-ճշմարտութիւններ ասել. այդ ձեւով է որ Համէտ պատասխանում է, «Երբեք, ես ոչինչ չեմ ընծայել քեզ»: Այսինքն այդ ընծաները մի այլ Համէտ է աւել մի այլ Օֆէլիայի: Դաուզէն:

III. I. 129. Նս շատ հպարտ եմ, քինախնդիր, փառամոլ... «Համէտ ամբաստանում է ինքն իրեն այնպիսի մարմինների մէջ, որ խեղճ չունի. երբ խօսում է իր վրայ, նա աչքի առաջ ունի ոչ թէ իր անձը, այլ ընդհանուր մարդկային ցեղը:» Դաուզէն:

III. I. 144. Խելացիները լաւ գիտեն, թէ դուք նրանց ի՞նչ հրէշներ էք դարձնում: Հրէշներ, կոտորաւոր մարդիկ, այսինքն խաբւած ամուսիններ:

III. II. 11. Կեղծամատուր արարած... «Այն ժամանակ Անգլիայում միայն զերասաններն էին կեղծած կրում, եւ կեղծամի ընդհանրացումը սկսու. 2-րդ II-ի թագաւորութեան ժամանակ:» Մտիվեն:

III. II. 12. Գնտնայարկի հասարակութեան... Շէքսպիրի ժամանակ թատրոնի մեթոդը ոչ առաստաղ ուներ եւ ոչ նստարաններ. այդ պատճառով գնտնայարկ էին կրում թատրոնի այդ մասը. պարզ բան է որ ամենահասարակ մարդիկն էին գնում այնտեղ, եւ միայն մէկ պէնի էին վճարում ոտքի վրայ կանգնելու համար: Շէքսպիր մի քանի տեղ արհամարհանքով է խօսում «Գնտնայարկի» հասարակութեան վրայ, որ ճաշակից եւ հասկացողութիւնից զուրկ լինելով՝ միայն ուռուցիկ եւ աղմկալից խաղերն էր սիրում:

III. II. 14. Անըսացատրելի մեղկատակներ... Ուզում է ասել չեղփատակներ, որոնք այնքան խառն եւ անկանոն դասաւորութիւն ունեին, որ բացատրել անկարելի, կամ անպատշաճ էր:

III. II. 16. Տէրմագանտին էլ գերագանցում է... Հին ռոմաններում Սարաֆինոների առածուն Տերմագանա անունն է տրւած. բառի ծագումն անյայտ է. շատ խիստ եւ սարսափելի բնաւորութիւն ունեցող մի աստուած էր համարւած, այնպէս որ մի մեծարարաւ գերասան էր պէտք Տերմագանտի գերի համար: Նշանակէ եւ Հերովդէսը, որին հին կրօնական խաղերի ժամանակ ներկայացնում էին որպէս վերին աստիճանի բուռն եւ դժամ բնաւորութիւն ունեցող մի թագաւոր:

III. II. 84. Բայց այս շատ եղաւ: «Այս կարճ տողի հարազատ առնչութիւնը Շէքսպիրի վրձինի ամենաուրբ գծերից մէկն է. Համէտ նկատում

է, որ իր տաք սրտից եւ բարեկամական սիրուց տարւելով՝ շատ աւելի հետու է գնացել իր զգացումներն արտայայտելու մէջ, քան թէ վաղեմի երկու աղամարդկանց դէպի իրար ունեցած զգացումների պարզութեանը եւ անկեղծութեանը, եւ սկսում է ինքն իրեն զսպել:» Այսպէս:

III. I. 92. Անուկանի սալից... Սալ տանելով Շէքսպիր հասկանում է ոչ թէ ուղղակի սալը, այլ դարձանոցը:

III. I. 102. Զամէլէօնի պէս եմ կերակրում: Ժողովրդական կարծիք կար թէ քամէլէօնը ունէլ չէ ուտում, այլ միայն օդով է կերակրւում:

III. I. 103. Թոստումներով եմ խնողւած. Թագաւորը խոստացել էր Համլէտին, թէ իրենից յետոյ նա կը լինի դանեմարքայի թագաւոր:

III. II. 108. Համալսարանում մի բան էր խաղացել... Մինչեւ այսօր էլ սոգորութիւն է Օքսֆորդի եւ Բէմբրիճի համալսարաններում լատիներէն եւ անգլիերէն ներկայացումներ տալ, եւ հին անգլիական գրաւաններից բաւական մեծ թիւ գրւած է եղել համալսարանում խաղալու համար:

III. II. 142. Ախ ափսոս, ախ ափսոս, փայտէ ծին մոռացեց: Հին ժամանակ Մայիս մէկին ամբողջ Ընգլիայում ժողովրդական տուն էր կատարւում. այդ տանի ժամանակ մի գեղջկական պար էին պարում, որ կոչւում էր «Մարիս» պար, եւ որ նշանակում էր «Մարական». հաւանական է որ Սպանիայից այդ պարը ներմուծւած էր Ընգլիա. պարողները դանդաղան ալանդակ զգեստներ էին հագնում՝ զինակներով, զանգակներով եւ այլն. դերակատարներից մէկն էլ ձիու կերպարանքով էր դուրս գալիս, որ կապւած էր նրա մէջքին, իսկ ոտքերը ծածկւած էին մինչեւ գետին իջնող մի լաթով. խաղացողը պէտք է ձիու շարժումներ ձեւացներ: Պարիտանները հակառակ էին այդ Մայիսեան տոներին, եւ յաջողեցան այսպիսի զարմութիւնները, ի միջի այլոց եւ ձիու պարը, արգելել: Յետոյ մի ժողովրդական երգ յօրինեց, որ ափսոսում էր փայտէ ձիու անհետացումը. Համլէտ այդ երգից մի տող է մէջ բերում այստեղ:

III. II. 248. Գունդագօ: «1538ին Ուերանդիի դուքսը, որ ամուսնացած էր Գոնզագա ընտանիքից մի կնոջ հետ, սպանեց Լուիլի Գոնզագայի ձեռքով, որ նրա ականջի մէջ թոյն թափեց: Շէքսպիր կարող էր ծանօթ լինել այս պատմութեանը, խալերէն գրւած, եւ սպանողի անունը փոխադրած է սպանածի վրայ. Լուիլի անունից էլ ստեղծել է Լուցիանոս անունը:» Դաուզլեն:

III. II. 255. Ինչպէս խաղի նախնորդակը: Մնջկատակների ժամանակ, ինչպէս նաեւ հին կատակերգութիւնները կամ ողբերգութիւնները խաղալիս՝ «նախնորդակը» ներկայացման սկզբում դուրս էր գալիս եւ խաղի նիւթը բացատրում էր:

III. II. 260. Աւելի լաւ եւ աւելի վատ: «Օթէլլիան ասում է, թէ նրա սասածը աւելի լաւ է որախառութեան տեսակէտից, աւելի վատ է, պատշաճութեան տեսակէտից», Կալդէկոս:

III. II. 282. Խոցւած եղնիկը: Հաւանորէն մի հին երգից մի տուն:

III. II. 286. Մի անտառ փետուր... Շէքսպիրի ժամանակ գերասանները սովորութիւն ունէին շատ փետուր կրել իրենց գլխարկի վրայ, եւ ժապուէնից շինուած մեծ վարդեր իրենց կոշիկների վրայ:

III. II. 290. Գուցէ կէս բաժին կը տան ձեզ: Ըմբողջ Թատրոնի հասոյթը վերածում էին բաժինների, որոնցից մի մասը հասնում էր Թատրոնի սեփականատիրոջ, իսկ ամեն գերասան ստանում էր մէկ կամ երկու բաժին, երբեմն էլ կէս բաժին նայելով իր արժանիքին:

III. II. 295. Մի իսկական... խեղկատակ: Համէտ մէջ է բերում մի տուն մի հին երգից, եւ վերջին բառը փոխում է. երգի բնագիրը եղած է «Մի իսկական աւանակ», Դրա համար է որ Հորացիոն ասում է «Աւելի լաւ էր իր յանգով վերջացնէիք», Այն բառը, որ մենք «խեղկատակ» Թարգմանեցինք, շատ վիճելի բառ է բնագրում, եւ շատերը գերադասում են «սիրամարգ»:

III. II. 341. Նրդում եմ այս զողներով եւ շորթողներով: Հին Ընգլիական «քրիստոնէականների» մէջ պատահում էր ձեռքերը մաքուր պահել գողանալուց եւ շորթելուց, Համէտ կատակով անտրեկում է այդ պատւերին՝ որպէս զի իր այս խօսքին — «Հիմա էլ սիրում եմ» — կատակի ձեւ տայ:

III. II. 401. Ներոնի հոգին... «Ներոն ինքը սպանեց իր մայր Եգրիպպինային. գուցէ կայ եւ մի այլ պատահական զուգահիշումիւն. — Եգրիպպինա Կլադիուսի կինն էր, եւ նրան ամբաստանում էին թէ իր ամուսինն թունաւորել է, եւ ապրում է իր եղբոր հետ», Դասուզեմ:

III. IV. 215. Գիտե՞ս որ պէտք է Անգլիա գնամ: Յայտնի չէ թէ Համէտ ինչպէս է կարողացել Թագաւորի որոշումը հասկանալ:

IV. II. 25. Մարմինը Թագաւորի մօտ է... «Համէտ դիտմամբ այնպիսի բաներ է ասում, որ թողնեկրանցին եւ Գիլգենդիգերմին անմիտ երեւան, բայց որոնք ներքին իմաստ ունին իր համար: Ղաւնակում է Պոլոնիուսի, մարմինը, Թագաւորի (իր հօր) մօտ է, բայց Թագաւորը (իր հայրը) իր մարմնի մօտ չէ, քանի որ առանց մարմնի ման է գալիս իրրեւ ուրախան: Երեւի զեւ ուրիշ բան էլ ուզում էր ասել, բայց թողնեկրանց նրան ընդհատում է. Համէտ նրա խօսքի թելը ձեռք է առնում եւ նախադասութիւնը վերջացնում

է իր ուզածից տարբեր իմաստով, բայց դարձեալ այնպէս, որ իր գաղափարի մի մասը պարունակէ. «*Թագաւորը (իր հօրեղբայրը), ասում է նա, «մի բան է, որ իմ աչքում ուրիշ է,» դառուղեն:*

IV. II. 28. *Թագնիւր, աղէս: Աշխատակի պէս մի երեխայական խաղ է եղել. այստեղ ակնարկում է Պոլեմիուսին, որ թագնւած է, եւ ամենքը պէտք է նրան փնտռեն:*

IV. III. 20. *Ըաղաքագէտ որդիների մի նամագումար... «Այնպիսի որդիների, որոնք կարող են ծնիւլ մի քաղաքագէտ մարդու մարմնի մէջ» (դառուղեն): — Իսկ Անեգէր կարծում է, թէ դա մի ակնարկութիւն է վարձի մէջ տեղի ունեցող գերման կայսերութեան Համագումարին. բառախաղը կայանում է նրանում, որ «վարմ» անունը անգլիներէն նշանակում է «որդիներ»:*

IV. IV. 51. *Ծն տեսնում եմ մի քերովքէ, որ տեսնում է նրանց: Այս բառերի մէջն է Համէտի բնութագրութեան գրիւտը. քերովքէները գիտութեան հրեշտակներն էին համարում: Ազգում է ասել թէ ինքը չէ տեսնում իր հօրեղբոր գաղանի գիտութեանը, բայց կայ մի ռախսանամութիւն որ տեսնում է նրանց. մի եւ նոյն գաղափարը գտնում ենք նորէն (Ա. V, Տ. II, 11) երբ Համէտ Հորացիոյին ասում է թէ «կայ մի Աստուածութիւն, որ ձեւ է տալիս մեր ծնունդներին, ինչպէս էլ որ մենք նախատաշ անենք». եւ ի վերջոյ. (Ա. V, Տ. II, 235) ասում է, թէ «Ծի ճնշողիկ ընկնելու մէջն անգամ ռախսանամութիւն կայ»:* Համէտ, հօր վրէժը հանելու համար՝ իր բոլոր յօյրը չէ դնում տեղական միջոցների վրայ, եւ գուցէ այդ պատճառով է որ աճքան էլ չէ շտապում: Նա մտածում է թէ երկնային արդարութիւնը չէ կարող թող տալ որ մի այդպիսի ոճիք անպատիժ լինայ, եւ ի վերջոյ նրան ցոյց կը տայ իր վրէժը հանելու միջոցը:

«Արդեօք Էէքսպիրն ինքն էլ գաղափարակից է Համէտի տւած բացատրութեան աշխարհի իրադարձութեանց մասին: Այն ռախսանամութիւնը, որին Էէքսպիր հաւատում է, այն բարոյական աշխարհակարգն է, որ պահանջում է մարդուց հեռատեսութեան, կորովի եւ վճռականութեան ամենարարձր աստիճանը: Համէտի արամադրութիւնը, որով նա ամենափոքր չափի է վերածում մարդու գիտակից կամքի եւ հեռատեսութեան խաղաղած գերը պատահարների դատաւարութեան մէջ, եւ լայնացնում մեր կամքից անկախ զորութիւնների ազդեցութեան սահմանը՝ զրամատիկ նշանակութիւն ունի, ոչ թէ աստուածաբանական: Էէքլեան Ամենքան լուս է որ լուս վերջանայ դուռների մէջ, որ շատ յստակօրէն տեսնում է թէ ինքն ինչ է վճռել, եւ իր վճռածը լիովին իրագործում է, այլ դաւանութիւն ունի.»

«Եւամբ մեր ճարը հենց մեր ձեռքին է,

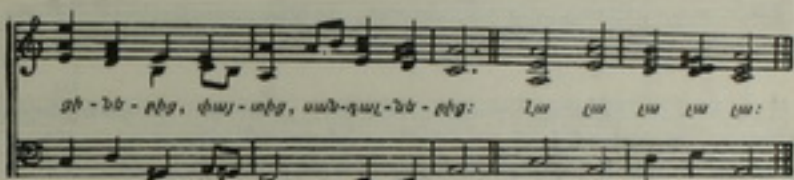
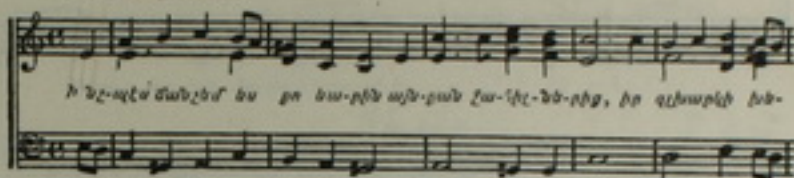
Այն ինչ երկնքին վերագրում ենք այն.

Բախտորոշ երկինքն ազատ ապարեղ շնորհում է մեզ.
Իհայն մեր դանդաղ նպատակներն է դեպի յետ քաշում՝
Երբ մեր ինքներըս զուրկ ենք կորովից։

Դառեղն։

IV. V. 25. Հեքսպիլի ժամանակ այս եղանակով էր երգւում այս երգը։

Moderato grazioso.

IV. V. 27. Իր զլիսարկի խեցիներից... Եւն ժամանակ ուխտաւոր-
ները սովոր էին մի խեցի խրել իրենց գլխարկի ճակատին։ Հաս սիրահարներ,
որ ուզում էին անձանօթ ձաւ իրենց սիրային հետապնդութեան ժամանակ՝
ծաղում էին ուխտաւորի զգեստներ հագնելով։

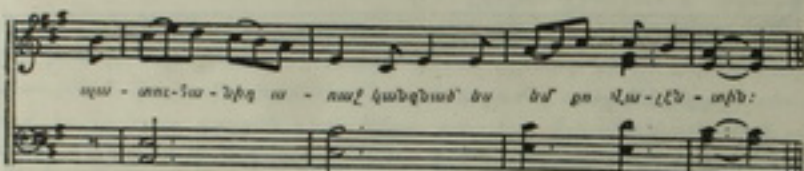
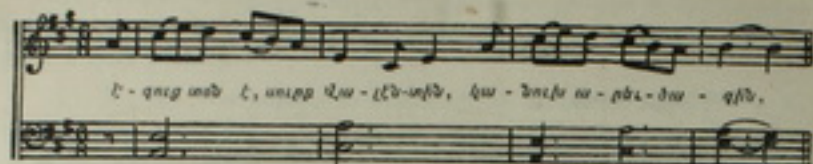
IV. V. 42. Բուն մի հացթուխի աղջիկ էր... "Ընդիտյում մի ժո-
ղովրդական պատմութիւն է եղել այս մասին։ Բրիտանոս գնում է մի հացթուխի
խանութ, երբ հաց էին թխում, եւ մի կտոր հաց է ուզում։ Հացթուխ կինը
խելոյն մի քիչ խմոր առնում գնում է թոնիրի մէջ, որ եփե եւ սոյս Բրիտանո-
սին։ Հացթուխի աղջիկը յանդիմանում է իր մորը, թէ ինչու է նա այնքան
չատ խմոր փռացնում, խմորի մեծ մասը յետ է վերցնում եւ շատ քիչ բան է
թողնում թոնիրի մէջ. բայց այդ քիչ խմորը սփում է ուռչել եւ ուռչել,
եւ ահագին չափի է հասնում. աղջիկը զարմացրեց գաւում է, "հա՛, հա՛,
հա՛։ Եւ յէ բուի ձայնի նմանութիւնից՝ Բրիտանոս չար աղջկան բու է զարմում։"

Դառա։

IV. V. 49. Էգուց տօն է, Սուրբ Վալէնտին... Սուրբ Վալէնտինի

տանի օրը, փետր 14ին առաւօտը կանուխ, ամեն երկուսարդ իր հանդիպած
առաջին աղջկան պիտի համարէր իր Վալենտինը, այսինքն սիրուհին:

Allegro.

IV. V. 96. Գնտացիի պէս: Գնտացիքը չը պէտք է հասկանալ արդի
խմաստով. նշանակում է մի թնդանօթ որ լցնում էին փոքրիկ գնտակներով,
գամբով եւ հին երկաթի կտորտանքով՝ տուփերի մէջ հաւաքած:

IV. V. 153. Հաւալուսի պէս: Ժողովրդական մի անհաստատութիւն կար,
թէ հաւալուս թռչունը (պէլիկան) կտուցով իր կուրծքը ճղում է, որ իր
արիւնով մագերին կերակրէ:

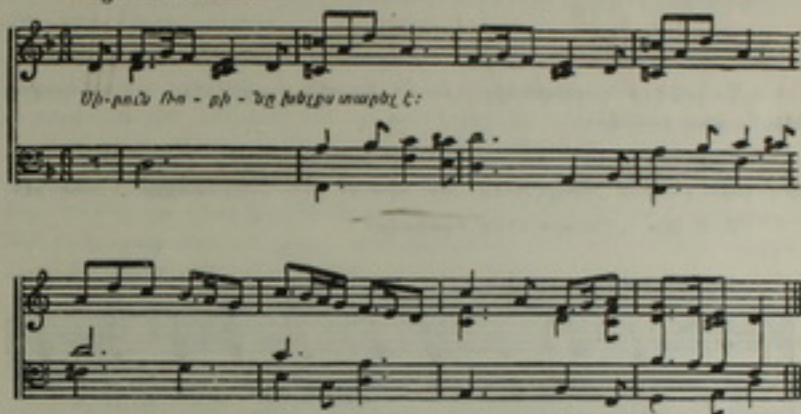
IV. V. 169. Հոգին սիրոյ մէջ շատ նուրբ է լինում: Հոգին ուղար-
կում է «իր էութիւնից մի ազնիւ նմուշ», այսինքն ողջմտութիւնը, «նրա
եանից որին սիրում է», այսինքն Օֆելիան ուղարկել է իր խելքը Պղնձիւսի
եանից:

IV. V 183 – 191. Անա խնկունի... Rosmarinus բոյսը կարծում էին
թէ այդ բոյսը յիշողութիւնը զորացնում է. այդ պատճառով կրում էին թէ
հարսանիքի եւ թէ յուղարկաւորութեան ժամանակ. նշանակ էր յիշողութեան,
Խոշիկներ, (Viola tricolor) այս բառը մեր ենք չինել՝ նմանութեամբ
Քրանտական pensée բառի: Սամիթ Foeniculum vulgare բոյսը. համար-
ւում էր բորբոքիչ մի խոտ, եւ նշան էր չորբորթութեան: Աղաւնարօտ
Aquilegia vulgaris նշանակ էր խարած սիրոյ: Փնզգնայ. Ruta graveolens
բոյսը խորհրդանիշ էր վշտի եւ զղումի. նոյն բոյսը կոչւում էր նաեւ «նի-
րանջօրեայ թողութեան խոտ»: Օֆելիան ասում է թէ մի քիչ կայ թնձ հա-

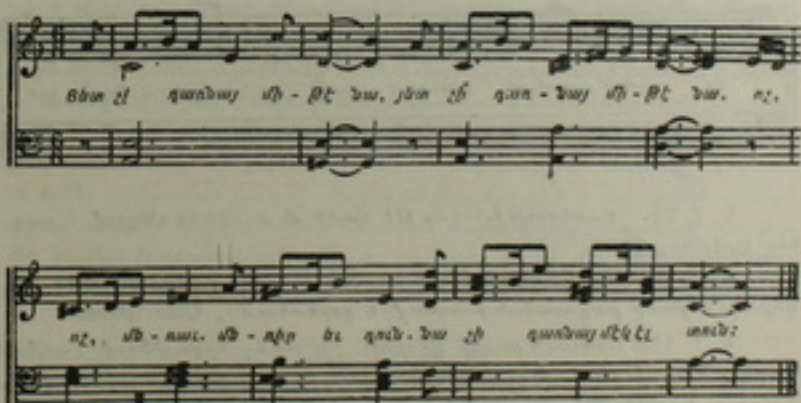
մար, այսինքն ինձ համար նշանակելով «թողութիւն», իսկ «դուք ձերը տար-
 քեր նշանակութեամբ պէտք է կրէք, նշանակում է, թէ ձեզ համար պէտք
 է զգուշի խորհրդանիշ լինի՝ Մանուշակ, մանուշակը հաւատարմութեան
 նշանակ էր. եւ կարծողներ կան, որ Օֆելիան մանուշակը Հորացիոյին է տալիս:

IV. V. 193—195. Ըհա այս երկու երգերի եղանակը.

Adagio e ad libitum.

Lento e ad libitum.

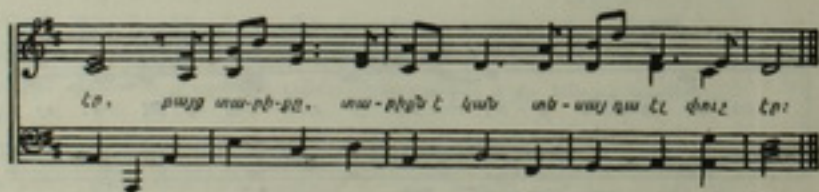
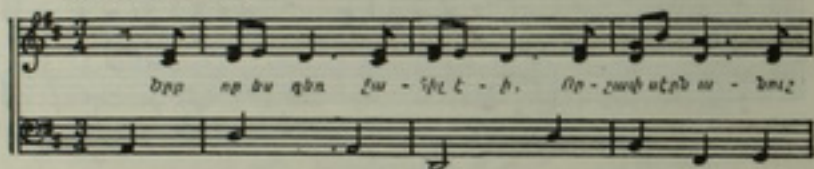
IV. VII. 132. Նման է վատնող մի հատաչաների: Այնպես էր կարծւում որ հատաչանքը սրտից արիւն քամելով՝ թէեւ հոգացնում է նրան, բայց կեանքը կարճացնում է: Միտքն այն է, որ երբ մեք վնասում ենք մի բան անել եւ յետոյ չենք անում, այդ բուպկական վճիռը մեր խիղճը հանգրտացնում է, բայց քնատւմ է նրանով, որ մեր կամքի ոյժը թուլացնում է, երբ մեր վճիռներն անկատար ենք թողնում:

V. I. 38. Թառողաներ, եւ... Առանձն այսպէս էր. — Խոտաւում
նիր եւ գնա կախիր:

V. I. 51. Լուծը նոտ արա: “Այսինքն խելքիդ վրայ այնքան մեծ
ձիգ գործ գնելուց յետոյ, լուծը յետ արա եւ գնա հանգստացիր:” Դատուղեն:

V. I. 60. Ահա այս երգի եղանակը:

Adagio e grazioso.

V. I. 74. “Աւանդութիւն կար թէ Կայէն մի աւանակի ծնատով է սպա-
նել Երէլին:” Սկիւտ:

V. I. 75. Մի քաղաքագէտի զլուխն է եղել: “Շէքսպիր միշտ քա-
ղաքագէտ բառը բացասական իմաստով է գործածում:” Clar. Press.

V. I. 159. Նրեանն տարի կը լինի: “Այստեղ երկու ձեւով Համէտի
տարիքը նշանակւած է. մէկ, գերեզմանափորի ժամկուտութեան տարիներով, եւ
երկրորդ, Եօրիկի մահւան տարիների հաշւով: Նախկին տեսարաններից, մաս-

Նախագիւ Լաերոսի եւ Օթէլլոյի հրամեշտի տեսարանից, այն ապուստո-
թիւնն է ստացում, որ Լամբէտ աւելի երիտասարդ պէտք է լինի Ղոյնպէս,
սեռնում ենք որ նա զիս ուզում է զմայ գիտականորէր ուսանելու: “Լամ-
բէտ” առաջին քառածալ ապագրութեան մէջ՝ Էկրտիք Լամբէտին աւելի
երիտասարդ է գուրս ընթած եղել: Բայց հասանալովն է որ երբ նա այդ խաղը
նորմն գրել է, մտածել է թէ նրա ծածրախոհ՝ մտածութիւնները յարմար
չեն գալիս շատ գեղաստան երիտասարդի, եւ նրան աւելի տարեց է գուրս ըն-
թել, բայց անուշագիր է եղել իր նախկին գրածները՝ վերջին փոփոխութեան
հետ ներգաղանկ գործնելու: Դատուցեն:

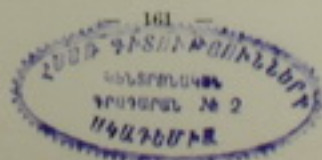
V. I. 287. Կատուն կը մյաւ... “Միտքն այս է. — Եթէ Էկրտի-
քն չէ կորուզ արգելել որ կատուն մտնէ եւ չունը հաշէ, որքան աւելի եւ,
որ Էկրտիքն չիմ, անկարող եմ արգելել Լաերոսին գործուարդը:” Դատուցեն:

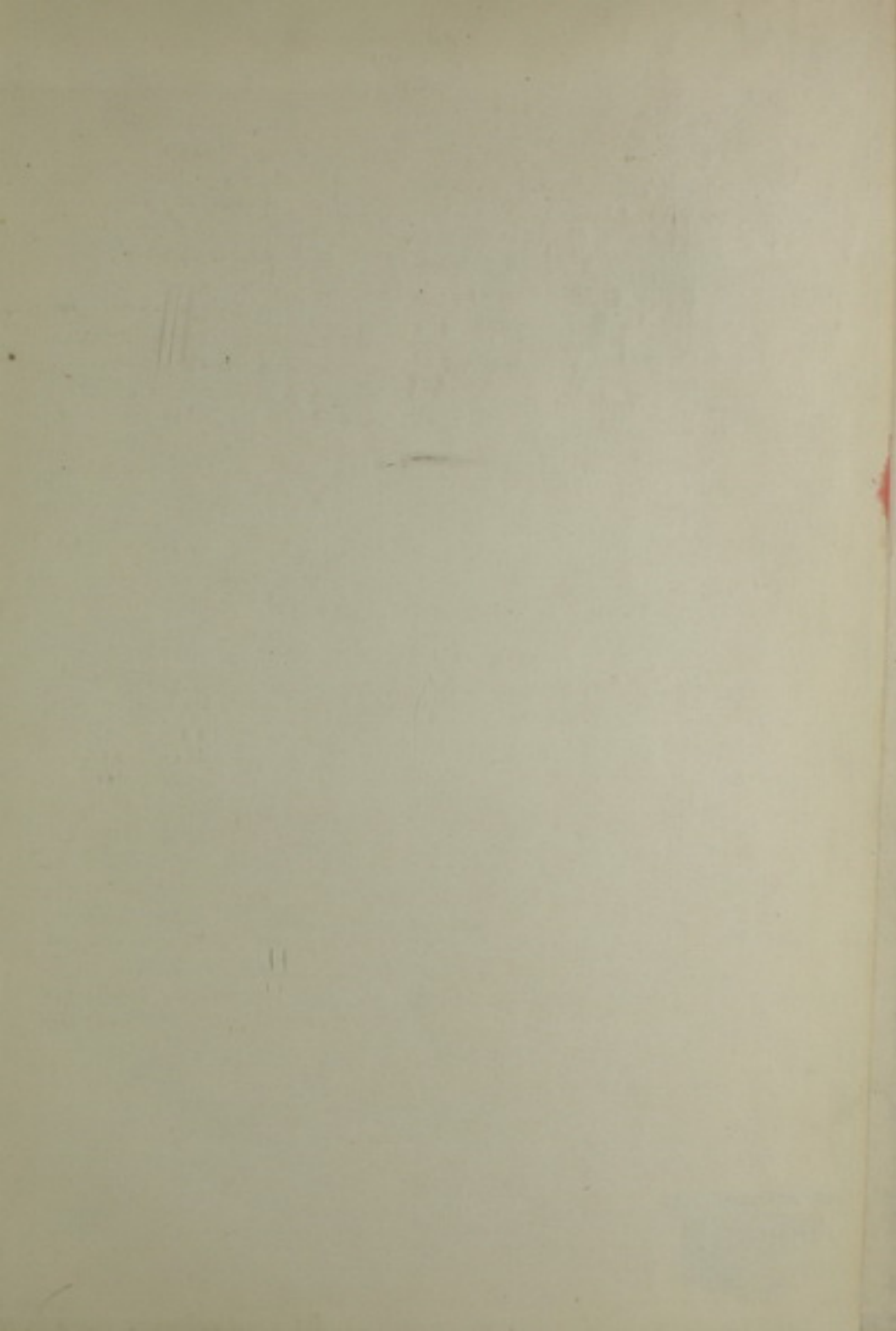
V. II. 7. Անապարանքով, եւ օրնենալ լինի անապարանքը... —:
“Էկրտիքի բոլոր ողբերգութիւններէ մէջ ճակատագրի խոր գիտակցութիւնը
կայ: Առանց այս գիտակցութեան, առանց այս հասկացողութեան, թէ ծփանք-
ներ կան, որոնք մարդուն քարշ են տալիս իրենց հետ, հակառակ իր կամքին,
ողբերգութիւնը անկարելի կը լինէր: Վալտեր Ռալէյ:

V. II. 55. Մանկատիկայ... Ժողովրդական անհաստատութիւն կար
թէ ֆերիները երբեմն երեխաներին գողնում են եւ նրանց տեղ ուրիշն
են դնում:

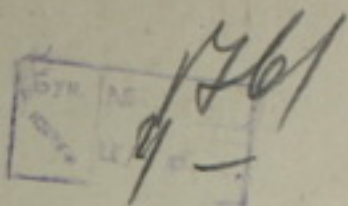
V. II. 90. Այս ջրի մաննին... “Արտհետեւ ջրի մաննը մի փոքրիկ,
սառսառուն, փայլուն արքաւած է, որ միշտ զրազւած է երեւում, եւ ոչինչ չէ
անում:” Դատուցեն: Էկրտիքի կենդանութիւն տալու կարողութիւնը աւելի
ախնարեւ է գաւառում՝ երբ նկատի ենք անում թէ նա ինչպիսի խնամքով
կերտում է տիպեր, որոնք խաղի ըմբացքի հետ կապ չունին: Օգրիկի գործն
այն է միայն որ Լաերոսի մեծամարտի առաջադիւր տանէ Լամբէտին. մի սենե-
կապէս էլ կարող էր այդ բանն անել: Բայց Էկրտիք Օգրիկի տիպը ստեղծել
է Լամբէտի համեմարեղութիւնը եւ մշամանգմութիւնը աւելի ցայտուն գործնե-
լու համար: Այն ինչ Լամբէտի միտքը զրազւած է ճակատագրական խնդիրնե-
րով՝ կեանքը գնում է իր ծածրով, խնդիրներ են կազմակերպում, քաղա-
քափառութիւններ են փոխանակում, եւ ընկերութեան անդամները գլորում
են իրենց ստերակիւն շուղով. Օգրիկ ներկայացուցիւն է ստերակիւն կեանքի.
նրափ տարբեր է դա Լամբէտի հոգեկան ապրումներից. բայց այդ ունեւա-
մէջ կեանքն իրականութիւն ունի, եւ Էկրտիք տալով մեզ մի կենդանի նմուշ
այդ կեանքի, հաստատում է նրա իրականութիւնը: Վալտեր Ռալէյ:

Ա Է Ք Տ

42.

ՀԱՅ ԿԻՆՈՒՄԱՐ ԳԻՏ. ԳՐԱՆ.

220029655

29655